

A

MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEK

TÖRTÉNETE.

IRTA

D^r. FRAKNÓI VILMOS

A M. TUD. AKADÉMIA RENDES TAGJA ÉS FŐTTKÁRA.

VI. ÉS VII. KÖTET.

(1573—1587.)

BUDA-PEST,

A MAGY. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

1881.

A
MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEK
TÖRTÉNETE.

HATODIK KÖTET.

(1575—1581.)

I.

A pozsonyi országgyűlés.

1574. márcziusban.

Az 1572-ik évi országgyűlés két esztendőre szavazott meg adót, a melynek utolsó részlete a következő évnök szent Mihály napján volt behajtandó.

Hogy az ország pénzügyeinek kezelésében zavar ne támadjon, *Miksa* király, még e határidő letelte előtt, tette meg az előkészületeket egy újabb országgyűlés összehívására. Magyar tanácsosai is szükségesnek látták azt. Javaslatuk akkép hangzott, hogy a jövő (1574.) év elejére — január 6 vagy február 2-ára — hívja össze az ország rendeit, személyesen jelenjen meg közöttük, vagy ha maga akadályozva lesz, az ifjabb királyt Rudolfot küldje maga helyett.¹⁾

A király deczember 10-ikén szétküldte a meghívóleveleket. Az országgyűlés megnyitását február 2-ára tűzte ki. Igérte, hogy személyesen fogja megnyitni és vezetni; ha pedig betegség tartaná vissza, első szülött fiát küldendi.²⁾

A király ugyanakkor felszólítja a hadi tanácsot, az udvari és a magyar kamarát, hogy az országgyűlési előterjesztés tárgyában javaslataikat mutassák be. Majd a magyar tanácsosokat is, ugyane czélból, Bécsbe hívta meg.³⁾

¹⁾ A magyar tanácsosok 1573. augusztus 24-iki fölterjesztése a bécsi állami levéltárban.

²⁾ A meghívólevél példányai számos városi és megyei levéltárban találhatók.

³⁾ A pozsonyi kamarának 1574. január 14-én, a bécsi kamarának február 2., a hadi tanácsnak február 4-én kelt fölterjesztéseik a bécsi udvari kamara levéltárban.

Az ország védelmének nagy költségei és a magyarországi közjöveldmek folytonos csökkenése : évek óta a *pénzügyi kérdést* helyezte előtérbe. Különösen az adó kivetése és behajtása körül fennálló gyakorlat megváltoztatására irányult a kamarák és a király igyekezete. A tervezett reformok között legfontosabb az volt, hogy az adót füstönkint és nem portánkint kell kivetni. A porták (telkek) összeszámítása az önkénynek és visszaéléseknek tág tért nyitott meg ; főleg mióta a fél-, harmad- és negyed-porták megkülönböztetése szokásba jött. Így, például, 1566-ban jelentette a kamara, hogy Zala megyében alig mutattak ki annyi portát, mint Pozsonymegyében, pedig amannak területe háromszor nagyobb.

E miatt a király már az 1566-iki országgyűlésen azt kívánta, hogy az adót ne a portákra vessék ki, hanem minden jobbágyra, a ki a földesurnak censust fizet és 6 forint értéket meghaladó vagyonnal bír. 1569-ben ismételte ezt a kívánatot ; oly módosítással, hogy csak a 10 forint értéket meghaladó vagyonnal bíró jobbágy fizette volna az adót. De mind két ízben a rendek nem voltak rábírhatók ez új adórendszer elfogadására. E miatt az 1572-iki országgyűlésen a király nem hozta azt szőnyegre.

Most azonban mindkét kamara sürgette, hogy a király újabb kísérletet tegyen, és az országgyűlést füstönkint 2 forint megszavazására vegye rá ; ha pedig ezt ki nem viheti, legalább másfél vagy egy forint megszavazását eszközölje ki. A kamara abban a nézetben volt, hogy a füstönkint behajtott egy forint nagyobb összeget fog eredményezni, mint a portánkint behajtott öt forint. És e miatt azt javasolta, hogy ha a rendek ragaszkodnának az adónak portánkint való megajánlásához, a király legalább négy forintot igényeljen.

A király helyeselte és elfogadta e javaslatokat. ¹⁾

A proposíció csak február első napjaiban készült el. Egyébiránt az országgyűlést különben sem lehetett volna a kitűzött napon megnyitni.

Szokás szerint a rendek lassan gyülekeztek. Sokakat a

¹⁾ A király elnöklete alatt február 4-én tartott tanácskozmány jegyzőkönyve a bécsi állami levéltárban.

zajló Duna tartott vissza. Mikor február 12-én Kassa város követei megérkeztek, úgy szólnán senki sem volt még jelen. ¹⁾

Mindazáltal tíz nappal utóbb az egri püspök azt a jelentést küldé föl Bécsbe, hogy a főpapok mindannyian, a mágánások és a többi rendek nagy részt együtt vannak már; minélfogva felkérte a királyt, hogy mielőbb jöjön ő is Pozsonyba. ²⁾

Azonban ez alatt Miksa lemondott arról a szándékról, hogy személyesen nyitja meg az országgyűlést. Két fiát: *Rudolf* királyt és ennek öcsését *Erneszt* főherceget küldötte le. Ezek — Harrach Lénárd, Teuffl György és más tanácsosok kíséretében — február utolsó napján érkeztek meg, és a következő napon megnyitották az országgyűlést.

Az általok bemutatott propositióban, a király mindenek előtt mentegeti magát azért, hogy nem jelent meg személyesen; egészsége még nem szilárdult meg annyira, hogy téli időben útra kelhetett volna; mindazáltal reméli, hogy rövid idő múlva képes lesz Pozsonyban megjelenni.

Azután felhívja az országgyűlés figyelmét azon számos visszaélésre, melyek a porták összeírásánál, az utóbbi országgyűlések rendelkezései daczára, a kincstár nagy hátrányával, gyakorlatban vannak. E miatt mellőzhetetlenül szükséges, hogy jövőre *füstönkint* fizessék az adót. Füstnek tekintendő minden oly ház, a melyben a családfő földműves munkából tartja fenn családját. Ha több ilyen családfő lakik egy házban, mindegyik külön fizeti az egész adót. A rendek tehát két évre 2—2 forintot szavazzanak meg, minden füst után. A zsellérek vagyonuk értékének öt százalékával adózzanak.

Az adó fizetésére és behajtására nézve, megelégszik az 1569-ik évi országgyűlés szabványaiival.

Habár fontos okok követelnék, hogy a rendek 18 napi ingyen munkát ajánljanak, megelégszik, ha újra 12 napot szavazzanak meg.

¹⁾ A kassai követek február 17-iki jelentése. És az egri püspöknek február 18-án a királyhoz intézett levele a bécsi állami levéltárban.

²⁾ Az egri püspöknek február 22-én a királyhoz intézett levele, ngyanott.

A személyes fölkelés szabályozására nézve a következő javaslatot terjeszti elő. Minden megyében, az alispánok és szolgabírák, egy királyi biztos kíséretében, írják össze a nemeseket, és állapítsák meg vagyoni viszonyaik szerint ki hány lovas képes kiállítani, és ki alkalmas személyesen szállni táborba; ezek azután mindig készen álljanak. Ellenben a kik a személyes fegyveres szolgálatra alkalmatlanok, aggastyánok, kiskorú árvák sat., bizonyos összeget fizessenek a megyei pénztárba, a mely fölkelés idején a lovasok zsoldjára fordíthatnák.

Azt a gyakorlatot, a mely szerint, szükség esetén, a földesurak minden ötödik jobbágyot felfegyverzik, nem tartja czélszerűnek. Helyesebb volna, ha ezt a tartozást is pénzen váltanák meg, és az ekképen befolyt összegből a megye gyalog zsoldosokat fogadna.

Mivel a törökök betöréseikkel béke idején sem hagynak fel, és ilyenkor a szomszéd megyék, a melyek fölkelésre szólíthatnak, vagy egyáltalán nem, vagy csak későn és hanyagul teljesítik a parancsot: erre nézve is új rendet kell megállapítani.

A Kanizsa körül fekvő kisebb várak nem lévén abban az állapotban, hogy az ellenség támadásaival dacoljanak, tartani lehet attól, hogy azok a törökök kezeibe kerülnek; e miatt a király a rendektől tanácsot kér az iránt, nem kellene-e néhányat lerontani, és a többit megfelelően felszerelni?

A törökök is gyakran állanak elő panaszokkal a miatt, hogy a király alattvalói az ő területükre törnek és pusztítanak. Vannak urak és nemesek, kik e czélből állandó rabló csapatokat tartanak. Minthogy pedig ezzel a törököket felingerlik és a fennálló békekötést megszegik: a békebontókra büntetést kell szabni. Viszont szükséges gondoskodni arról, hogy a király alattvalói önként be ne hódoljanak a törököknek.

A rendek intézkedjenek az igazság kiszolgáltatásáról, a törvényszékek tartásáról. A magánosak birtokain találtató bányák művelésére nézve állítsák vissza Lajos és Mátyás törvényeit. A lengyelországi ércpénz kitiltására vonatkozó végzések eredményteleneknek bizonyulván, meg kell állapítani, hogy mily értékben lehet azt elfogadni.

A jobbágyok érdekében törvény útján ki kell mondani, hogy boraikat a földesurak csak a rendes árak lefizetése mellett vehessék át.

A kereskedők panaszkodnak több földesúr ellen, kik az utakat keskenyebbekké teszik, hogy az áthajtott marhák könnyebben a vetésekbe tévedjenek, s így alkalmuk legyen bírságot hajtani be. Az ily földesurakra a hűtlenség büntetését kell szabni.

A katonák mikor lovaikat legelőkön tartják, a jobbágyokat sokféleképen károsítani szokták. A megyék küldjenek ki biztosokat, kik a katonai hatóságok közreműködésével új árszabályzatokat dolgozzanak ki, a melyek szerint a katonák mindent zsoldjukból tartozzanak megfizetni.

Az urak és nemesek viszálykodásai gyakran annyira elmérgesednek, hogy fegyverrel támadnak egymásra. Az ily viszályokat az illetékes hatóságok rögtön szüntessék be, és szükség esetén vegyék igénybe a főkapitányok segítségét.

A király végül kinyilatkoztatja, hogy gondja lesz az ország kiváltságai és szokásainak fentartására. ¹⁾

Az ország rendei, kik az utolsó gyűléseken erőfeszítéseik sikertelenségéről meggyőződtek, most már kísérletet sem tettek arra, hogy a propositiók tárgyalását megelőzőleg sérelmeik orvoslását eszközöljék ki.

Haladék nélkül tárgyalás alá vették a királyi propositiót. És, úgy látszik, ez alkalommal a két tábla között sem forgott fenn lényeges nézet-eltérés. A tanácskozások alig nyolcz napot vettek igénybe. Márczius 10-én, az ország rendei, már bemutathatták felirat alakjába foglalt végzéseiket a két főhercegnek.

Sajnálataukat fejezik ki a fölött, hogy a király nem jelenhetett meg személyesen körükben; de egészségi állapota által teljesen igazolva látják elmaradását, óhajtva, hogy Isten mielőbb állítsa vissza egészségét, és tegye lehetővé megjelenését.

Áttérve a király kívánataira, határozottan kijelentik,

¹⁾ Egykorú irat a bécsi udvari kamara levéltárában.

hogy az új adózási rendszert, mely szerint az adó füstönkint fizetendő, nem fogadhatják el. Ez oly súlyos teher volna, a melyet a nép el nem viselhet, és arra kényszerítené, hogy Erdélybe vagy török területre vándoroljon ki. Mindazáltal készséggel ajánlanak a következő két esztendőre, portánkint fizetendő 2—2 forintot, az utolsó összeírás alapján, és érvényben hagyva az 1567-ik évi országgyűlésnek az adóügyre vonatkozó végzéseit.

Az oláhok és ruthének, a magyarokkal egyenlőn, fizessék az egész adót, a mennyiben falvakban laknak, házaik és földeik vannak; de azok kik a hegyekben baromtenyésztésből élnek, az adónak csak felét fizessék. Mindannyit fel kell menteni attól, hogy a kath. papoknak tizedet szolgáltatssanak, mivel abból tartják fenn saját püspöküket és papjaikat. Kihágásaikat a fő- és alispánok, illetőleg a földesurak büntessék.

A rendek továbbá tizenkét napi ingyen munkát szavaznak meg; oly hozzáadással, hogy a király az előbbi országgyűléseken megszavazott, de le nem szolgált ingyen munkákat engedje el; jövőre pedig az ingyen munkákat pénzen lehessen megváltani, egy napi munkát 10 dénárba számítva. És az urak, kiknek a török terület közelében váraik vannak, ezek megerősítésére fordíthassák jobbágyaik munkáját.

Ezzel kapcsolatban fölkérik a királyt, hogy Eger város omladozó falait építtesse fel újra, mivel a lakosság további áldozatokra nem képes. Hasonlag gondjaiba ajánlják Szendrő, Zárd, Kálló, Darócz és a szlavoniai végvárat.

Az élelmi szerek és lőszerek szállítása, valamint az állandó lovasok tartása és a fölkelés körül, a fennálló törvényeket kielégítőknek tartják. Az állandó lovasok tekintetében a köznemesség kijelenté, hogy e kötelességét csak úgy fogja teljesíteni, ha a főrendek sem vonják ki magokat az alól. Egyúttal Szepes, Zala és Vas megyék rendei lovasok helyett gyalogokat óhajtanak tartani, minthogy ezek a martalóczok viszaüzésére és az erdők átkutatására alkalmasabbak. A fölkelés tárgyában az összes rendek hangsúlyozták, hogy a mint ekkorig híven teljesítették, úgy ezentúl is teljesítendik kötelességüket; de ragaszkodva az eddigi gyakorlathoz, a fölkelés ügyének új rendezésére nem vállalkozhatnak.

A Kanizsa körül fekvő erősségeknek megvizsgálására néhány év előtt bizottság küldetett ki. Eljárásáról nincs tudomásuk. De ők abban a véleményben vannak, hogy egyet sem szabad lerombolni; a kanizsai őrség szaporítása által kell azokat a veszélytől megóvni.

A portyázó csapatok megbüntetésében a régi törvények szerint kell eljárni.

Az önkéntes behódolások megakadályozását, a rendek is sürgetően szükségesnek tartják. De e végből intézkedni kell arról is, hogy ha a határszéleken lakó nemesek a végvárakba menekülnek, itt becsülettel fogadják őket, és ha kívánják, katonai szolgálatban alkalmazást nyerjenek. E mellett Zala-megyé rendei kijelentik, hogy azon esetre, ha a király nem oltalmazza meg őket, jobbágyaiknak nem lesz más választásuk: mint behódolni a törököknek, vagy idegen földre vándorolni ki.

A nyolczadi törvényszékek tartásának helyére és idejére nézve megújítják az utolsó országgyűlés végzéseit. Megnevezik a főrendű ülnököket, a kik a törvényszék üléseiben résztvenni hivatvák. A királyi helytartónak birói hatáskörét szabályozzák.

A bányák művelése tekintetében az Ulászló-féle törvényfentartását kérik. A Lajos és Mátyás alatt alkotott törvényekhez való visszatérést ellenzik.

Az urak és nemesek magvaszakadtával a koronára szálló jószágok tárgyában felmerülő perek, a fennálló törvények és a hármaskönyvben körülirt eljárás szerint, tárgyalandók.

A lengyel rézpénzt teljesen ki akarják zárni a forgalomból; s hogy ezt biztosan el lehessen érni, ajánlják, hogy a hatóságok utasíttassanak a lengyel pénznek, bárhol találtatik, lefoglalására; a lefoglalt összegnek $\frac{2}{3}$ része a királyi kincs tárt, $\frac{1}{3}$ része pedig a feladót illesse.

A jobbágyok gabona- és bortermésének vásárlásánál a földesurak a fennálló törvényekhez alkalmazkodjanak.

Nagy fontossággal bír, hogy a marhakereskedők szabadon közlekedhessenek; de túlságos szigorú tartják a hűtlenség büntetését szabni azokra, a kik az utak széleit felszántják.

Az élelmiszerek árának szabályozása nem kielégítő intézkedés. A fődolog az, hogy a katonák mindent készpénz fizetés mellett vásároljanak.

A viszálykodó nemesekkel szemben a fennálló törvények elég hatalmat adnak a hatóságoknak.

Ekképen elintézve a propositióban foglalt királyi kiváratokat és javaslatokat: a *rendek saját kívánataikat* terjesztették elő, és különösen azon ügyeket, melyeket az utolsó országgyűlés már tárgyalt de elintézetlenül hagyott.

Az országos *sérelmeket*, melyek néhány év előtt az országgyűléseket heteken át foglalkoztatták, az ország szabadságai és a kormányzások függetlensége érdekében való felszólalást most mellőzték. Miután a bajok gyökereit nem birták kitépni, egyes ágait akarták megnyesni. Azon sérelmek előadására szorítkoznak, a melyek alatt közvetlenül szenvednek, és a melyeknek orvoslását remélhetik, a nélkül, hogy az egész kormányzati iránynak és rendszernek változni kellene. A hang, a melyen a rendek szólnak, szerény és nyugodt.

Jellemző az is, hogy az *egyházi tizedek* ügye áll első helyen. A vallási kérdés ez országgyűlés alatt nem került szőnyegre. A protestáns felekezeteknek nem volt okuk panaszra. Sőt egyértelműleg felkarolták a főpapok érdekeit. Ugyanis kívánták, hogy az egyháziak mindazon tizedeket, a melyeket ekkorig természetben szedtek, így szedhessék ezentúl is. Azok közül, a melyeket bérbe szoktak adni, a véghelyek közelében levőket a kamara bérelhesse; de a véghelyektől távolabb eső vidékek tizedeinek bérlésénél az illető földesuraknak legyen elsőségük. A tizedszedők, kik a népet törvénytelen illemtények beszédésével zsarolják, az ország rendes birái elé idéztesse nek, ügyök soron kívül tárgyalassék, és a zsarolt összeg kétszeres értékén fölül 200 forintnyi birságban marasztaltassanak el. Ugyane büntetés érje a kapitányokat, kik a jobbágyokat erőszakkal kényszerítik a tizedek szállítására. Azon jobbágyok, kik erre önként vállalkoznak, tíz kéve után egyet kapnak fuvarbér fejében.

Az országgyűlés, ezzel kapcsolatban, pártolólág terjeszti elő az egri káptalan kérelmét, hogy a szerencsi és gönczi tize-

deket természetben szedhesse; míg a többi tizedeit kész akár az egri kapitánynak, akár a kassai kamarának bérbe adni, föltéve, hogy a bérleti összeget készpénzben pontosan fizeti le.

A harminczadok körül tapasztalt visszaéléseket előadva, saját házi szükségleteikre szállított élelmi czikkek, sőt még az általuk külföldre kivitt összes természetményeik részére igényelik a harminczad-mentességet.

• Az esztergomi érsek és a váczai püspök között, nógrádmegyei tizedek tárgyában régóta fenforgó pernek, még az országgyűlés tartama alatt, eldöntését kérik.

Az 1569-ik évi országgyűlésen megállapított, hogy az urak és nemesek, a belzavarok alatt elvesztett, később a királyi hadak által visszafoglalt és a várakhoz csatolt jószágait, a mennyiben jogigényeiket igazolják, haladék nélkül visszanyerjék. De többen, bár igényeiket igazolták, jószágaikat a kamarától vissza nem kaphatják. A rendek kérik, hogy a király a törvénynek szerezzen érvényt.

Mivel gyakran merültek fel esetek, a mikor a király és az erdélyi fejedelem alattvalói között perek keletkeztek, s ezeknek mikép elintézése iránt még intézkedés nem történt: ez ügyre is felhívták a király figyelmét. Az erdélyi rendek ellen az a panasz is felmerült, hogy Szabolcs megyének egy részét, valamint más szomszédos megyékben számos birtokot erőszakkal elfoglaltak.

Az Ausztriához kapcsolt magyarországi várak és a szeptesi városok visszacsatolását, úgy szintén az országos határok kiigazítására vonatkozó, gyakran előterjesztett kérelmeiket ismételik. Előadják az Ausztria és Morvaország szélén lakó magyarországi urak és nemesek azon panaszát is, hogy jobbágyaikat, kik ama tartományokba szöknek, nem szolgáltatják vissza.

A csornai conventnek, mint hiteles helynek visszaállítását, a nádori helytartó és a személynök fizetésének emelését, Magochy Gáspárnak beregi főispánnyá kinevezését, a királyhoz fölebbezett peres ügyeknek az országgyűlés alatti elintézését kérik.

Végül feliratuk kapcsában, átteszik a szabad királyi városoknak és több magánosnak folyamódásait. ¹⁾

Rudolf király és *Erneszt* főherczeg e feliratot tanácsosaikkal tárgyalás alá vették, és minden egyes pontra kiterjeszkedő javaslataikkal küldötték fel Bécsbe. Mérséklet és a körülmények eszélyes tekintetbevétele jellemzi ezeket. Nyíltan kimondják, hogy a rendek rokonszenvét akarják biztosítani maguknak, a nemzet és az uralkodóház között a benső egyetértés megszilárdulását kívánják előmozdítani.

E miatt osztoznak az országgyűlés óhajtásában, hogy a király személyesen jöjjön Pozsonyba; és pedig nem annyira azért, hogy kívánatainak teljesítésére könnyebben rábírhattja a rendeket; hanem »az ország zavarteljes ügyeire« sok előnyt várnak megjelenésétől.

Az adót illetőleg, bár a magyar kamara tanácsosai egyhangúlag ajánlották, hogy a király propositiójában foglalt kívánathoz ragaszkodják, a főherczegek engedékenységet javasolnak. A tervezett újítás, nézetök szerint, igen súlyos és gyűlöletes teher volna; és nem is lehet remélni, hogy az országgyűlés elfogadja. Meg kell tehát elégedni a rendek ajánlatával. Így azután készségesebben fogják az adót fizetni, és »mi is — teszik hozzá — kinyerjük jóindulatukat.« Az Ulászló-féle bányatörvény megváltoztatását is kivihetetlennek ítélték, minélfogva azt javasolták, hogy a király ez ügyben tett indítványát ejtse el.

Ellenben az ingyen munkákra nézve ők is szükségesnek látják, hogy a király azokkal belátása szerint, szabadon rendelkezhessék. Elismerik, hogy nehéz lesz a rendeket álláspontjuktól eltéríteni; de remélik, hogy mivel az ország java, és nem a király saját érdeke forog kérdésben, engedni fognak. Viszont nincs kifogásuk az ellen, hogy az ingyen munkákat pénzen meg lehessen váltani.

A felkelés ügyének új szabályozásáról sem lehet lemondani. Végre a lengyel pénz teljes kizárását, és a rendeknek erre vonatkozólag javasolt szigorú rendszabályait ellenzik.

¹⁾ A felirat egykorú másolata a M. T. Akadémia kéziratgyűjteményében.

A rendek kívánatainak egy részét szintén ellenezték.

Szükségesnek látták, hogy a király jogát a tizedek bér-
lésére korlátoztatni ne engedje; és arról se mondjon le, hogy
a jobbágyokat a tizedeknek elszállítására, szükség esetén,
kényszeríthesse.

A harminczadosok és a nemesek közötti súrlódások
meggátlása végett, azt a javaslatot tették, hogy a kik érlelmi
szereket saját használatukra szállítanak, hatósági igazolvány-
nyal lássák el magukat. Azt pedig, hogy a nemesek saját ter-
mesztményeiket a külföldi piacokra szabadon szállíthassák,
egyáltalán elfogadhatatlannak nyilatkoztatták; a minthogy
ez igénynek az eddigi gyakorlatban nincs alapja. ¹⁾

Miksa király fiainak nézeteit és javaslatait magáévá
tette. ²⁾ Azok alapján készült el válaszirata.

Mindazáltal elfogadva a rendek által felajánlott és *por-
tánkint* fizetendő adót, komoly neheztelését fejezte ki a fölött,
hogy Slavóniában nem engedték meg az adószedőknek az
egyes helységeket bejárva, a porták számát a hely színén irni
össze, hanem az alispánok jelentéseivel kellett megelégedniök.
E miatt felhívja a rendeket, állapítsák meg, hogy úgy Ma-
gyarországban mint Slavóniában, az 1572-iki törvény rende-
lete szerint, hajtassék végre a porták új összeírása.

Az ingyen munkákra vonatkozólag az ország védelme
érdekében követeli a szabad rendelkezést; biztosítván a ren-
deket, hogy azon atyai gondoskodásnál fogva, melylyel Ma-
gyarország maradványait felkarolja, mindenkor tekintettel
lesz azokra a véghelyekre, melyek leginkább ki vannak téve a
veszélynek. A le nem szolgált ingyen munkákat nem enged-
heti el; minthogy ez buzdításul szolgálna másoknak is, hogy
magukat törvényes kötelezettségeik teljesítése alól kivonják.
Az ingyen munkák megváltását oly észrevétellel fogadja el,
hogy más váltságdíjt kell határozni azoknak, kik csak kézi-
munkát végeznek, és mást azokra nézve, kik kocsit kötelesek
kiállítani.

¹⁾ Rudolf királynak márczius 14-én atyjához, spanyolul írt saját-
kezű levele, és a két főhercegnek márczius 15-én kelt fölterjesztése a
bécsi állami levéltárban.

²⁾ A király márczius 18-án kelt levelében értesíti őket erről.

A végvárak megerősítéséről gondoskodni fog.

Jogosnak tartja azt a kívánságot, hogy az állandó lovasok tartására a főrendek ép úgy szoríttassanak, mint a közne-
mesek. Megnyugszik abban, hogy a rendek által kijelölt me-
gyék, lovasok helyett, gyalogokat tartsanak; és hogy általán
az urak és nemesek e kötelezettségüket pénzen válthassák
meg. Az állandó lovasok elhelyezését magának tartja fenn.

Az 1553- és 1556-ik évi, a nemesi fölkelést szabályozó
törvényeket ekkorig nem tartották meg, és azok a tényleges
viszonyoknak meg sem felelnek. E miatt a király újlag fel-
hívja az országgyűlést, hogy a fölkelés ügyének rendezéséhez
fogjon hozzá.

Mínthogy a rendek a Kanizsa közelében épült kisebb
erősségeknek fentartását kívánják, a király azon lesz, hogy
a mennyire lehetséges, jó karba helyezze és megoltalmazza
azokat.

A nyolczadi törvényszékekre vonatkozó megállapodáso-
kat a király helybenhagyja; egy megszorítással. A rendek
ugyanis azt kívánják, hogy az ülnökök a latin nyelvben járta-
sok legyenek; a király ezt is helyesli, de csak a jövőre kine-
vezendő ülnököknél fogja tekintetbe venni, míg a jelenlegieket
fontos ok nélkül tisztóktól nem foszthatja meg.

A magánosok birtokain levő bányák művelésére nézve
megnyugszik, hogy az Ulászló-féle törvény érvényben marad-
jon; fentartatván a bányabirtokosok kötelezettsége, hogy
terményeikből a királyi kincstárnak az urburát fizessék; a
kik pedig azt állítják, hogy ettől fel vannak mentve, a kivált-
ságleveleket mutassák elő.

A rendek határozatát a lengyel pénznek a forgalomból
való kizárása és elkobzása iránt kivihetetlennek tekinti, és e
miatt fentartja a propositiójában kijelölt módozatot, hogy
t. i. a lengyel pénz ércztartalmának megfelelő árfolyamát meg
kell határozni.

A jobbágyoknak, úgy a katonák, mint földesuraiknak
zsarolásai ellen való megóvása céljából javaslatba hozott in-
tézkedéseket újlag a rendek figyelmébe ajánlja. Az önkény-
tes behódolások megakadályozására célzó büntetések megál-
lapítását sürgeti. A marhakereskedők érdekében, a kőzútak

szélességének meghatározását kívánja; de megnyugszik abban, hogy a közutakat felszántó földesurakra, belátásuk szerint szabjanak büntetést.

A tizedek és harminczadok ügyében, fiainak előterjesztése nyomán nyilatkozott. Az egri káptalan kérelméről csak akkor határozhat, ha előbb az illető hatóságokat meghallgatta. Az esztergomi érsek és a vácsi püspök tized-perében, az iratok átvizsgálása után itélni fog.

Az uraknak és nemeseknek, a várakhoz csatolt birtokait, ha jogigényeiket igazolják, haladék nélkül vissza fogja bocsátatni.

Az erdélyi alattvalókkal való perlekedés módozatai iránt, a vajdával tárgyalásokba fog bocsátkozni. Az Ausztriához kapcsolt várak és a Lengyelország által zálogczímen birt városok visszaszerzése, úgy szintén az országos határok kiigazítása tárgyában kifejezett óhajtsárról »nem fog megfelelkezni«, és úgy Ausztria mint a többi tartományok rendivel tárgyalásokat indítand meg; a határok kiigazítása céljából pedig biztosokat rendelend.

A csornai convent visszaállításának kérdését fontolóra veendi.

A fölebbezett ügyekről akkép fog intézkedni, hogy a törvény folyamában fennakadás ne történjen.

Bereg megye kérésére Magochy Gáspárt ki fogja nevezni ama megye főispánjává.

Abban, hogy az ügyvédek az eskü letételére ne köteleztessenek, megnyugszik.

Az erdélyiek foglalásai iránt emelt panaszok orvoslásáról, érett megfontolás után, megfelelő módon rendelkezni fog.

Hogy a nádori helytartó, személynök, ítélőmesterek és törvényszéki ülnökök rendesen megkapják fizetésüket, gondoskodni fog.

A magánosok kérelmeit az illetékes közegek által tárgyalatni fogja, és lehetőleg tekintetbe veendi.

Végül a király előadja észrevételeit a felső magyarországi városoknak kérvényére, melyet az országgyűlés mellőzésével, nyújtottak be.

Mindenekelőtt általánosságban panaszt tettek, hogy

ösi kiváltságaik és szabadalmaikban sokféle sérelmeket szenvednek. A király erre kijelenti, hogy kiváltságaikat és szabadalmaikat, különösen pedig a polgároknak vámmentességét fentartatni óhajtja »és kívánja, hogy a mennyire lehet, csak oly terheket kelljen viselniök, a melyek erejüket meg nem haladják.«

Második kérésök az árulerakóhelyek körül a régi gyakorlatnak fentartására vonatkozott. A király e tekintetben az 1569-ik évi törvényt megújíttatni kívánja.

Továbbá a városok panaszkodtak, hogy kereskedésükben, úgy külföldi kereskedők mint magyarországi urak és nemesek részéről, hátrányokat szenvednek. A király ennek következtében ajánlja, mondaná ki az országgyűlés, hogy a külföldi kereskedők csak az árulerakó-helyeken szerezhessék be szükségleteiket; továbbá az urak és nemesek kereskedést ne űzzenek, ha pedig ezt mégis teszik, a harminczad fizetésére köteleztessenek.

Végre mivel gyakran előfordúlnak oly esetek, hogy a városi polgárokat midőn üzleteik végett az országot bejárják, a földesurak letartóztatják, őrizet alatt tartják és károsítják; a király felhívja az országgyűlést, hogy új törvény által a városi polgárok személy- és vagyonbiztosságáról gondoskodjék.¹⁾

Mikor márczius 21-én a királyi leirat az országgyűlésen felolvastatott, a köznemesség soraiban nagy felháborodást idézett elő utolsó része, mely a városok sérelmeivel foglalkozik; minthogy a király azoknak alaposágát elismerte és orvoslásukat sürgette. A jelenlevő városi követek ellen éles kifakadások emelkedtek, és midőn eljárásuk igazolására fel akartak szólalni, a nagy lármában nem tudták magukat megértetni.²⁾

¹⁾ A királyi leirat egykorú másolata a bécsi udvari kamara levéltárában.

²⁾ *Bártfa* város követei márczius 24-én írják: »Da man im Lesen drauf khommen, war ein sollich gross Geschrey auf uns, dass nicht zu sagen. In summa man lasst uns nirgend recht zum Brett heran. Man stoppt uns Maul, ebe wir recht zu reden angefangen. . . . Ess will khain Fux den andrn beissen. Weil all unsre Klagen fast nur wider den Adl ist, und so ist kheiner ander der reden darf, es sei denn ein Edler, darzu ein Gesantter; die andrn jagt man alle heraus.«

A rendek, a király felhívására, nem vonakodtak ugyan e városok panaszait és kívánatait tárgyalás alá venni; de végzéseik éppen nem voltak alkalmasok azok megnyugtatóására.

A városok kiváltságai és az árulerakó-helyek tárgyában az 1569-iki országgyűlésen alkotott törvények megújítására szorítkoztak. Azon kívánatot, hogy az urak és nemesek kereskedést ne üzzenek, méltánytalannak nyilvánították, minthogy arra az ország minden rendű lakosainak joguk van. A polgárok személy- és vagyombiztosságára nézve pedig elegendőknek tartották a II. Ulászló király 1498-ik évi törvénykönyvében foglalt intézkedéseket.

Egyébiránt a királyi leirat többi pontjainak tárgyalásánál sem uralkodott a gyülekezetben az engedékenység szelleme. Sőt némileg türelmetlenkedve kérték fel a királyt, hogy tekintettel a minden oldalról érkező fenyegető hírekre, ne késeltesse az országgyűlés befejezését.

A porták új összeírásához megegyezéseket adták. A jelenlevő slávniai követek pedig mentegetni iparkodtak küldőiket azon vád ellen, mintha az utolsó országgyűlésen elrendelt összeírást megakadályozták volna.

Azonban a rendek határozottan vonakodtak az ingyen munkákkal és az állandó lovasokkal való szabad rendelkezést a királyra bízni, és a nemesi fölkelés körül érvényes törvényeket és a fennálló gyakorlatot megváltoztatni.

A le nem szolgált ingyen munkáknak utólagos behajtását pedig csak 1572-től kezdve voltak hajlandók megengedni.

A behódolások megakadályozásának szükségességét elismerték. De e célra elégségeseknek tartják a korábbi törvényeket, és fölöslegesnek új büntetések megállapítását; úgy is — teszük hozzá — eléggé büntetve vannak a szerencsétlen jobbágyok, kik behódolva kétfelé kénytelenek fizetni az adót. Zalamegye megújítja óvás alakjában azt a nyilatkozatát, hogy a területen lakó jobbágyok, ha behódolniuk nem szabad, mind ki fognak vándorolni; mert a kanizsai őrség alig képes e város megvédelmezésére.

A földesurakra, kik jobbágyaiktól terményeiket olcsó áron erőszakkal elveszik, megújítják az 1550-ik évi országgyűlés végzését, de nem szabnak új büntetést, minthogy ezzel

a nemesi szabadalmak ellen cselekednének. Eléggé fékezi a földesurak önkényét a jobbágyok költözési szabadsága.

A közutak és lengyel ércpéNZ tárgyában ragaszkodnak első javaslatukhoz.

A katonák zsarolásainak megakadályozása céljából újlag kériK, hogy a katonák zsoldja rendesen fizettség. Ezzel összefüggésben felkériK a királyt, hogy az ország összes jövedelmeit fordítsa a véghelyekre. Figyelmébe ajánlják a katonaság nyomorult állapotát, melybe a zsold rendetlen fizetésének következtében jutott.

A tizedek bérlésére és szállítására nézve fentartják első feliratukban foglalt határozatukat. Az egri káptalan kérését, a szerencsi és gönczi tizedek iránt, teljesítse a nélkül, hogy előbb információt várna. Ez alkalmat megragadják annak kijelentésére, hogy az ország rendei — a kikhez a káptalanok is tartoznak — mindannyian ugyanazon szabadságnak örvendenek. KériK tehát, hogy a király az egyházak szabadságait is sértetlenül tartsa fenn.

A harminczadosok törvénytelen eljárásának megszüntetését újból sürgetve, a király által ajánlott módozatot (az igazolványok kiállítását és előmutatását) nem fogadják el. E helyett azt ajánlják, hogy a király birtokos nemeseket alkalmazzon a harminczadoknál, szüntesse meg az ausztriai kamara hatóságát Magyarországon, és a törvénytörőket az ország rendes birái elé engedje megidézteni. A rendek egy úttal fentartották azt az igényöket, hogy a nemesek által termesztett gabona, melyet elárusítás végett külföldre szállítanak, harminczad alá nem esik.

A rendek az első feliratukban felterjesztett magánügyekhez néhány újabbat csatoltak.

Mialatt a rendek ezeket tárgyalták, újabb leirat érkezett az országgyűléshez, melyben felhivatik, hogy az adó-ügyről alkotandó törvényekben a slavoniai albán, itélőmesterek, alispánok és szolgabirák adómentességét szüntesse meg, mint-hogy a király rendes fizetést utalványozott nekik. A rendek helyesnek tartották, hogy a nevezett tisztviselők, ha az adó behajtása körüli fáradságukért fizetést élveznek, az adót meg-

fizessék; de kijelentették, hogy amennyiben fizetésök elmaradna, adómentességük újra életbe lép. ¹⁾

A rendek, mikor második feliratukat a főhercegeknek átnyújtották, élő szóval is kinyilatkoztatták, hogy ők ajánlataikban elmentek a lehetőség végső határáig; kérik tehát hogy többet tőlük ne kívánjanak. ²⁾

A két főherceg hivatalosan felküldött jelentésében azt ajánlotta a királynak, hogy a lényeges pontokra nézve ragaszkodjék kívánataihoz. ³⁾ Azonban bizalmas magán levélben azt tanácsolták, hogy mivel a rendek tovább Pozsonyban maradni nem akarnak, elégedjék meg a már kivivott eredményekkel, és azon ügyeket, a melyek iránt megegyezés nem jöhet létre, ismét hagyja függőben. ⁴⁾

A király elfogadta tanácsukat. Titkos iratban felhatalmazta őket, hogy a kevesebb lényeges pontokban engedményeket tehessenek, a többiek elintézését pedig kedvezőbb időre hagyják. ⁵⁾

A rendekhez intézett *második válasziratát* szintén egészen Rudolf és Erneszt javaslatai alapján szerkesztette. ⁶⁾

Az adó-ügyre vonatkozó összes megállapodásokat elfogadja. Viszont elvárja a rendektől, hogy az ingyen munkák

¹⁾ Az országgyűlés 1574. márczius 27-én benyújtott második feliratának egykorú példánya a bécsi udvari kamara levéltárában.

²⁾ Rudolf és Erneszt 1574. márczius 28-án atyjukhoz intézett levelükben írják, hogy a rendek kinyilatkoztatták: »das sy auf Euer Maiestät gnädigist ersuech alles dasjenig so jetziger Zeit muglich zulaisten, gehorsambst bewilliget, mit Bitt, sy darbey gnädigist verbleiben zu lassen und darüber, nit zu treiben.« (A bécsi állami levéltárban.)

³⁾ Az imént idézett levélben.

⁴⁾ A királynak márczius 28-án fiaihoz intézett latin leirata, ugyanott.

⁵⁾ A királynak ugyanazon napon fiaihoz intézett német leirata ugyanott. Ebben felhatalmazást ad nekik »in denen, welche kain sonders Bedencken auf sich haben Inen für dismalen zu willfaren, diejhenigen aber so mer bedenklich, auf ain andere Zeit einzustellen.«

⁶⁾ Ezt a király maga mondja 1574. márczius 31-én fiaihoz intézett levelében.

felosztását bízzák reá. Allandó szabályzatot ez ügyben nem lehet megállapítani, minthogy a változó körülményektől függ azon véghelyeknek kijelölése, a melyeknek megerősítése leginkább szükséges; a minthogy az 1569-ik évi törvény csekély ingyenmunkákat rendel oly várakra, a melyek jelenleg többet igényelnek. Azt is, hogy az ingyen-munkák magán czélokra fordítottassanak, leginkább a király akadályozhatja meg, kinél őszintébben senki sem viseli szívén a közjót és az ország biztonságát. Egyébiránt ily fontos ügyben nem egyoldalú informatiók nyomán, hanem a hadügyekben jártas férfiak és különösen magyar tanácsosainak meghallgatása után fog rendelkezni.

A nemesi fölkelés új rendezésének sürgetésétől eláll; azon reményben, hogy a rendek, ígéretükhöz hiven, szükség esetén kézséggel fognak, hazájok védelmére, fegyvert fogni.

A lengyel érczépénz kiküszöbölésében megnyugszik, bár előre látja, hogy abból hátrányok és botrányok fognak származni.

Azon kívánatáról, hogy a közutak szélessége törvény útján meghatározottassék, lemond; de inti a rendeket, hogy azokat oly szélességben tartsák fenn, hogy a marhakereskedők nehézség nélkül közlekedhessenek.

Azt sem sürgeti tovább, hogy a katonák számára az élelmi cikkek új árszabályzata készítettessék. Hőn óhajtaná, hogy a katonák zsoldját pontosan fizethesse; erre azonban mivel súlyos terhek nehezedenek reá, az adók pedig hanyagul fizettetnek, nem mindig képes. És minthogy ő nemcsak a Magyarországból, hanem egyéb országai- és tartományaiból befolyt jövedelmeket is az ország védelmére fordítja, a rendek panaszaival alappal nem bírnak.

A tizedek bérlésére és behajtására nézve a rendek javaslatait elfogadja. Azonban figyelmezteti őket, hogy a tizedek szállítóinak díjazásánál más szempontok forognak fenn, ha a kincstárról, illetőleg a véghelyekről és magán birtokosokról van szó.

A rendek kívánatát, hogy természetnyeiük, melyeket elárusítás végett szállítanak, harminczadmentességet élvezzenek, nem teljesítheti; ez sok visszaélésre adna alkalmat és a közjövdelmeket csökkentené. Ellenben mindaz, a mit sa-

ját házi használatukra az ország határai között vagy Bécsből szállítanak, a harminczad fizetésétől fel van mentve. A harminczadi tisztekre, kik a nemesi szabadalmak ellen vétének, a kamara szab büntetést.

A többi pontokra nézve a rendek végzéseit magáévá teszi. ¹⁾

A főherczegek april 1-én közölték a király második válasziratát az országgyűléssel. Ez alkalommal ők is intették a rendeket, hogy mielőbb vegyék tárgyalás alá, és az országgyűlés befejezését siettessék.

E felhívás a rendek óhajtásával találkozott. Haladék nélkül megkezdették tanácskozásaikat. A királyi irat nagy elégedetlenséget támasztott, és éles kifakadásokat lehetett hallani, különösen a király azon észrevétele miatt, hogy a véghelyekre fordított összegek meghaladják az ország jövedelmeit. Többen azt indítványozták, hogy bizza a közjövelmek kezelését egy országos pénztárnokra, és ők kötelezik magokat, hogy azokból fenntartandják a véghelyeket, és ellátják a hadsereget. ²⁾

A rendek egyébiránt *bizottságot* választottak, mely felhatalmazást nyert, hogy a főherczegekkel az el nem intézett czikkekre nézve megállapodást hozzon létre.

Ez rövid értekezlet után, még azon nap délutáni óráiban sikerült. A főherczegek ugyanis jelentékeny engedelményeket tettek. ³⁾

¹⁾ A király harmadik válasziratát nem bírjuk. Tartalmára a főherczegeknek márczius 28-ki felterjesztése enged következtetnünk, a melyből — mint a király maga említi — a válaszirat készült. A leirat eredetije a bécsi állami levéltárban.

²⁾ A *főherczegek* is april 1-én atyjukhoz intézett bizalmas levelökben említik, hogy: »Die Stende über Euer Maiestät resolution sich etwas ungeduldig erzaigt.« A *flórenzi* követ, Bécsből ápril 9-én kelt jelentésében írja: »E dispiaciuto, che havendo la Maesta Sua . . . detto in una scrittura, che in guardar i confini spendeva piu che non cavava di tutto quel regno. Rispondessero essi, che rinonciasse loro quanto che ne cavava, quale sarebbe riscosso da un ricevitore deputato per questo effetto, et s' obligariano difender detti confini et pagar tutti i soldati che facessero di bisogno.«

³⁾ A főherczegek ápril 1-én kelt bizalmas levelök utóiratában röviden jelentik: »Das wir mit dem Ausschusz der Landtstende der an-

Az ingyen munkák tárgyában elejtve a király kívánatát, megújították az 1567. és 69-ik évi törvényeket, melyekben, csak Kálló, Somoskő várakra és Eger városára nézve tettek módosítást. A le nem szolgált ingyen-munkák behajtása csak az utolsó országgyűlés utáni időkre vonatkozólag rendeltetett el.

A tizedek szállítása tárgyában »a jövő országgyűlésig« a fennálló törvények megújítottak.

A nemesek által elárusítás végett kivitt természetmennyek harminczad-mentessége kimondatott, hivatkozással azon törvényekre, melyekre a rendek igényeiket alapították.

A közutak kérdése egészen mellőztetett.

Miután ekképen a vitás pontok iránt megegyeztek, a feliratok és leiratok alapján, a törvénykönyv összeállítása rövid idő alatt megtörtént.

A rendek eloszlottak, és a király három nappal utóbb Bécsben megerősítésével ellátta a törvénykönyvet. ¹⁾

dern Artigl halb uns gleichwol verglichen . . . haben wir sie bey glimpfen zu erhalten und . . . etwas nachsehen müssen.«

¹⁾ A törvénykönyv hivatalos példányai több levéltárban.

II.

A pozsonyi országgyűlés

1576. január- és februárban.

Miksa király, miután hosszabb ideig a német birodalomban és Csehországban volt elfoglalva, az 1575-dik év őszen visszatért Bécsbe.

Tanácsosai ekkor felhívták figyelmét a magyar országgyűlés összehívásának sürgető szükségességére, minthogy az 1574-ben két évre megszavazott adónak már utolsó részlete is szeptember végén behajtatott.

A király késedelem nélkül, november 14-ikén, kihirdette az országgyűlést, még ez év deczember 13-ára, ismét Pozsony városába; ígervén, hogy ott személyesen meg fog jelenni. ¹⁾

Ugyanakkor kihallgatta a bécsi kamara véleményét, az országgyűlés elé terjesztendő kívánatok iránt.

A magyarországi véghelyek — így szól a kamara felterjesztésében — oly elhagyatott és fenyegetett állapotban vannak, hogy csak a király összes országainak és tartományainak áldozatkészsége képes azokat fenntartani, és azt a csapást, mely ha az ellenség hatalmába jutnának, az egész kereszténységet érné, elhárítani. Ily körülmények között, midőn a többi országok is nagy áldozatokat hoznak, meg lehet várni a magyaroktól, hogy az eddigi segílyt meg ne vonják, sőt még növeljék. Ha azonban az udvari kamara megfontolja mily siralmas és szerencsétlen állapotban van Magyarország, és megnyit kell a szegény jobbágyoknak nemcsak az ellenségtől, ha-

¹⁾ A meghívólevél példányai a királyi városok levéltáraiban.

nem földesuraiktól is szenvedniök : belátja, hogy a terheket inkább csökkenteni mint súlyosbitani kellene. Ezt a fennforgó körülmények nem engedik meg ugyan ; de az udvari kamara abban a véleményben van, hogy az utolsó országgyűlésen tett ajánlatokkal most is meg lehetne elégedni ; oda törekedve, hogy az adó behajtása és kezelése körül tapasztalt visszaélések megszűnjenek.

A kamara azt hiszi tehát, hogy többet, mint két forintot két esztendőre, nem lehet kieszközölni. Mindazáltal ha a király azt hiszi, hogy a rendek mindig kevesebbet szavaznak meg, mint a mennyit tőlök kérnek : tanácsos lesz a proposícióban három forintnak három esztendőre való megszavazását kérni. Mindenesetre oda kell hatni, hogy a porták felosztását fél, harmad és negyed portákra, a mi sok visszaélésre ad alkalmat, szüntessék meg ; e helyett a porták összeírásánál, az adószedők és szolgabírák az adót a jobbágyokra vagyonuk arányában vessék ki. Ha a rendek ezt elfogadják, a porták új összeírását kell elrendelni ; a mi különben elmaradhatna, nehogy az adó behajtása körül késedelem álljon be.

A zsellérek, ha házuk és földjük van egy, ha nincs, fél forintnyi adót fizessenek. A molnárok és más kézművesek, kiknek 10 forintot meghaladó vagyonuk van, a zsidók, anabaptisták, szénégetők és azok az oláhok, kiknek házuk van vagy baromtenyésztést űznek, ép úgy adózzanak mint az ország többi lakói.

Az adószedők kinevezése a kamara által történjék.

A rendeket föl kellene szólítani, hogy az 1542-ik évi országgyűlés példájára, önmagukat adóztassák meg, vagyonuk értékének hatvanadrészét ajánlják föl.

A magyar kamara szóba hozta a közvetett adókat is ; első sorban a bornak megadóztatását, a mi a bányavárosokban már életbe volt léptetve. De az udvari kamara ellenezte ezen javaslat elfogadását, előre látva, hogy ily adók behozatalára az országgyűlést nem lehet rávenni, sőt ezen kísérllet a rendeket fölingerelné, és arra birná, hogy a többi királyi kívánatokkal szemben is merevebb álláspontot foglaljanak el.

Hasonlag nem támogatta a magyar kamarának azt az

ajánlatát sem, hogy a Magyarország határain belül elárusított barmok után harminczadot kell szedni. Mivel azonban az utolsó országgyűlés végzéseire támaszkodva, némely urak a szomszéd tartományokba kivitt, állítólag birtokaikon hizlalt barmok számára is harminczad-mentességet igényelnek, s e képen a visszaéléseknek tág tere marad nyitva : szükségesnek látta újra fölhívni az országgyűlést oly végzés alkotására, melyszerint azok, kik a harminczad-mentességet élvezni kívánják, igazolványokkal tartozzanak magokat ellátni.

Az udvari kamara továbbá ajánlotta, hogy a koronára szállott jószágok iránt folyó pereknek soron kívüli tárgyalását kell sürgetni.

Megújítandók a tizedek tárgyában az utolsó országgyűlés elé terjesztett kívánatok.

A rendek által kiállítandó állandó lovasok a határszéleken helyeztessenek el, és az országos főkapitányok által ki nevezendő hadnagyok alá rendeltessenek.

Az urak és nemesek erősségeit évenként kétszer, a király vagy a főkapitány által kiküldendő biztosok vizsgálják meg.

A lengyel ércpézt tárgyában, mivel az utolsó országgyűlésen alkotott végzés nem fogantatosított, és a rossz pénz nagy mennyiségben özönlik be, míg helyette a jó magyar pénz kivetetik, a mi az országnak tetemes kárt okoz; sürgetően szükséges e bajon segíteni, és pedig úgy, hogy a lengyel pénz értéke, a melyben azt az adás-vevésnél el kelljen fogadni, meghatározottassék.

Végre emlékezteti az udvari kamara a királyt több év előtt előterjesztett azon javaslatára, hogy a felszaporodott államadósság törlesztésére rendkívüli segílyt kellene a magyar országgyűléstől kérni; a király azonban ezt akkorra vélte halasztandónak, mikor a csehországi rendektől e czélra tetemes segílyt sikerülend kieszközölni. A kamara nem titkolja el ugyan, hogy ily előterjesztésre most sem kedvező az időpont; és miután a vég helyek oltalmára sem volt lehetséges rendkívüli áldozatokat eszközölni ki, annál kevesbbé van arra kilátás, mikor az adósságok törlesztéséről van szó; mindaz-

által a pénzügyi helyzet nehézségei között kötelességének tartotta, hogy ez ügyet fölelevenítse. ¹⁾

A király ez előterjesztés alapján szerkesztette *propositióját*. Rendkívüli segély megajánlására nem hívta fel a rendeket. A szokásos adó fejében három forintot kért minden porta után megszavaztatni; elejtván az utolsó országgyűlésen sikertelenül sürgetett kívánatát, hogy a jobbágyok az adót füstönkint, nem pedig portánkint fizessék. ²⁾

Miksa ez alkalommal sem jelent meg személyesen az országgyűlésen. Ismét *Rudolf* ifjabb királyra és *Erneszt* főherczegre bízta megnyitását és vezetését, kik (1576.) január első napjaiban érkeztek Pozsonyba. Az ország rendei most még kevesebbé voltak hajlandók akár áldozatokat hozni, akár a fennálló törvényeken a korona érdekében változtatni, — mint a megelőző országgyűléseken.

Január közepén benyújtott feliratukban, meleg szavakkal fejezték ki ugyan hálájukat a király buzgó gondoskodásáért, a melylyel országuk érdekeit felkarolja; azonban csak két forintnyi adót szavaztak meg két esztendőre, minden porta után; kivetésére és behajtására nézve fenntartván a korábbi gyakorlatot. A porták új összeírását, mert a törökök legutóbbi betörései által a jobbágyok száma megfogyott, elrendelték.

A harminczad, egyházi tizedek, ingyen munkák, állandó lovasok tartása, nemesi fölkelés, a városok szabadalmi, az önkénytes behódolásnak és a katonák erőszakoskodásainak meggátlása tárgyában, — az utolsó országgyűléseken alkotott törvények megújítására szorítkoztak.

Egyébiránt saját kezdeményezésekből sem voltak nagyobb horderejű új megállapodásaik. A nyolczadi törvényszé-

¹⁾ Az udvari kamara előterjesztése (melynek egyes pontjai mellett meg van jelölve, vajjon a király elfogadta-e azokat) a bécsi kamara levéltárában.

²⁾ A királyi propositio szövegét nem birjuk. Tartalmára a fennebb említett kamarai előterjesztésből és a törvénykönyvből vonunk következtetést. Feltűnő, hogy ezen országgyűlés irományainak csak kis részét őrizték meg a bécsi levéltárak; míg az előbbieket és későbbiek irományait, úgy szólván, teljesen birjuk.

kek tekintetében fölelevenítették azt a korábbi szokást, a melyszerint a felvidéki megyék számára Eperjesen voltak meg; tartandók; habár úgy a királyi helytartó, mint az ülnökök és ítélőmesterek határozottan elleneztek, sőt a helytartó kijelentette, hogy inkább lemond hivataláról, mintsem Eperjesre kelljen utaznia. ¹⁾

A rendek továbbá megújították az Ausztriához kapcsolt magyarországi várak és a szepesi városok visszacsatolására vonatkozó, ismételve előadott kívánatukat. Kérik, hogy egy zalamegyei nemes ellen, ki két vasmegyei nemest fegyveres kézzel megtámadott és megsebzett, a nyolczadi törvényszék legelső ülészakájában soron kívül indíttassék meg a birói eljárás.

Ugocsa megyében, a főispáni tiszt üresedése alatt, ennek teendőit az alispánra bízták. És mivel a kapornaki s zalavári conventek elpusztultak, megállapították, hogy a hatáskörükhöz tartozó hiteles helyi teendőkben a vasvári káptalan, ha pedig ezt is valamely csapás érné, a pozsonyi káptalan járjon el. ²⁾

Rudolf, január 18-án küldötte át királyi atyjának az országgyűlés feliratát. Azt javasolta, hogy az adó-ajánlattal elégedjék meg, mert annál többet nem lehetne kieszközölni; mindazáltal leiratában ragaszkodjék első kívánatához, hogy így a többi pontokban annál könnyebben eszközölhessenek ki a rendektől engedményeket. ³⁾

E mellett ajánlotta, hogy a király leiratában *két új pontot* terjesztszen az országgyűlés elé.

Az egyik a hadak tartására és ellátására vonatkozik. A király jelentse ki, hogy minden igyekezete daczára, nem képes a zsoldot mindig rendesen kiszolgáltatni; a minnek az a következménye, hogy a katonák a jobbágyoktól fizetés nélkül veszik el az élelmi czikkeket. Ily zsarolásokat legczélszerűbben úgy lehetne megszüntetni, ha a vármegyék magokra vál-

¹⁾ Ezt a részletet Rudolfnak 1576. január 18-án atyjához intézett leveléből tudjuk. A bécsi állami levéltárban.

²⁾ A rendek feliratát nem bírjuk. Tartalmára a törvényezikkek-ből és Rudolfnak június 18-iki jelentéséből következtetünk.

³⁾ Rudolfnak 1576. január 18-án Miksához intézett levele ugyanott.

lálnák a katonák fizetését; viszont a király ennek fejében átengedné nekik az adót, és fölmentené az állandó lovasok tartásának kötelességétől. A Dunántúli megyék már is készeknek nyilatkoztak ezen ajánlat elfogadására. Az országgyűlés vegye tehát az ügyet fontolóra, és a rendek nyilatkozzanak az iránt vajjon a Magyarországbán elhelyezett haderőnek, vagy legalább egy részének fizetését, ily módon elvállalni hajlandók-e?

A második pont, utalva a győri káptalan és a győri őrség közt gyakran felmerülő viszályokra, a káptalannak más városba áthelyezését hozza javaslatba. ¹⁾

Miksa, Bécsben levő tanácsosaival, tüzetesen tárgyalta az országgyűlés feliratát és Rudolf javaslatait. Mivel pedig e miatt a válaszirat több napig késett, az ország rendei, kik azt türelmetlenül várták, január 23-án megjelentek Rudolf előtt, és előadták, hogy többen soraikból a Pozsonyban uralkodó ragályos betegségeknek áldozatul estek; minélfogva az országgyűlés mielőbbi befejezését kérik. ²⁾

Épen e napon küldetett el Bécstől a királyi leirat, mely egészen Rudolf javaslatai alapján készült. A nyolczadi törvényszéknek Eperjesen megtartását jóváhagyja. A hadak fizetésére és a győri káptalan áthelyezésére vonatkozó pontokat előadja. Az adóra és a többi kívánatokra vonatkozólag a propositióban foglalt nyilatkozatokat megújítja. ³⁾

Egyúttal azonban felhatalmazta fiait, hogy azon esetre, ha a rendek állhatatosan megmaradnának első ajánlatuknál, ezt is elfogadhassák. ⁴⁾

Ekképen az országgyűlési tárgyalások egészen a rendes, megszokott mederben folytak. De váratlanul komoly nehézségek merültek fel.

Azon néhány napot, mely a fölirat átadása és a leirat megérkezése között telt el, a rendek arra használtak föl, hogy

¹⁾ A Rudolf által, január 18-iki leveléhez csatolt leirati javaslat, ugyanott.

²⁾ Jelenti ezt Rudolf, január 23-án, atyjához intézett levelében.

³⁾ Miksa királynak január 23-án fiaihoz intézett levele, ugyanott.

⁴⁾ Miksa királynak január 26-án Rudolfhoz intézett levele, ugyanott.

az országos sérelmek orvoslásáról tanácskozzanak. Elkeseredésükben a fölött, hogy eddigi igyekezeteik eredménytelenek maradtak, erőteljes föllépésre szánták el magokat, határozatukat szoros titokban tartva.

Mikor január 25-én Rudolf maga elé hívatta az országgyűlés mindkét tábláját, hogy a királyi leiratot átadja, — előlépett *Radéczy István* egri püspök, a királyi helytartó, és a rendek nevében előadta, hogy azon eljárást, a mely szerint ügyeik idegen hatóságok, az udvari kamara és haditanács által intéztetnek el, tovább nem tűrhetik. Az ifjabb király közbenjárását kéri ki, hogy »azon szolgaságból, azon elnyomás és zsarnokság alól, mely ő felsége uralkodása alatt hozatott be, és előbb egészen ismeretlen volt, szabadítsa meg őket.« Végül kijelenté, hogy a rendek el vannak határozva, ha sérelmeik ezentúl is orvosolatlanul maradnak, hogy többé az országgyűlésekre nem fognak megjelenni.

A rendek a beszéd alatt ismételve fejezték ki, zajos fölkiáltásokkal, hogy a szónok híven tolmácsolja gondolataikat.

Néhány nappal utóbb küldöttség jelent meg Rudolfnál, s a királyhoz intézett föliratot nyújtott át, mely a helytartó által előadottakat foglalta magában; bár kifejezései szelidebbek voltak azoknál, melyeket a szónok használt. ¹⁾

»Óvást emelünk — ezek zársorai — Isten és felséged előtt, — hogy holtunkig híven ragaszkodunk ugyan felségedhez, de szabadságunknak . . . megsemmisítéséhez beleegyezésünket soha sem fogjuk adni; felségednek idegen tanácsosaitól és cancellariáitól beadványainkra válasziratokat el nem fogadunk; sőt országgyűlésre sem jövünk; és pedig azért, mert kérelmeink meg nem hallgattatnak, nyomorúságunkban és veszedelmünkben nem nyerünk segítséget.« ²⁾

Azonban a rendek, úgy látszik, csakhamar félni kezdettek erélyes nyilatkozatuk következményeitől. És midőn értesültek, hogy arról Rudolf méltatlankodva szólott, — azon voltak,

¹⁾ Ezeket Rudolfnak január 28-án Miksához intézett leveléből tudjuk. Ebben hivatkozik egy másik, ugyanakkor sajtákezüleg irt levelére. Ez nem maradt reánk.

²⁾ A felirat egykorú dátum nélküli példánya ugyanott.

hogy hatását csökkentésék. Január 28-án újabb küldöttséget bocsátottak hozzá, hogy őt megnyugtassa. Szónoka lényegileg ezt mondá:

»A rendek élénk sajnálattal értesültek arról, hogy panaszaikat rossz néven vette. Soha sem volt szándékuk akár a császári felségnek, akár az ifjabb királynak, szóval vagy tettel ellenszegülni; sőt el vannak határozva, hogy a köteleles hűségben és hódolatban állhatatosan meg fognak maradni. Nem ő felsége ellen irányulnak panaszaik, hanem kapitányainak és katonáinak elviselhetetlen elnyomása ellen, a melynek megszüntetéséért folyamodnak. Ő felsége tehát ne magyarázza más értelemben a helytartó szavait, és írta ki lelkéből a nehezteletést, mely netán azok miatt megfogamzott.«¹⁾

E nyilatkozat nem tévesztette el hatását. Rudolf úgy fogta fel azt, hogy a rendek beismerik hibájukat.

Egyébiránt még első megjelenésök után is, bár a helytartó beszédének kiméretlen hangja felháborodást keltett benne, készséggel elismerte, hogy panaszaik nem egészen alaptalanok. Mivel ugyanis, köztudomás szerint, — úgymond — veszélyek között és nyomorban élnek, mindennemű köz- és magán bajok által zaklattatnak, és így a rögtöni segítség szükségét érezik; nem lehet csodálkozni a felett, hogy magánügyeik késedelmes elintézése . . . türelmetlenekké teszi őket. Ő is belátta tehát, hogy a visszaéléseket meg kell szüntetni; a melyekhez azt is sorozta, hogy az országgyűlés alatt magyarországi ügyekben kiadott több királyi leirat német nyelven volt szerkesztve.

Mindazáltal a panaszok tulajdonképeni okát, vagyis a magyarországi ügyek kezelésének eddigi módját, az udvari (ausztriai) kamarának és haditanácsnak befolyását, nem hitte megszüntethetőnek.²⁾

A király osztozott fiának azon fölfogásában, hogy a rendekkel, nyilatkozataik miatt nem kell éreztetnie haragját;

¹⁾ Rudolfnak január 28-én atyjához intézett levele. Ugyanott.

²⁾ Rudolf királynak január 28-án atyjához intézett jelentése, ugyanott.

de a kérdés lényegében nem volt hajlandó engedményeket tenni. Sőt felhasználta ez alkalmat, hogy elv gyanánt mondja ki azt, a mit a rendek mint visszaélést ostromoltak. Az országgyűléshez intézett válasziratában, kijelenté, hogy annál nagyobb kedvetlenséggel értesült panaszaikról, minél kevesebbé szolgálattott azokra okot. Mióta ugyanis a trónt elfoglalta, mindig legfőbb törekvése volt az országot megvédeni és jólétét előmozdítani. E végből nem kímélt fáradságot, és e célra áldozta mindazt, a mi saját örökös tartományainak jövedelméből és a német birodalom által megajánlott segélypénzekből rendelkezésére állott; a mely atyai gondosságát a jövőben is éreztetni fogja az országgal.

A mi a panaszok tárgyát illeti, ő semmiféle újítást nem hozott be, és az ügyek kezelésében fenntartotta azt a gyakorlatot a melyet Ferdinánd király léptetett életbe, és az 1569-ik évi országgyűlés is helybenhagyott. Az ország jogai-, szabadságai- és igazságszolgáltatására vonatkozó ügyeket a magyar tanácsosok, a pénzügyeket a kamara és hadi ügyeket a hadi tanács közreműködésével intézi el. »A kamarai és hadi ügyek illetén kezelésében, — úgy mond — a melyek különben is hozzánk tartoznak inkább mint bárki máséhoz, nagy zavar és veszély nélkül nem lehetne változást hozni be; annál kevesebbé, mert *Magyarországnak pénz- és hadi ügyeit a többi országok és tartományok hasonló ügyeitől külön választani alig lehet.*« ¹⁾

E határozott nyilatkozatban lepezetlenül feltárta az ausztriai politikának végeztelját: Magyarországot a legfontosabb állami ügyekre nézve, kormányzati függetlenségétől megfosztani, Magyarország és az uralkodóház többi országai között reál-úniót hozva létre, megteremteni az összbirodalmat.

Ily elv felállítására után alig bír fontossággal a királynak azon kijelentése, hogy a visszaéléseket, a melyek netalán előfordultak, nem helyesli; hogy továbbá akarata ellenére történt, ha a magán-felek kérvényei egyik hatóságtól a másikhoz

¹⁾ »Neque sane videmus, quanam ratione . . . bellica illa et cameralia (negotia) Hungariae a caeterorum regnorum et dominorum nostro- rum negotiis, quae eiusdem qualitatis sunt, separari commode possint.«

utasítottak, úgy hogy azok elintézését be nem várhatva, eredménytelenül kellett haza térniök. Intézkedni fog, hogy jövőre az ügykezelés menete lehetőleg gyorsíttassék, és azon lesz, hogy ezentúl a magyar cancellár mellett, két magyar tanácsos állandón az udvarnál tartózkodjék, a kiket a magyarországi ügyek elintézésében fel fog használni.

Végre a rendek óvásáról, a mely szerint az országgyűlésre többé meg nem jelennek, megjegyzi, hogy arra nem szolgáltatott okot, s hogy az nem egyeztethető meg a hódolattal, melylyel személye iránt viseltetni kötelesek. Mivel azonban utóbb küldöttség által Rudolf király előtt eljárásukat mentegve, hibáikat beismerték, mentségökben megnyugszik. Mindazáltal megvárja tőlök, hogy valahányszor köz- vagy magán ügyekben, akár hozzá, akár az ifjabb királyhoz fordulnak, nagyobb szerénységgel fognak fellépni; és hogy az országgyűlésekre ép oly készséggel fognak megjelenni, mint ekkorig. Viszont ő, a király, is a rendek, nejeik és gyermekeik megoltalmazását és jólétét mindig buzgón fogja szívén viselni. ¹⁾

X Miksa király, az országgyűléssel szemben a mérséklet hangján szólott a fennforgó esetről. De a fiához intézett levélben nem mulasztotta el kifejezést adni megbotránkozásának a rendek »legnagyobb szerénytelensége és szemtelensége fölött.« ²⁾ Ugyanakkor a királyi helytartót is keményen megdorgálta azért, hogy a rendek elégtelenségének tolmácsolására vállalkozott. Ezt — úgy mond — mindenkitől inkább várta volna, mint tőle; mert azt hitte, hogy esküjéről és a vett jótéteményekről nem fog megfélekedezni; hogy inkább védelmezni fogja becsületét és hírnevét, inkább igyekezni fog a felingerelt kedélyeket lecsillapítani, mint nyilvánosan oly bűnökkel vádolni őt, a melyektől természete és lelkiülete teljesen idegen. E miatt kifejezést ad rosszalásának.

Még a győri püspökkel is éreztette neheztelését; azért mert

¹⁾ Miksának 1576. január 30-án az országgyűléshez intézett leirata. Eredetije ugyanott.

²⁾ »Höchste Unbescheidenheit und Frechheit.« 1576. január 31. Eredetije ugyanott.

neki kötelessége lett volna a rendeket visszatartani, vagy ha ez már nem volt lehetséges, Rudolf királyt azonnal értesíteni a történetekről. ¹⁾

Rudolf, február 6-kán, közvetlenül az országgyűlés befejezése előtt adta át a királyi leiratot. ²⁾

A rendek tudomásul vették, és nem tettek további kísérletet sérelmeik orvoslása érdekében.

Időközben egy más ügy, a *vallási kérdés* foglalkoztatta őket.

Több országgyűlés múlt el, a nélkül, hogy a vallás kérdés szőnyegre hozott volna. Köztudomású, hogy Miksa király rokonszenvezett a protestáns tanokkal; és bár maga a kath. egyháztól el nem vált; mérsékelni igyekezett a főpapok buzgalmát és visszatartotta őket attól, hogy erélyesen lépjenek föl elpártolt híveik visszavezetésére.

Verancsics Antal, mint az ország primása, kiméletet tanúsított a protestáns felekezetek irányában. Azonban halála után, *Telegdy Miklós*, ki az esztergomi érsekség hosszú üresedése alatt, annak egyházi kormányát vezette, a harcot, melyet irodalmi téren régóta vívott a protestantizmussal, az egyházi kormányzat mezejére is átvitte.

A protestáns lelkészeket és az őket pártoló földesurakat, egyházmegyei ügyésze által, az esztergomi szent-szék elébe idézteté, és a meg nem jelenőket azzal fenyegeté, hogy karhatalommal fogja őket hatóságának elismerésére kényszeríteni.

Eljárása ellen most, az országgyűlésen a protestáns rendek panaszt emeltek, és ezt a király elé terjeszteni kívánták.

¹⁾ Miksa királynak január 30-án az egri püspökhöz, és ugyanazon napon a győri püspökhöz intézett levelei. Fogalmazatok ugyanott.

²⁾ A királyi leirat február 2-án Rudolf kezei között volt. De egy pontja, melyben mondatik, hogy a kérvények ezentúl a magyar cancellárnak fognak benyújtatni, a ki azokat az illetékes hatóságokkal közlendő — aggodalmakat keltett; attól tartott, hogy ekképen »der hung. Canzler das ganze Wesen in die handt bringen und seines gefällens ausztheilen auch mit dieser Gelegenheit in die Krieger und Camersache eingreife möcht.« Felkérte tehát a királyt, hogy e pontot hagyja ki. Miksa helyeselte kívánatát, és február 4-én a kir. leiratnak más példányát küldötte Pozsonyba. (Rudolfnak, február 3-án és Miksának február 6-án kelt levelei ugyanott.)

Figyelemre méltó, hogy nem a lelkiismereti szabadság nevében szólaltak föl, hanem egy régi törvényre hivatkoztak: az 1500-ik évi országgyűlés egyik cikkére, mely az egyházmegyei ügyészek túlkapásai miatt ezeknek hivatalát eltörölte.

Azban a főpapság határozottan ellenezte, hogy ezen ügy az országgyűlési fölíratban megemlíttessék. E miatt a világi rendek abban állapotok meg, hogy külön fölíratban fogják a király elé terjeszteni. »Mi — így szólnak többi között — nem követeljük, hogy az egyházi törvénykezés sérelmet szenvedjen. Az egyházi bírák, Ulászló 1500-ik évi törvényei értelmében, az egyházi hatósághoz tartozó ügyekben szabadon bíraskodhassanak. De nem tűrhetjük, hogy az egyházi ügyészek, kiknek tisztét a törvény eltörölte, lelkészeinket és prédikátorainkat, sőt a földesurakat és jobbágyokat is, idézéseikkel zaklassák, a nemesi vagyis patronatusi jogokba avatkozzanak. Kivánjuk, hogy jószágainkon szabadon tarthassunk lelkészeket és prédikátorokat. . . Ennélfogva az összes világi rendek, a főrendek, nemesek, királyi és bányavárosok, könyörgünk felségeádnak, méltóztassék minket az *ágostai hitvallásban, melyben nagyobb részben születünk és neveltünk*, . . . fenntartani, és megengedni, hogy azon hitvalláshoz tartozó plébánosokat és prédikátorokat tarthassunk . . . Mi viszont a főpap-uraknak jövedelmeiket, a tizedet és főesperesi illetményeket vonakodás nélkül megfizetjük.«¹⁾

A király e fölíratot közlé a főpapokkal, kik tüzetesen válaszoltak egyes pontjaira.

Előadták, hogy az esztergomi érseki helynök senkit sem idézett meg azért, mivel az ágostai hitvalláshoz ragaszkodik, Mikor Túrócz és Liptó megyékben kánoni látogatást végezett, azt tapasztalta, hogy egy részről a lelkészek túlnyomó része a kath. vallástól elpártolt, másrészről pedig sokan vannak, kik az egyházi tisztet bitorolják, bár semmiféle püspöktől nem

1) A dátum nélküli fölterjesztés egykorú másolata ugyanott. — I. **Irományok VIII.** szám. — *Rudolf* január 17-én jelenti atyjának: »Vor mir haben sich die Gesandten der draiz Ständ von Herrn, Adl und Bürgerschaft der Cron Hungern wider die Herrn Prälaten etlicher Beschwürungen halb, so inen durch dselben fiscales sollen zugefügt werden, in untertenigkeit geklagt.«

vették föl az egyházi rendet. Azokat, kik fel voltak szentelve, atyailag intette, térnének vissza az egyház kebelébe; de szigort nem alkalmazott ellenök. Azokat pedig, kik az egyházi rendet fel nem vették volt, felhívta, hogy vagy szünjenek meg papi teendőket végezni, vagy távozzanak az esztergomi egyházmegye területéről. Erre készek is voltak; de több földesúrnak, különösen Révay Ferencz biztatására, szándékuktól elállottak. Ekkép az érseki helynök kényszerítve látta magát arra, hogy a királyhoz forduljon, a ki a földesuraknak meghagyta, hogy a fel nem szentelt lelkészeket birtokaikról távolítsák el. De a rendelet nem foganatosított. Ekkor az érseki helynök a szent-szék elé idézte őket, azon makacsságuk miatt, a melylyel illetéktelenül a papi hivatalt viselik. És csak mikor háromszori idézésre sem jelentek meg, vette-igénybe ellenök a világi hatóság karhatalmát, a mit az 1548-iki törvény megenged, sőt parancsol.

A világi urak soraiból megidézte Balassa Jánost, szintén nem vallása miatt, hanem azért, mivel a háromság-tagadó Bornemissza Pétert többször Nagyszombatba hozta, hol az ő szállásán prédikált; továbbá a szeredi polgárokat, mivel a tizedek egy részét kiszolgáltatni vonadkodtak.

Azon állítás, hogy Ferdinánd király uralkodása alatt mindenkinek szabadságában állott protestáns papokat tartani, alapot nélkülöz. Megczáfolják azt az 1548. és 1550-iki országgyűléseken alkotott vallás-ügyi törvényczikkek.

E miatt a főpapság nem adhatja megegyezését, hogy most ellenkező irányú törvények alkottassanak. Már pedig nem volna igazságos az az eljárás, ha az egyházi rend ellenzése daczára változtatnák meg a törvényeket, melyek az egyházi és világi rendek közmegegyezésével jöttek létre.

Az 1500-ik évi 34-ik törvényczikk elrendeli ugyan az egyházmegyei ügyészek hivatalának megszüntetését. De ez a törvény soha sem lépett életbe. Egyházmegyei ügyészek minden időben léteztek és működtek. Ez esetre is alkalmazható tehát az a jogely, mely szerint törvényt ellenkező szokás hatályon kívül helyezhet.

Az egyházi rend csodálkozását fejezi ki a fölött, hogy a világi rendek az ágostai hitvallásban kérik magokat fenntar-

tatni; pedig a legtöbben közülök sokkal távolabb állanak már az ágostai hitvallástól, mint a kath. egyháztól. Azon ürügy alatt, hogy az ágostai hitvallás hívei, a kath. plébánosokat birtokaikról elűzik, és helyettök oly lelkészeket kívánnak alkalmazni, kik készek, földesuraik tetszése szerint, bármily tanokat hirdetni.

Az egyházi rend ezek után arra kéri a királyt, ne engedje, hogy a vallás ügyében, a korábbi törvényekkel és a régi szokással ellenkező újításokat hozzanak be. Ha az országgyűlés, a királyi kívánatokkal szemben, a régi törvényekhez és szokásokhoz, ragaszkodik; a király se engedje, hogy a megelőző országgyűléseken, az összes rendek helyeslésével alkotott törvényeket a rendek egy része megváltoztassa. ¹⁾

A király mindenekelőtt azon volt, hogy a vallási viszály kitérését megakadályozza, és a rendeket megnyugtassa. Február 1-én kelt leiratában óvatosan kerülte a határozott nyilatkozást »Mínthogy — úgy mond — a vallási kérdésekben mindenkor oly mérseketet tanusított, hogy panaszra alapos okot senkinek sem szolgáltatott, sőt a béke fenntartása érdekében több engedményt tett mint előde Ferdinánd császár: reméli, hogy a világi rendek meg fognak nyugodni, és újítási szándékukról lemondva, mindent a mostani állapotban meg fognak hagyni. Viszont intézkedni fog, hogy az egyházmegyei ügyészek hivataluk korlátain túl ne lépjenek, és a világiaknak méltánytalanul ne okozzanak alkalmatlanságot.« ²⁾

A világi rendek, be nem várva e királyi iratot, január 30-án, a nádori helytartó előtt ünnepélyes óvást tettek, melyben Telegdyt és utódait az egyházmegyei ügyész által indítandó perek tárgyalásától és elítélésétől eltiltják, és kijelentik, hogy a netán hozandó ítéleteknek nem fognak engedelmeskedni. ³⁾

¹⁾ Az egyházi rend dátum-nélküli fölterjesztésének eredeti példánya ugyanott.

²⁾ A február 1-én kelt királyi leirat fogalmazata ugyanott.

³⁾ Az óvásnak hiteles alakban kiállított példánya a magyar országos levéltárban.

Ez alatt a rendek befejezték tanácskozásait a királyi leiratban foglalt kívánatok tárgyában, és elkészítették második feliratukat, a melyet január utolsó napján nyújtottak be Rudolfnak. ¹⁾

Ragaszkodtak előbbi megállapodásaikhoz. Panaszt emeltek a királyi kapitányok, különösen Krusich és Rottal ellen, kik magok és katonáik erőszakos tetteket vittek véghez. Fölterjesztették Csetneki Lászlónak nyilatkozatát, hogy Csetnek nevű végvárat többé fenntartani és megvédeni nem képes. ²⁾

Ugyanakkor kijelentették, hogy Rudolf és Erneszt ajánlatára, készek Laszki Albert lengyel vajdát, — azon követség vezérét, mely a lengyel koronát Miksának ajánlotta fel — honfűsíteni, ha közöttök személyesen megjelen és az esküt leteszi. ³⁾

Rudolf fel volt ugyan hatalmazva az országgyűlési tárgyalásokat befejezni, és azon ügyeket, melyek iránt a rendekkel megegyezni nem tud, a jövő országgyűlésre halasztani; azonban nem vette igénybe jogait; helyesebbnek látta, hogy egy újabb királyi leirat vessen véget az alkudozásoknak. ⁴⁾

A király e zárnyilatkozatában ⁴újlag biztosította a rendeket atyai jó indulata felől, melyet az ország és hú alatvalói iránt táplál.

Az adóra nézve remélte, hogy ismételve indokolt kívánatának meg fognak felelni. Elismeri ugyan, hogy súlyosak a csapások és bajok, a melyeknek ki voltak téve; és ő azoknak megszüntetésén régóta fáradozik. De tekintetbe kellett volna venniök a király ajánlatát, hogy a kik a katonáktól kárt szenvednek, azok zsoldjából kárpótlást fognak nyerni. És Krusich János kapitány, a ki ellen az országgyűlésen panaszok emelkedtek, maga is ajánlkozott, hogy a károsultakat kielégítendi.

Rottal János ellen, a kit a rendek be vádoltak, hogy

¹⁾ Rudolfnak január 31-én atyjához intézett levele ugyanott.

²⁾ A feliratot nem bírjuk. Tartahnára a királyi leiratból vonunk következtetést.

³⁾ Rudolfnak január 31-én atyjához intézett jelentése.

⁴⁾ Miksának január 31-én Rudolfhoz intézett levele.

egy nemes embert megvert és őrizet alatt tartott, meghallgatása után, az igazság követelése szerint fog eljárni.

Csetnek vára tárgyában a felső magyarországi kapitánytól vár információt, a melynek alapján meg fogja fontolni, vajjon az ország érdeke a várnak fenntartását vagy lerontását követeli-e. Ha a várnak fenntartása kívánatos, gondoskodni fog arról, hogy birtokosa megfelelő segélyben részesüljön.

A többi pontokra nézve a rendek megállapodásait elfogadja. ¹⁾

Ezek után a törvénykönyv összeállítása feltűnő sietséggel megtörtént. Minden oly pont kimaradt abból, a melynek szövegezése némi nehézséggel járt volna. A rendek által felterjesztett országos sérelmeket, a kapitányok elleni panaszokat, a vallási kérdést, Csetnek várának ügyét stb. hallgatással mellőzi.

Az utolsó cikk Laszki Albert honfúsitását tartalmazza. Ez ugyanis, a király felhívására, Pozsonyba jött, és itt az országgyűlés színe előtt letette az esküt. ²⁾ Midőn ezt a rendek a törvénykönyvbe iktatták, kifejezést adtak reményüknek, hogy Laszkiban az ország »jó és hasznos polgárt« fog nyerni és nem fogja követni azon honfúsitott idegeneket, a kik »nem őszintén kedveztek az ország szabadságainak,« bár azok védelmére esküvel kötelezték magokat. ³⁾

A rendek ezután eloszlottak. A király pedig február 22-én megerősítette a törvénykönyvet. ⁴⁾

¹⁾ A királyi leiratnak dátum-nélküli fogalmazata a bécsi állami levéltárban.

²⁾ Ez ügyre vonatkozólag a király február 1-én két leiratot intézett az országgyűléshez. Fogalmazataik a bécsi állami levéltárban.

³⁾ A XVIII. cikk.

⁴⁾ Egykorú példánya a bécsi állami levéltárban.

III.

A pozsonyi országgyűlés.

1578. február, márczius és ápril havában.

Miksa király az 1576-ik év október 12-ik napján meghalt. Első szülött fia Rudolf, mint (1572 óta) megkoronázott király, azonnal elfoglalta a megüresedett trónt.

Atyja két ízben bízta volt rá a magyar országgyűlés vezetését. Ama nehézségek, melyekkel meg kellett küzdenie, arra indították most, hogy az ország rendének összehívását, a míg lehetett halogatta; annál inkább, mert az pénzügyi szempontból nem mutatkozott sürgetően szükségesnek, minthogy az 1576. márczius havában tartott országgyűlés az adót két esztendőre szavazta meg.

Rudolf általán nem szándékozott sokat foglalkozni a magyarországi ügyekkel. És miután, néhány hónappal trónra lépte után, a török portával fennálló békét nyolcz évre meghosszabbította, testvéreit *Ernest* és *Károly* főhercegeket Magyar- és Horvátországban a hadi ügyekre nézve, helynökeivé rendelte.

Ezen intézkedése az országban közelégtelenséget keltett. És 1577. tavaszán, a megyei gyűléseken, az országgyűlés összehívását kezdték sürgetni. Sőt több megyében titkos értekezleteken, az ellenzék előre szervezkedett, és megállapodásra jutott ama czélok iránt, melyeknek valósítására törekedni kívánt: úgymint a protestáns vallás szabad gyakorlatának kiküzdésére, az 1567.² óta üresedésben levő nádori méltóság betöltésére, és a királyi hatalom korlátozására. ¹⁾

¹⁾ *Radéczy* István, egri püspök és királyi helytartó, 1577. május 29-én Pozsonyból jelenti a Bécsben tartózkodó *Ernest* flgnek! »Audio in

Radeczky!
1572. II.
1574. és
1576.

1562.

Mindazáltal, úgy látszik, épen ezen mozgalom győzték meg Erneszt főherceget arról, hogy a bajok elhárításának legbiztosabb eszköze: az országgyűlés mielőbbi összehívása. Erre a király jóváhagyását megnyervén, július elején Bécsbe hívta a legbizalmasabb magyar tanácsosokat; az egri és veszprémi püspököket, Batthyányi Boldizsárt és Révay Mihályt, hogy velök értekezzenek. Ezek azt ajánlották, hogy az országgyűlés már október havában tartassék meg. A főherceg helyeselte ezen javaslatot.¹⁾ A király is elfogadta, és szeptember 2-án kelt meghívóleveleivel az országgyűlést október 16-ára, Pozsonyba kihirdette.²⁾

Azonban csakhamar előre nem látott nehézségek merültek föl. Pozsonyban és vidékén a pestis kezdett jelentkezni, számos áldozatot is ragadott el. A király eleinte azon gondolattal foglalkozott, hogy az országgyűlést *Sopronyban* vagy *Trencsinben* fogja megtartani.³⁾ Később azonban — a helytartó ellenzése daczára —⁴⁾ arra határozta el magát, hogy megnyitását elhalasztja. És pedig háromszor tűzött ki új határnapot: 1577. november 15-re, majd december 1-re, végre 1578. február 1-re.⁵⁾

omnibus Comitatus materiam nouae Dietae clam tractari, cuius summa est: Religio, Palatinus, potestas regia. Religio, ut eam quisque ad arbitrium habeat. Palatinus, ut eum deligant more veteri, ad omnes eorum cupiditates perficiendas aptissimum. Potestas regia, ut nouis legibus sic coarctetur et debilitetur, ut non ipsi a Rege, sed Rex ab illis dependere videatur. Aiunt enim: modernis initiis instandum esse, et iuueni Imperatori et Regi, etiam invito, facillimum fore id persuadere. Huius ineptissimi consilii causas facile Maiestas sua anteverterit, si armata Posonium descenderit. « (Eredetije a bécsi állami levéltárban.)¹⁾

1) *Erneszt* főherceg 1577. június 16-án levélben felhívja Batthyányi Boldizsárt, közölje véleményét »quomodo et ad quod tempus Diaetam . . . indicendam censeat.« Utóbb azonban öt és a szövegben megnevezett többi tanácsosokat Bécsbe hívta meg, mint ezt július 16-án Rudolfhoz intézett leveléből tudjuk.

2) A meghívó levél példányai több megye és város levéltárában.

3) Kiténik ez az egri püspöknek október 15-én a királyhoz intézett leveléből.

4) Kiténik ez szeptember 27-én a királyhoz intézett leveléből.

5) A három meghívó levél példányai több megyei és városi levéltárban találhatók.

Az ország rendei (1578.) február közepetáján kezdettek gyülekezni. ¹⁾

Az *egyházi rendből* megjelentek az egri, váradi, veszprémi, csanádi, váci és kníni püspökök, a sági és csornai prépostok. Az esztergomi, egri, győri, veszprémi, nyitrai és szepesi káptalanok követeket küldöttek.

A *világi főurak* soraiból kevesen jöttek össze: *Balassa* András és István, *Bánffy* László, *Báthory* István, *Batthyányi* Boldizsár, *Czobor* Imre és Pál, *Dobó* Ferencz, *Nádasdy* Ferencz, *Poppel* László, *Révay* Ferencz és Mihály, *Thurzó* Elek, *Wárday* Mihály és *Szászi András* a királyi személynök. Ketten, *Báthory* és *Magochy* Gáspár követek által képviseltették magukat. Többen azért maradtak el, mert az a hír terjedett el, hogy a király haderővel fog Pozsonyban megjelenni, és néhány főurat elfogatni szándékozik. ²⁾

Következő *vármegyék* küldöttek követeket: Abauj, Árva, Bars, Borsod, Győr, Heves, Liptó, Mosony, Nyitra, Pest, Pozsony, Sáros, Solt, Soprony, Szabolcs, Szolnok, Trencsín, Túrócz, Ung, Vas, Veszprém, Zala, Zemplén, Zólyom és a sláviaiak.

Végre ezekhez járult tizenhét királyi város: úgymint a hét felső magyarországi, a hét bányaváros és Nagyszombat, Szakolcza, Soprony. ³⁾

Február 18-án az együtt levő rendek értekezletet tartottak, a mely Fejérvény István, veszprémi püspököt és Czobor Imrét Bécsbe küldötte, hogy a királyt meghívják. ⁴⁾

Ezek haladék nélkül útnak indultak, és február 22-én azzal a tudósítással tértek vissza, hogy a király néhány nap múlva meg fog érkezni. ⁵⁾

Már négy nappal utóbb, *Rudolf* király Pozsonyban volt

¹⁾ Az egri püspök 1578. február 8-án és 10-én jelenti a királynak, hogy még csak kevesen jöttek. Február 15-én írja, hogy gyülekezni kezdenek.

²⁾ Az egri püspök február 18-án jelenti ezt a királynak, és megjegyzi: »Authorem huius rumoris coram Maiestati Vestrae . . . indicabo.«

³⁾ Az egri püspök február 18-án a királyhoz intézett leveléhez mellékelve küldi meg a jelen- és útban levő rendek névsorát.

⁴⁾ A bányavárosok követeinek zárjelentése.

⁵⁾ Ugyanott.

Hajón jött, és a Duna partján az összes rendek által fogadta tott, kiknek nevében az egri püspök üdvözölte. ¹⁾

Február utolsó napján történt meg az országgyűlés ünnepeles megnyitása. Mise után, az ország rendei a királyi várak lovag teremében gyűltek egybe. Itt a király megjelent körükben, és személyesen adta elő az országgyűlési proposítiót. Ennek mindegyik pontjánál megállapodott, míg azt az egri püspök *magyar nyelven* ismételte. ²⁾

Azonnal trónjának elfoglalása után — így szólott — hő óhajta volt mielőbb Magyarországra jönni. De ezen kívánságát alárendelte az ország érdekének, mely azt követelte, hogy mindenekelőtt többi országokban és tartományaiban igyekezzenek Magyarország részére segítséget eszközölni ki. Főleg ezen ok miatt látogatta meg Csehországot és a hozzá kapcsolt tartományokat. Mihelyt innen Bécsbe visszatért, kihirdette a magyar országgyűlést, a melyet, sajnálatára, ismételve el kellett halasztania. Most azonban köszönetét fejezi ki a rendeknek, hogy meghívására készséggel megjelentek.

Ezeknek előrebecsátása után, felhívja figyelmüket az ország veszélyes helyzetére. Ugyanis a törökök, nem gondolva a megújított békekötéssel, több várat megvívtak, és fenyegető állást foglalnak el. Atyja, Miksa király mindent a mi lehetséges volt, megtett Magyarország védelmére; köz- és magánjövedelmeit e célra fordította. Azonban mindez nem volt elég-séges a szükségletek fedezésére. Nagy összegeket kellett kölcsön vennie, a melyek most őt terhelik. Úgy az adósságok törlesztésére, mint pedig a véghelyek ellátásának költségeire jelentékeny segély megajánlását kell kérnie.

Felhívja tehát a rendeket, hogy — a 25 dénárnyi kamarai nyereségen fölül — három esztendőre 3—3 forintot szavazzanak meg minden porta után. Az egész, fél és negyed

¹⁾ Az eperjesi követek naplója.

²⁾ A *bánayavárosok* követei röviden mondják: »Der fürtrag durch Ir Kayserlich Maiestät selbst mundlich beschehen.« Részletesebben szól az eperjesi követek naplója: »Caesar submissa voce causas reddidit indictorum Comitiorum, singulos autem paragraphos, quos sua Maiestas latine sonuit, Dominus Locumtenens clariore voce, ungarica lingua, repetivit.«

porták megkülönböztetését szüntessék meg. Minden jobbágyot, a ki földeket művel és tíz forint értéket meghaladó vagyonnal bír, úgy kell tekinteni, mint egy porta birtokosát. Azonban a jobbágyok vagyonuk arányában vegyenek részt a helységekre kivetett adóösszeg fizetésében, úgy, hogy a gazdagabbak többet, a szegények pedig kevesebbet fizessenek. A zsellérek fejenként, ha házuk és földjük van, egy forintot, ha nincs, ötven dénárt fizessenek adó fejében.

Nagy súlyt helyezett a király az adóketők kinevezésének ügyére, mely már a megelőző országgyűléseket is foglalkoztatta. Ugyanis a megyék azt követelték, hogy a király oly nemeseket nevezzen ki ama tisztre, kiknek az illető megyében birtokuk van. Ebből gyakran nehézségek merültek föl, mivel megtörtént, hogy a kamara által kinevezettek vagy határozottan vonakodtak, vagy késedelmeskedtek a tisztet elfogadni a minék következtében az adó kivetése és behajtása késleltetett, vagy pedig a kamaráknak olyanokat kellett a megyék ajánlatára kinevezni, a kik kevesebbé voltak alkalmasak. A király tehát hivatkozva arra, hogy, mivel különben is korlátlan hatalommal rendelkezik az országos tisztviselők, különösen pedig a kamaráktól függőknek, kinevezése körül, felhívta a rendeket, mondják ki a törvénykönyvben, hogy a király adóketökké olyanokat is nevezhessen ki, a kiknek az illető megyében, a hol működniök kell, birtokuk nincs; föltéve, hogy nemesek és az ország más megyéjében birtokuk van.

A várak megerősítésére, jobbágyaik 24 napi ingyen munkáját ajánlják meg.

Rendeljék el, hogy az egytelkes nemesek lóval és fegyverrel mindig el legyenek látva. Gondoskodjanak arról, hogy az állandó lovasokat rendesen tartsák és lássák el. Az egyháziak azon kötelezettségét, a mely szerint tizedjövedelmeik után is tartoznak lovasokat tartani, újítsák meg; minden 100 forint jövedelem után egy lovas számítva. A hadak elhelyezését bízzák a királlyal.

A fölkelés ügyét a következőképen szabályozzák: a rendek tíz porta után egy lovas és egy gyalogot, az egyháziak ezen fölül tizedjövedelmeik minden 100 forintja után két lovas, a kanonokok saját személyük után egy lovas állítsanak

ki. Az egy-telkes nemések közfelkelés esetén három, részleges felkelés esetén öt cúria után egy lovast állítsanak ki. Szabjának büntetést azokra, kik kötelességeik teljesítése alól kivonják magokat.

Az önkénytes behódolásoknak, a szabad hajdúk dúlásainak, az urak és nemések kalandozásainak és egymás elleni fegyveres küzdelmeiknek megakadályozása céljából, állapítanak meg alkalmas intézkedéseket.

Rendelkezzenek a lovashadak legelőiről, a hadak részére szükségelt élelmi és lőszernek szállításáról. Minthogy pedig a Dunántúli vármegyék ajánlkoztak, hogy saját költségökön fogják a véghelyekben állomásozó hadakat eltartani, ha a király nekik e célra az országos adót átengedi, és őket az állandó lovasok tartásától fölmenti; tanácskozzanak arról, vajjon nem volna-e célszerű ily alapon az összes véghelyek ellátását a megyékre bízni.

Előadva, hogy a magyarországi véghelyek igazgatását Erneszt főherczegre, a horvátországiakét pedig Károly főherczegre bízta; fölhívja a rendeket, hogy a véghelyek védelmére vonatkozó és egyéb hadi ügyekben, különösen az ingyen munkák behajtása és fölosztása, az élelmi és hadi szerek szállítása, az általános és részleges fölkelés, az önkénytes behódolások és kalandozások megakadályozása tárgyában kiadandó rendeleteiknek készséggel engedelmeskedjenek.

Az országgyűlés föladatai közé sorolja, hogy az igazságszolgáltatás, különösen pedig a nyolczadi törvényszékek ügyében határozzon; a királyi kincstár pereinek, a rendes perfolyam mellőzésével soron kívül való tárgyalását engedje meg; a háromságtagadók felekezete ellen alkotott törvényt újítsa meg, és terjessze ki a keresztségisméltókre.

Végül fölszólítja az ország rendeit, hogy a mennyiben hazájuk javára célzó indítványaik volnának, azokat terjesszék elő; azokról úgy fog velök tanácskozni és intézkedni, hogy atyai jóindulatairól meggyőződjenek.

Ezzel azonban a királyi propositió nem volt befejezve. Még egy pont volt ahhoz csatolva, mely fontosságra a megelőzőket fölülmúlta.

A király említést tesz a rendek gyakori panaszaíróiról, hogy

szabadságaik- és kiváltságaikban súlyos sérelmeket szenvednek, mivel az udvarnál a magyarországi ügyek idegen tanácsosokkal tárgyaltnak. Kijelenti, hogy ő el van határozva, a *tisztán magyarországi ügyeket* (negotia mere hungarica) magyar tanácsosokkal tárgyalni. E célból szükséges, hogy néhány magyar tanácsos állandón udvaránál tartózkodjék, akkor is, ha a német birodalomban útazik; más tanácsosok pedig Erneszt főherceg oldala mellett legyenek. Ajánlja tehát, hogy a rendek válaszszerűleg legalább négy tanácsost, kik közül kettő a királyi udvarnál, kettő pedig Erneszt főherceg mellett állandón tartózkodjék. Ezeknek közreműködésével fognak a tisztán magyarországi ügyek, a melyek t. i. az igazság kiszolgáltatását, az ország szabadságait és jogait illetik, elintéztetni. ¹⁾

Ezen királyi propositió meghallgatása után, a rendek nevében, az egri püspök köszönetet mondott a királynak, az ország javára irányzott atyai gondoskodásáért. Mire mindkét tábla a királyi helytartó lakásán egybegyűlvén, újra meghallgatta a királyi propositió szövegét, melyet most *Istvánfy Miklós*, a helytartó titkára olvasott föl. ²⁾

Az alsó tábla másnap reggeli hat órakor tartotta (a ferencziek kolostorában) első ülését. A jelenlevők összeirattak, és a propositió harmadízben felolvastatott. A követek egy része azonnal tárgyalás alá akarta venni. De ez csak márczius 3-án vette kezdetét. E napon reggeli 6 órától délutáni 3-ig tartott az ülés. A tanácskozás zajos volt. ³⁾

Két nappal utóbb a királyi helytartó lakásán mindkét tábla, elegendő ülést tartott. De még ezután is egy hét múlt el, míg az országgyűlés megállapodásait, fölírat alakjában, a királynak benyújthatta. ⁴⁾

¹⁾ A királyi propositió egykorú másolata a bécsi állami levéltárban.

²⁾ Az eperjesi követek naplója.

³⁾ Az eperjesi napló szerint: »maximis contentionibus et inauditis clamoribus, perinde ut in synagoga judaica.«

⁴⁾ *Bártfa* város követei márczius 8-án jelentik, hogy a fölíratot már tisztázzák. Az eperjesi napló szerint, a fölírat csak márczius 8-án készült el, ekkor olvastatott föl a rendek előtt, és nyújtott be a királynak.

A rendek azon reménységet fejezik ki, hogy új uralkodójuk véget fog vetni nyomorúságuknak, vagy legalább állapotuk jobbrafordulásának biztos zálogát fogja nyújtani. Könnyörögnek, hogy ne szűnjék meg igyekezeteit reményeik valószínűsítésére irányozni; annál inkább, mert Magyarország sorsától függ többi országainak biztossága és jóléte.

Elismerik, hogy kötelességek volna a királyt adósságainak visszafizetésében és terheinek viselésében támogatni. De erre teljesen képtelenek. A mit ugyanis a vad ellenség gyakori betörései megkímélnek, attól a királyi hadaknak vakmerősége fosztja meg őket. A nép legnagyobb része alig tudja életét fentartani, nemhogy adót fizethetne.

Mindazáltal készek erejükön fölül is áldozatokat hozni. Két évre 2—2 forintnyi adót szavaznak meg; fölkérve a királyt, hogy annak kivetése és behajtása körül ne kívánjon újításokat behozni, és tartsa fenn a korábbi állapotokat. De egy módosítást magok indítványoznak. Azt kívánják, hogy a *zsidók* és *anabaptisták*, kiknek saját házuk van, az adót és a többi közterheket is kétszeresen viseljék. Czéljokat, mely szemek előtt lebeg, nyíltan bevallják, azokat t. i. az országból való kivándorlásra készíteni.

A porták új összeírását elrendelik; mert az ország némely részeiben számuk ismét megfogyott. Oly megyékben, hol a főispáni hivatal üresedésben van, az adó behajtása körüli teendőket az alispánokra ruházzák; de egyúttal a királyt fölkéri, hogy a főispánokat mielőbb nevezze ki.

Ingyen munkákat csak *tizenkét* napra ajánlanak meg. A király elégedjek meg ezzel, és erősítse meg ez e tárgyban fennálló törvényeket. Az ingyen munkák felosztásának jogáról nem mondanak le, és azt most is gyakorolva, az utolsó országgyűlés által megállapított felosztást több pontban módosítják.

Ezzel kapcsolatban, indokolva azt, hogy miért nem képesek, a király kívánsága szerint 24 napi ingyen munkát szavazni meg, részletesen előadják a jobbágyok szomorú állapotát; és különösen azt, mily zsarnoki önkénynek és zsarolásoknak vannak a királyi hadak részéről kitéve. Például fölhozzák Kilmann András kanizsai kapitányt, a ki a Kanizsa vidékén

lakó jobbágyokat, sőt az egy-telkes nemeseket is felosztotta katonái között, a kiket mindennemű élelmiszerekkel, még vaddal is, lovaikat pedig takarmánnyal ellátni tartoznak. Ily esetek a fölvidéken is fordulnak elő. Ezen visszaélések megszüntetését sürgetik.

A királynak azon javaslatát, hogy az egyháziak tizedjöveldelmeik után is tartsanak állandó lovasokat, — nem fogadják el; minthogy nem alapszik régi törvényeken. Együttal kiemelik, hogy ha a király az üresedésben levő főpapi javadalmakat betölti, és terhek nélkül adományozza érdemes egyháziaknak, ezek kétségkívül eleget fognak tenni kötelességeiknek. A király ne engedje továbbá, hogy a kamara az egyházi tizedeket minden kárpótlás nélkül lefoglalja; állítsa vissza az egyháziaknak azon jogát, mely szerint tizedeik bérlésénél korlátozatlan szabadságot élveztek. Az egri káptalan mellett újra folyomodnak, hogy szerencsi és gönczi tizedeit természetben szedhesse.

A fölkelés tárgyában ragaszkodnak a fönnálló törvényekhez.

A behódolások megszüntetésére mit sem tehetnek. Azokat nem nevezhetni *önkénteseknek*, minthogy az illetőket az ellenség hatalma kényszeríti a behódolásra. Ezt megakadályozni csak úgy lehet, ha a király erős sereget állít ki, mely az ország lakóinak védelmet nyújt.

A király ne lépjen föl szigorral azok ellen, kik a török területre betöréseket intéznek. Az ily kalandokat a magyar katonaság iskoláinak lehet tekinteni. És azoknak megszüntetése sem biztosítja a békét, mert a törökök mindig találnak ürügyet, ha azt meg akarják szegni.

A véghelyek hadainak ellátását a rendek nem vállalhatják magokra. A király, mint eddig, úgy ezentúl is gondoskodjék arról.

A rendek, a király távollétében is, készséggel hódolnak rendeleteinek. De a két főherceghez semmiféle törvényes kapcsolatban nem állanak; ennél fogva az ő rendeleteiknek nem engedelmeskedhetnek; annál kevesbbé, mert ha ezt tennék, a királyi hatalom megosztása állana be. Ne kívánja tehát, hogy a két főherceg hatóságáról törvény útján intézkedjenek. De e mellett kijelentik, hogy ha azok a király távollétében, szük-

ség idején, fölkelésre szólítják őket, készséggel fognak körülök csoportosúlni.

A király azon kívánatára, hogy a királyi udvarnál és Erneszt főherczeg mellett állandón 2—2 magyar tanácsos tartózkodjék; azzal a kérelemmel válaszolnak, hogy a király a magyar tanácsosok számát szaporítsa, az üresedésben levő országos hivatalokat töltsse be; ekkor azután kijelölhetik azokat, kik az udvarnál tartózkodjanak. De egyúttal kifejezést kölcsönöznek azon aggodalmuknak, hogy a magyar tanácsosoknak az udvarnál való tartózkodása nem fog az idegen befolyásnak véget vetni, és hogy ezután is idegenek fogják a magyarországi ügyeket intézni. Panaszkodnak, hogy a törökökkel folytatott békealkudozások, a véghelyek oltalmazása, a koronára szállott jószágokkal való rendelkezés — mindez rendszerint a magyar tanácsosok közreműködése nélkül szokott történni; sőt a véghelyekben általán idegen származású kapitányok alkalmaztatnak. Kívánják tehát, mondaná ki a király, hogy jövőre a magyarországi ügyeket a magyar tanácsosok közreműködésével fogja elintézni, és hogy csak a magyar cancellaria útján kibocsátott királyi rendeletek birnak Magyarországon érvénnyel.

Azon kívánatot, hogy a királyi kincstár perei a rendes perfolyam mellőzésével tárgyaltassanak, nem tartják teljesíthetőnek. »Tudja meg ő felsége, — így szólnak többi között, — hogy a magyar nemességnek egyik leglényegesebb, régi törvények és ősi szokás által biztosított szabadsága, a királyi felséget, a saját ügyeiben, bizonyos korlátok közé szorítja és formákhoz köti.« A kincstári ügyeknek soron kívüli tárgyalása visszaélés útján honosult meg. A nemesség ragaszkodik szabadságaihoz, és a többi rendekkel együtt, arra kéri a királyt, hogy ne hozzon be újításokat, és a koronára szálló jószágokat adományozza érdemes magyaroknak.

Egyébiránt az igazságszolgáltatás, és különösen a nyolczadi törvényszékek tárgyában az utolsó országgyűlés végzéseit fenntartják; habár az ország rendes bíráinak többsége most is vonakodott Eperjesre utazni. A királyi ítélőszékhez fölebbezett pereknek az országgyűlés tartama alatt való elintézését kéri.

A háromság-tagadóknak és könyveiknek kiküszöbölésére vonatkozó korábbi törvényeket megújítják. Ezzel kapcsolatban a *világi rendek* : a főurak, nemesek és városi követek, azon kérelemmel fordulnak a királyhoz, hogy valamint egyéb országaiban, úgy Magyarországon is engedjen *szabad vallás-gyakorlatot*. De az *egyházi rend* óvást emelt ezen határozat ellen, és kijelenté, hogy nem engedi ezt a törvénykönyvbe iktattatni.

A király azt kívánta volt, hogy a rendek megállapodásaiban ne forduljanak elő utalások korábbi törvényekre; hanem kimerítően és szabatosan fogalmazzák határozataikat, és ha valamely régiebb törvényt megerősítenek, azt egész terjedelmében iktassák a törvénykönyvbe. A rendek, ezen felhívás következtében, összeirták a hadiügyekre vonatkozólag érvényben levő törvényeket, és külön benyújtották a királynak, de a törvénykönyvbe, nehogy túlságosan terjedelmessé váljék, nem akarták fölvenni.

A királyi propositio által szőnyegre hozott ügyek elintézése után, a *köz- és magánérdekekre vonatkozó kívánatok* hosszú sorozatát terjesztették föl.

Első helyen, az országos határoknak minden országgyűlésen sürgetett kiigazítása áll. Előadják, hogy az ország lakói sok kárt szenvednek, mivel Morva-, Osztrák és Lengyelország területéről, hatalmaskodó urak betöréseket intéznek Magyarországra, és foglalásokat tesznek itt.

Majd azt kérik, rendelje el, hogy a magyar ércpénzt mely semmivel sem rosszabb mint az osztrák, Bécsben és a királyi kormánya alatt álló minden országban fogadják el. A harminczadok körül tapasztalt visszaéléseket szüntesse meg. A Dunántuli megyékben létező erősségeket helyezze oly állapotba, hogy a körülfekvő vidéknek oltalmat nyújthassanak. A külföldi borok behozatalát tiltsa el, a belföldi boroknak szabad kivitelét engedje meg.

Nyitra és Bars megyék rendei kérik, hogy Gímes várába őrséget helyezzen. Szabolcs, Szatmár, Ung, Ugocsa és Bereg megyék a kállói kapitány és a váradi őrség; Komárommegye pedig a komáromi kapitány; végre Zemplénmegye Homonnai Gáspár hatalmaskodása miatt emel panaszt. Mosonmegye az óvári

kapitánynyal fenforgó perének elintézését sürgeti; Liptómegeye a besztercebányai rézbányák felügyelőjét vádolja be, mert a szent-györgyi bányatulajdonosok ezüst- és réztermését lefoglalta.

Vasmegeye a vasvári káptalannak áthelyezését Szombat-helyre; Zalamegye a zalavári és kapornaki conventek visszaállítását; Turóczmegeye a turóczy convent jegyzőkönyveinek az esztergomi káptalannál való elhelyezését javasolja. Pozsony- megeye megerősítettni kéri azt a régi gyakorlatot, mely szerint a 20 forint értéket meg nem halladó adósságok tárgyában a megyei törvénytörvények végérvényűleg, a további fölebbezés ki- zárásával, ítél.

A királyi városok polgáraik vámmentességét tiszteletben tartatni kéri. A bányavárosok ugyanazért, továbbá a szomszéd- városok megerősítéseért és a lengyel érczpenz kiküszöböléseért folyamodnak. Túr és Tiszavarsány mezővárosok több földbirto- kos ellen indított peröknek elintézését sürgetik. Körmöcz városa ellen panasz emeltetett, hogy az érseki cúria területén a hóhér számára lakházat épített; az országgyűlés ezen épület lerontását határozta el.

Több nemes előadja, hogy a korábbi országgyűléseken alkotott törvények daczára, jószágaikat, melyek a királyi vá- rakhoz csatoltattak, nem kapták vissza.

Forgách Imréné és gyermekei Árva várára, Csáky Pálné Sárospatak várára, Báthory Miklós Szelin várára, az *Oroszlán- kővi* család Oroszlánkő várára, *Illésházy* István a körmendi vár egy részére tart igényt.

Kállay János és testvérei Kálló mezővárosa helyett, melyből mióta a kállói vár fölépítettett, semmi jövedelmök nincs, más birtokot kérnek kárpótlásul. *Lengyel István* kéri, hogy a király Szigliget várába őrséget helyezzen. A *komáromi* vár őrsége és az ott elhelyezett sajkások ötven hónap óta ki nem fizetett zsoldjokat kéri.

Birtokfoglalások és hatalmaskodások miatt számos pa- nasz terjesztetik elő : Ungnád Kristóf, Homonnai Ferencz, Krusich János és mások ellen.

A királyi ügyigazgató által Zrinyi Miklós fia és Perényi György özvegye ellen indított pereknek megszüntetését kéri

a rendek; az előbbinél hivatkozva atyjának érdemeire. Hasonlag egy, más magánfelek (Mágochy Gáspár és Telegdy Mihály) között folyamatban levő pernek megszüntetését, egy másik pernek pedig (mely Bártfa város és Bornemissza György között folyt) elítélését kérik.

Horvát- és Tótország rendei külön kérvényt nyújtottak be a királynak, melyben többi között a Kulpa folyó mellékén lakó jobbágyoknak, kik a török dúlásoktól sokat szenvedtek, az adófizetéstől való fölmentéseért folyamodtak. ¹⁾

A király válaszirata márczius 20-án a helytartó lakásán tartott ülésben olvastatott föl. ²⁾

A király a megajánlott adóval megelégedett, az adó kivetésére és behajtására vonatkozó megállapodásokat is helyben hagyta.

De az adókivítók tárgyában újra előterjesztette kívánatát. Továbbá magának tartotta fenn az ingyenmunkák felosztását a megerősítendő várak között, és annak elhatározását vajjon az ingyenmunkákat a jobbágyok természetben szolgálják le, vagy pedig pénzen váltsák meg. Egyúttal a megszavazott tizenkét napi ingyen munkán fölül, minden tiz porta után egy kocsi kiállítását szintén 12 napra, kívánta.

Viszont igérte, hogy Eger városának, Szendrő és Tokaj váraknak megerősítéséről »a mennyire lehetséges«, gondoskodni fog. Kassára szakértő biztosokat küldend, hogy a város megerősítése iránt a szükséges intézkedéseket tegyék meg. Szent-Benedek, Pápa, Szirák, Zólyom és Korpona várakra, az ingyen munkák felosztásánál különös tekintettel leend. Habár Győrött az erődítési munkálatok még nincsenek befejezve, az ingyen munkákat, melyeket itt nélkülözhet, más várakra fogja fordítani.

Jelenti továbbá, hogy Kanizsa megerősítésére az örökös tartományok rendei jelentékeny segílyt ajánlottak föl; Károly főherceg pedig a Kanizsa felé vezető utaknak eltorlaszolására ezer munkást küldend. *Ujvár* várának megerősítésére az osztrák rendek 75,000 forintot szavaztak meg; de szükség-

¹⁾ Az országgyűlés fölliratának egykorú példánya a M. T. Akadémia kézirat gyűjteményében.

²⁾ Az eperjesi követek naplója.

gesnek látja, tekintettel ezen hely kiváló fontosságára, hogy a körülfekvő megyék külön ingyenmunkákat határozzanak.

A katonák kihágásai tárgyában emelt panaszokat kedvetlenül veszi tudomásul. A kapitányokat kérdőre fogja vonni, és azon lesz, hogy a kihágások ismétlődését megakadályozza. Mivel pedig azokra leginkább az élelmi szerek bevásárlása nyújt alkalmat, erre nézve ezt a módozatot ajánlja a rendeknek elfogadás végett: jelöltessék ki minden egyes katona részére egy jobbágy a kitől az élelmi czikkeket vásárolja; és pedig vagy készpénzfizetés vagy nyugtatvány mellett, a melyet a kapitányok a zsold fizetése alkalmával beváltanának; ily módon ugyanis a panaszok orvoslása könnyen és biztosan lesz eszközölhető.

Az állandó lovasoknak elhelyezését is magának tartja főnn. A Dunántúli megyéknek meg lehet engedni, hogy lovasok helyett részben gyalogokat tartsanak; a részletes intézkedés a főkapitányra és a kanizsai kapitányra bízván. A főpapokat és főurakat az 1550-iki törvényekben megállapított büntetések által kell arra szorítani, hogy jövedelmeik arányában az állandó lovasokat rendesen állítsák ki; a fölügyeletet és a büntetés végrehajtását a főkapitányokra bízva. Az üresedésben levő főpapi javadalmak betöltéséről »gondolkodni fog.«

Megnyugszik abban, hogy a nemesi fölkelés tárgyában a fennálló törvények érvényben maradjanak; csak azt óhajtja hogy ezen törvények a jelen törvénykönyvbe felvéttessenek.

Sürgeti, hogy az önkénytes behódolások megszüntetése végett a behódolókra szabjanak büntetéseket; különben önhatalmúlag fog intézkedni. Egyúttal biztosítja a rendeket, hogy a maga részéről alattvalóinak védelmére mindent a mi hatalmában áll, meg fog tenni.

A rendek azon kéréséről, hogy a török területre történő beütéseket nézze el, meglepetve értesül. A békeséget lelkiismeretesen meg akarja tartani. A magyar ifjúságnak elég alkalma van, a véghelyekben és az állandó lovasságban szolgálva, az ellenséges támadások visszaverésénél, a harczias szellemet táplálni.

Erneszt és Károly főherczegekre vonatkozó célzatait a rendek félreértették. Nem szándékozik az országot részekre osztani, sem pedig új kormányzási rendszert állapítani meg; csak a véghelyek biztosságáról kíván gondoskodni. E miatt

Károly főherczegre Horvátország- és Slavóniában a katonai ügyek vezetését bizta; Erneszt főherczeg pedig a Magyarországnak elhelyezett királyi hadaknak fővezére és a királynak a hadügyekben helyettese. Ebből tehát az országra semmiféle hátrány és sérelem nem háromlik.

A magyar tanácsosok számának szaporítása iránt magyar tanácsosaival értekezni fog. *A tisztán magyar ügyeket*, vagyis az ország törvénykezésére, jogaira és szabadságaira vonatkozó ügyeket, a magyar tanácsosok közreműködésével fogja elintézni. Ellenben felhívja a rendeket, hogy »a *vegyes ügyekre*« nézve, melyek már Ferdinánd és Miksa uralkodása alatt is az udvari kamaránál és a hadi tanácsnál tárgyalattak, ne kívánjanak ujitást hozni be. Azon lesz, hogy ezen ügyek is lehetőleg gyorsan intéztessenek el.

Viszont kijelenti, hogy a királyi kincstárt illető ügyekre nézve lemond kívánatáról, és a korábbi törvényekhez fogja magát alkalmazni. A koronára szállott jószágok adományozásánál pedig tekintettel lesz azokra, kik a trón és az ország körül érdemeket szereztek.

Az ariánusok ellen hozott törvényeknek kiterjesztését az anabaptistákra sürgeti. A rendek tévedésben vannak, midőn azt hiszik, hogy a király kormánya alatt álló többi országokban szabad vallásgyakorlat van engedve. Ezt Magyarországnak sem engedheti, mert tiltja koronázási esküje.

A hadügyekre vonatkozó, de érvényben levő régibb törvényeknek a jelen országgyűlés törvénykönyvében ismétlését szükségesnek tartja.

A nyolczadi törvényszéknek, a felvidéki megyék részére Eperjesen megtartását ellenzi, minthogy a bírák nagyobb része vonakodik oly messzire utazni. Kívánja, hogy Eperjes helyett Pozsonyban vagy Nagyszombatban tartsa a törvényszék üléseit. A királyi ítélőszékhez föllebezett pereket még az országgyűlés tartama alatt el fogja intézni.

Igyekezni fog, hogy az Ausztriához és Lengyelországhoz kapcsolt magyarországi területeket visszaszerezze. Az országos határok kiigazítása közelebb meg fog történni; minélfogva fölhívja a rendeket, hogy e célra a magok köréből biztosokat válasszanak.

A magyarországi pénz elfogadása tárgyában jelenleg nem határozhat; ezen ügy nem csak az osztrák tartományokat, hanem a német birodalmat is illeti. A lengyel ércpéznz tárgyában pedig, a rendektől vár javaslatokat. A harminczadok körül tapasztalt visszaélések megszüntetéséről gondoskodni fog. A tizedek ügyében a fennálló törvények érvényben maradjanak; az egri káptalan kérésének teljesítését a véghelyek érdeke nem engedi; de intézkedni fog, hogy a bérleti díj fel emeltessék. A bor be- és kivitelére nézve szintén a fennálló gyakorlathoz regaszkodik.

A panaszokra nézve az illető hatóságoktól felvilágosítást fog kérni.

A vasmegyei erősségeknek őrséggel való ellátását nem vállalhatja magára, minthogy már is súlyos terhek nehezedenek rá. Biztosokat küldend ki, hogy ezen helyeket vizsgálják meg; azokról, a melyeknek fentartását szükségesnek fogják itélni, gondoskodni fog, a többit pedig lerontatja; Gímes várába legfeljebb 20—25 fegyverest képes küldeni. A bányavárosok megoltalmazására mindig kiváló gondja volt, és lesz ezentul is. A királyi városok kiváltságainak fenntartását maga is kívánja.

A várakhoz csatolt birtokok visszaadása körül, a fennálló törvények értelmében fog eljárni. Pozsony megye kérésének tárgyalását más alkalomra halasztja. A vasvári káptalannak Szombathelyre áthelyezését nem hagyja jóvá, mert ezen intézkedés nagy rémületet terjesztene ama vidék lakói között.

A többi ügyeket nem tartja szükségesnek válasziratóban intézni el; a feleket a királyi cancelláriához utasítja.

A horvátországi rendek kérvényéből is csak azt az egy pontot emeli ki, a mely a rendek föliratában meg volt említve. A Kulpa mellékén lakó jobbágyok nem lévén mindannyian kiteve a törökök dúlásainak, csak azokat hajlandó az adófizetéstől fölmenteni, a kiket a horvátországi rendek ki fognak jelölni. ¹⁾

Az *alsó tábla* márczius 21-én reggeli hat órakor kezdte meg a királyi válaszirat tárgyalását. A megyei követek

¹⁾ A királyi válaszirat egykorú példánya a M. T. Akadémia kéziratgyűjteményében.

elégületlenek voltak tartalmával, és éles bírálat alá vették. A heves viták közben jelent meg a főrendek küldöttsége: a királyi helytartó, Batthyányi Boldizsár és Nádasdy — azzal az ajánlattal, hogy Althan Kristóf, az udvari kamara elnöke és testvérei részére az indigenatus megadassék. A rendek már több megelőző országgyűlésen nehézségeket támasztottak ily indítványokkal szemben. Most pedig az alsó tábla határozottan visszautasító válaszszal bocsátotta el a főrendek küldötteit. ¹⁾

Valamint e kérdésben, úgy a királyi válaszirat tárgyában is, a megyei követek nemcsak az alsó táblát ragadták magokkal, de a főrendeket is rá tudták bírni, hogy ellenállás nélkül fogadják el *főlíráti javaslatukat*, mely már márczius 25-én nyújtatott be a királynak.

Ebben a rendek úgy az adókievőknek kinevezésére mint az ingyen munkákra és az állandó lovasok elhelyezésére nézve ragaszkodnak előbbi megállapodásukhoz. Kinyilatkoztatják hogy kedvetlenül értesültek a király azon elhatározása felől hogy a kapitányok és katonák kihágásai ellen emelt panaszok iránt a kapitányoktól vagy másoktól információt fog kérni; a rendek nyilvános panaszai nagyobb hitelt érdemelnek, mint a kihágások szerzőinek hiú mentségei. Ujra kérik, hogy a király büntesse meg azokat; és a baj orvoslására biztosabb módot nem ismernek annál, mint ha a király pontosan fizeti a katonákat, és szigorúan megbünteti az erőszakoskodókat. Az önkényes behódolások megakadályozására is, egyetlen biztos eszköznek azt tartják, hogy a király alattvalóinak védelméről gondoskodjék. Ezzel kapcsolatban Vasmegeye követei, óvás alakjában kijelentették, hogy ha rögtöni segély nem jó, megyéjük egész területének behódolását nem lehet többé megátolni.

A magyar csapatoknak az ellenséges területre intézett betöréseik és a nemeseknek egymás között folytatott küzdelmeik, a legelők, a magyar pénz, a bányák és harminczadok, a vasvári káptalan és a birtokok visszaadása tárgyában ismétlik kérésöket.

¹⁾ Az eperjesi követek naplója, mely Althan-ra vonatkozólag az alsó tábláról írja: »Cyclopice et barbarice repugnatum est.«

A nyolczadi törvényszékek kérdésében felmerült nehézséget nem sikerült elhárítani. A felvidéki rendek ragaszkodtak ahhoz, hogy a felsőmagyarországi megyék számára Eperjesen tartsa a törvényszék üléseit; ellenben a bírák többsége óvást emelt ez ellen. Az országgyűlés tartózkodott attól, hogy ez ügyben végzést alkosson.

Az Erneszt és Károly főherczegek hatásköréről szóló királyi nyilatkozatot a rendek megnyugtatónak tekintették. És kérték, hogy csak a király távollétében intézzék a rájuk bízott ügyeket; ha pedig a király az ország határai között tartózkodik, maga kormányozzon. Egyúttal azt az óhajtásukat fejezték ki, hogy a király távollétében, Erneszt főherczeg lakjék Magyarorszáiban, udvarában magyar urakat s ifjakat tartson.

Ellenben nem voltak megelégedve a király azon nyilatkozatával, mely a magyarországi ügyeknek tárgyalási módjára vonatkozott. A tisztán magyar ügyek és a vegyes ügyek megkülönböztetését nem fogadták el. Azt kívánták, hogy a király a magyarországi ügyeket, különbség nélkül, a magyar tanácsosok és hatóságok közreműködésével tárgyalja és intézze el.

Miután továbbá a király az osztrák bornak szabad bevitelét Magyarorszáiba megengedte, viszont kérték, hogy a magyar bornak kivétel Ausztriába és Stiriába ne akadályozza.

A határok kiigazítására, a korábbi országgyűléseken megválasztott országos biztosokat újra megválasztották.

A Kulpa mellékein lakó jobbágyok ügyében, a horvátországi albánt és az adóketőt hatalmazták föl annak megállapítására, kik kötelezhetők az adó fizetésére, és kik menthetők föl?

Végre a fölterjesztett magán ügyek elintézésére sürgetőn fölkérték a királyt. ¹⁾

A királyi válasz az országgyűlés második föliratára már másnap elkészült. A legtöbb pontban ragaszkodott az első leiratban közlött határozatokhoz.

Az adóketők kinevezése tárgyában, a király mint a

¹⁾ De csak egyet emeltek ki: azt a pontot, melyben Árva várának visszaadása kéretik. — A fölirat egykoru másolata ugyanott.

megelőző országgyűléseken, úgy most is lemond kívánatáról. Azaz, újra felhívta ugyan a rendeket, hogy azt a közjó iránti tekintetből teljesítsék; de hozzátette, hogy azon esetre, ha teljesíthetőnek nem tartják, legalább arról gondoskodjanak, hogy oly férfiak választassanak meg, a kik tisztokban hűségesen és szorgalmasan fognak eljárni.

A tizenkétnapi ingyenmunkával is megelégedett, lemondva a minden tíz porta után kiállítandó szekérről. Azonban az ingyenmunkák felosztása és készpénzen való megváltása tárgyában a szabad rendelkezést, újra magának igényelte.

Mivel az ujbárai és kanizsai váraknak megerősítése, az ellenség közelsége miatt, sürgetően szükséges; megújította azt a kívánatát, hogy a szomszéd vármegyék e célra külön ingyen munkákat ajánljanak; ekképen Ausztria és Csehország rendei annál készségesebben fognak ezen fontos erősség föntartására továbbra is áldozatokat hozni.

Viszont a király is, a rendek által különös figyelmébe ajánlott Korpona, Szendrő és Tokaj várak megerősítéséről »mihelyt lehetséges«, gondoskodni fog; egyszerre ugyanis minden igénynek megfelelni nem képes.

Azon lesz, hogy a kapitányok és katonák hatalmaskodásainak véget vessen; és e célból igyekezni fog, hogy a véghelyek őrsége rendesen el legyen látva élelemmel, és zsoldját is pontosan kapja. Mivel azonban a királyi kincstár nem rendelkezhetik mindig a szükséges pénzüsszeggel, és így a fizetések néha a kellő időben nem teljesítheti: újra ajánlja, fogadják el a rendek azt, hogy a katonák, a mennyiben készpénzzel nem fizethetnek, nyugtákat adjanak, a melyeket a kapitányok beváltandnak.

Az állandó lovasoknak a főkapitány és az alispánok által eszközzendő elhelyezését jóváhagyja, oly föltétel alatt, hogy a királynak és távollétében Erneszt főherczegnek megegyezését kérik ki. A Dunántúli megyék azon kívánata tárgyában, hogy a lovasok helyett gyalogokat tarthassanak, mielőtt magát elhatározná, előbb az azon részekbe kinevezendő főkapitánynyal fog értekezni. Helybenhagyja, hogy azon főpapokat és főurakat, kik az állandó lovasokat ki nem állítják, az 1550-iki országgyűlésen megállapított büntetés érje; czélszerűnek lát-

ná ugyan, hogy e büntetés végrehajtása a kapitányokra bízásék, de ha a rendek e tekintetben is a korábbi törvényekhez ragaszkodnak, nincs kifogása ellene.

Az esztergomi érsekség és a győri püspökség betöltéséről »mielőbb gondolkodni fog.« A világi hivatalok betöltése iránt még az országgyűlés tartama alatt ki fogja kérni magyar tanácsosainak javaslatait. A Dunántuli országrész főkapitányának kinevezése ügyében tárgyalásokat folytatott, de nem vezettek eredményre; igyekezni fog, hogy azon tisztre mielőbb alkalmas egyént nevezzen ki.

Az önkénytes behódolásokat semmiképen nem engedheti meg. Ujra felhívja a rendeket, hogy azok megakadályozása végett intézkedjenek. Viszont igéri, hogy a fenyegetett helyek védelméről gondoskodni fog. A mi Vas és Soprony megyék óvását illeti, a rendeket emlékezteti az áldozatokra, melyeket ezen vidék érdekében hozott; mert csak Kanizsára évenként közel kétszázezer forintot fordít. A kalandozásokat az ellenség területén szintén nem tűrheti; és a mennyiben a rendek vonakodnának úgy ezeknek szerzőire, mint az önkénytesen behódolókra büntetéseket szabni, királyi hatalmával fog ellenök föllépní.

A lovas katonák részére engedett legelők használatának május végére kitűzött határidejét legalább is június közepére kiterjesztetni kéri. Ezen katonákra nézve is czélszerűnek tartja a nyugtatványokkal való fizetés módozatát; de ha a rendek ezt elfogadni határozottan vonakodnak, megnyugszik az eddigi gyakorlat fenntartásában.

A nyolczadi törvényszékek helyének megállapításáról magyar tanácsosaival fog értekezni.

Kedvesen veszi tudomásul, hogy távollétének idejére, a rendek Erneszt és Károly főhercegeket a hadiügyekben, helyettesei gyanánt elfogadják. Erneszt főherczeggel tárgyalni fog az irant, hogy állandón Magyarországban lakjék. És a magyar főrendű ifjakat mind a főherczeg, mind pedig ő maga szívesen fogják udvarukban fogadni. Egyúttal újra fölhívja az országgyűlést, hogy azon tanácsosokat, kik hivatva lesznek a királyi udvarban, illetőleg Erneszt főherczeg környezetében tartózkodni, válaszszák meg. Ezekkel nemcsak a tisztán magyar ügyek,

hanem, a körülményekhez képest, a vegyes ügyek is közöltetni fognak.

A harminczadok, a birtokok visszaadása és a magyar pénz tárgyában ismétli korábbi ígérését. A lengyel pénz árfolyamának megállapítása iránt közelebb fog határozni. A vasvári káptalan áthelyezése, az egrí káptalan tizedei, és a bor kivitele tárgyában ragaszkodik az előbbi fölíratában foglalt nyilatkozataihoz. A király végül a rendek első fölíratában előadott magán ügyekre közli határozatait.¹⁾

E királyi válaszirat egy hétig foglalkoztatta a rendeket. Az alsó tábla vonakodott engedményeket tenni, bár a királyi helytartó és a személynök mindent megmozdítottak, hogy a királyi leiratban foglalt kívánatokat, elfogadtassák. De a márczius 31-én tartott vegyes ülésen sem voltak képesek czélt érni.²⁾

Ennek következtében az országgyűlés *harmadik fölírata* mindenben fönttartotta a korábbi megállapodásokat.

Ujvár várára nézve kilátásba helyezte ugyan, hogy a szomszéd megyék közelebb tartandó gyűlésökön ajánlatokat teendnek; de Kanizsára nézve határozottan kijelentette, hogy a szomszéd Vas és Zalamegyék, melyek a törököktől oly sokat szenvedtek, semmit sem képesek tenni.

A várakban elhelyezett katonák zsoldjának kifizetését sürgetve, megemlítették több vár őrségének azt a nyilatkozatát, hogy azon esetre ha az elmaradt zsold rögtön ki nem fizettetik, a katonák tovább állomásukon nem maradhatnak meg. A kapitányok és katonák erőszakoskodásainak meggátolására czélzó végzés támogatására, a rendek kijelentették, hogy ha panaszolt bajaikat a király meg nem szünteti, sem az adót megfizetni, sem az ingyen munkákat kiszolgáltatni nem lesznek képesek.

Midőn pedig az üresedésben levő egyházi és világi hivatalokról szóló királyi ígérettel meg nem elégedve, azoknak még az országgyűlés tartama alatt való betöltését sürgették, még azon új kérelmeket is intézték a királyhoz, hogy haladék

¹⁾ A márczius 26-ikán kelt leirat fogalmazata a bécsi állami levéltárban.

²⁾ Az eperjesi követek naplója.

nélkül nevezzen ki cancellárt, és a magyar tanácsosok számát is szaporítsa, illő fizetést rendelve nekik.

A behódolások megakadályozására most is képteleneknek vallották magokat. A kalandozások iránt újlag elnézést kértek. És ezen két pontra nézve, azt kívánták, hogy arról a törvénykönyvben ne történjék említés, mert attól tartottak, hogy a törököknek tudomására fog jutni.

A magán ügyekre vonatkozó királyi határozatok ellen minthogy az ügyek nagy részének elintézését bizonytalan időre elhalasztották, szintén sok kifogásuk volt a rendeknek. ¹⁾

A király *harmadik leirata*, mely már a következő napon közöltetett az országgyűléssel, szintén nem hozta a felforgó ellentéteket közelebb a kiegyenlítéshez: amennyiben ellöbi álláspontjától el nem tért; kevés lényegtelen kivétellel előbbi kívánatainak s ajánlatainak ismétlésére szorítkozott. ²⁾

Minthogy, úgy a király mint a rendek az országgyűlés befejezését lehetőleg siettetni kívánták, az alsó tábla naponkint reggel és délután tartott ülést. Így történt ez ápril 3-án is, mikor délutáni két órakor kezdették meg a harmadik királyi leirat tárgyalását. Habár az országgyűlési tanácskozások rendszerint zajosak szoktak lenni, ez alkalommal a lárma oly fokot ért el, hogy a tanácskozást lehetetlenné tette. A személynök tehát, a ki különben is észrevette, hogy a követek egy része ittas állapotban van, az ülést berekesztette, és a következő napra, reggeli hat órára hívta össze a rendeket. Azonban soraikban most sem uralkodott nyugodtabb hangulat. Különösen az ingyenmunkák felosztása és a várakhoz csatolt magánbirtokok visszaadása támasztott nagy nehézségeket.

Ezekhez járult még *Althan* honfiusításának ügye, bár ez a föliratokban és leiratokban nem említett meg. Mind a márczius utolsó napján tartott elegendes ülést, mind pedig az alsó táblának ápril elsején tartott ülését is soká foglalkoztatta ez a tárgy. A királyi személynök, miután esdeklései hatásta-

¹⁾ Az országgyűlés, ápril 2-án bemutatott harmadik föliratának egykoru példánya a M. T. Akadémia kéziratgyűjteményében.

²⁾ Az ápril 3-iki királyi leirat egykoru másolata ugyanott.

lanul hangzottak el, fenyegetőzni kezdett, hogy a király erőhatalommal fogja a rendeket kényszeríteni akarátának teljesítésére. Végre reá állottak ugyan, hogy Althan Kristóf a magyar mágnások sorába felvétessék, de ezen kitüntetést nem akarták testvéreire is kiterjeszteni; csak az ápril 4-én tartott elegyes ülésen sikerült a helytartónak és a főrendeknek, mind a három testvér honfiusítását kivinni. Mire mindhárman megjelentek az ülésben, és letették az esküt. ¹⁾

Kevesbbé voltak sikeresek a főrendek erőfeszítései, hogy a király többi kívánatainak teljesítését eszközöljék ki.

Ugyanis a *negyedik fölirat* az előbbieknél viszhangja volt. Midőn ezt ápril 5-én a királynak bemutatták, a helytartó élőszóval tüzetesen indokolta több pontját, különösen azon határozatukat, a mely szerint az ingyen munkák felosztását az országgyűlés részére vették igénybe. ²⁾

A király, a várakban tartotta vissza a rendeket, míg válaszirata elkészült, ³⁾ a mely szintén korábbi nyilatkozatainak ismétlésére szorítkozott. ⁴⁾

Az országgyűlési tárgyalások további folyamáról nem birunk részletes tudósításokat. Úgy látszik a föliratok és leira-

¹⁾ Az *eperjesi* követek naplója, és a *bányavárosok* követeinek zár-jelentése.

²⁾ A fölirat egykorú példánya az Akadémia kéziratgyűjteményében.

³⁾ Az *eperjesi* követek naplója ezen nap eseményeinek elbeszélésével ér véget. »5-a Aprilis. Apud Lozumtenentem publice articuli rursus perlecti sunt, et paucis quibusdam mutatis, singuli sese in diversoria receperunt sua, tandem dum ab Istwanffy elegantius iidem describerentur. Tandem circa horam nonam matutinam, cum maxima Magnatum frequentia, et iis qui adhuc reliqui erant Comitatus (plerique enim eorundem nuncii, quod in longum Comitata extracta erant, discesserunt) in arcem ad suam Maiestatem, articulos postremo exhibituri, ascenderunt; ubi demum usque ad quartam pomeridianam impransi et jejuni, donec ad articulos omnes responsum esset, detenti sunt. Et post eorundem praelectionem finis illi congressui impositus est. Non aderat autem illi coetui, in arce congregato, turbator ille, et veluti fax omnium dissidiorum Megergy rufus, praemonitus ab aliquo amico haud dubie, ne poenas graves justasque lueret impudentium sermonum, quos in Imperatorem in aula Lozumtenentis effutiverat.«

⁴⁾ A királyi leirat egykorú másolata az Akadémia kéziratgyűjteményben.

tok váltása helyett, közvetlenül, személyes érintkezés útján sikerült végre az ellentétek kiegyenlítése.

A király, többi között, felhagyott annak sürgetésével, hogy az ingyen munkák felosztása reá bizassék. Mire, hosszas tanácskozás után, a hadi tanácsosok közreműködésével, ¹⁾ részletes megállapodás történt az iránt, mely várakra, mely megyék jobbágyainak ingyenmunkája fordítottassék. Egyúttal számos intézkedés történt az ingyenmunkák kezelése és megváltása tárgyában.

Ellenben több oly kérdés, a melynek elintézése nem mutatkozott sürgetően szükségesnek, függőben hagyatott.

A közmegegyezéssel elfogadott végzéseket a rendek ápril 11-én mutatták be a királynak. Ez búcsút vett tőlök. Kezet szorított azokkal, a kik távozni készültek. Azokat pedig, kiknek magánügyeik még nem voltak elintézve, biztosította, hogy mindaddig el nem hagyja Pozsony városát, míg minden ügyet letárgyalt. ²⁾

Az országgyűlés törvényzikkeit két nappal utóbb látta el megerősítésével. ³⁾

¹⁾ Ezt a XXVII. törvényzikk említi.

²⁾ A *bányavárosok* követei ápril 17-iki jelentésökben írják, hogy: »den vergangenen freitag id est den 11. tag aprilis, in beysein der gantzen Landtschaft, wie sie sich mit der Kayserlichen Mayestät der Landtags Artickl halben gantz und gar verglichen hat«, adták be a bányavárosok újabb kérvényét. »Und datzumal — folytatják — die K. M. einen jeden, so seinen Bescheidt hat, die Hand geboten und einwilligt heim zuziehen. . . . Ire M. sich erboten hat ehe nicht von Pressburgh zu verücken bisz ein jeder seinen Bescheidt bekumme.«

³⁾ A törvénykönyv egykorú példánya az udvari kamara levéltárában.

IV.

A pozsonyi országgyűlés

1580. február- és márczius havában.

Rudolf király, az 1578-ik évi küzdelemteljes országgyűlés befejezése után, Prágába sietett, hol a magyarországi kormányügyektől lehetőleg távol tartotta magát, azokat egészen Erneszt főherczegre bízva.

Midőn tehát az 1579-ik év nyarán, a pénzügyi viszonyok — a megajánlott adó utolsó részlete Mihály napján lévén behajtandó — a magyar országgyűlés összehívását szükségessé tették, és e miatt a kitűzendő határnap iránt Erneszt főherczeg véleményét kikérte, egy úttal értesíté őt, hogy »többi országainak ügyei által akadályozva lévén ott személyesen megjelenni,« őt kéri fel az országgyűlés vezetésére.¹⁾

Sőt ugyanakkor azon terv is fömerült az udvarnál, hogy Erneszt főherczegnek hatalomköre, mely, az 1578-iki törvények értelmében, a hadi ügyekre szorítkozott, Magyarország összes kormányügyeire terjesztessék ki; mi által a király az azokkal való foglalkozástól teljesen föl lett volna mentve.²⁾

Azonban ezen javaslatot épen Erneszt főherczeg német tanácsosai ellenezték; mert előre látták, hogy az országgyűlésen zavarokat és bonyodalmakat idézne elő.

Ugyanezen tanácsosok — Harrach és Khuen — attól

¹⁾ Rudolfnak 1579. augusztus 9-én Erneszt főherczeghez intézett levele a bécsi állami levéltárban.

²⁾ A cancellár ezen javaslatáról említést tesz Harrach Lénárd, szeptember 27-én Erneszt főherczeghez intézett levelében.

is tartottak, hogy a király elmaradása szintén rossz hatással lesz a magyar rendekre. E miatt azt ajánlották, hogy a jövő országgyűlést csak az adó megszavazására kell felszólítani, és pedig a lehető legrövidebb, talán egy évnél rövidebb időre; kilátásba helyezve, hogy időközben a király személyesen meg fog jelenni az országban, hogy a rendekkel a többi ügyek iránt tanácskozzék. ¹⁾

Erneszt főherczeg osztozott tanácsosainak véleményében; egyébkint késznek nyilatkozott, hogy a királyt az országgyűlésen helyettesíteni fogja, melynek megnyitására november 11-ét ajánlotta határnapul. ²⁾

A király azonban csak a következő év január 17-re hívta össze az ország rendeit. A meghívólevélben hallgatással mellőzte azt, vajjon személyesen meg fog-e jelenni, vagy pedig Erneszt főherczeget küldendi-e maga helyett. És az országgyűlés feladatául, általános kifejezésekben, azt jelölte ki, hogy a belbéke fentartása és a külső veszély elhárítása érdekében intézkedjék. ³⁾

Az országgyűlés csak három héttel a kitűzött határnap után nyitattott meg. Erneszt főherczeg február 9-én érkezett Bécsből Pozsonyba, és más nap a királyi várakban, maga köré gyűjtve az ország rendeit, előadta a királyi proposítiót.

Ezt megelőzőleg, a király távollétét kimentve, felhívta a rendeket, hogy saját magok és hazájuk javát szem előtt tartva, a királyi kívánatok teljesítésében oly készséget tanúsítsanak, mint ha a király személyesen jelen volna. Viszont késznek nyilatkozik, hogy úgy az országos, mint a magán-kívánatokat a király elé fogja terjeszteni. ⁴⁾

A *proposíció* a király távollétét a csehországi országgyűléssel indokolta, a melyen Magyarország részére segítséget óhajt kieszközölni. Egyébkint azon lesz, hogy mielőbb Ma-

¹⁾ Harrach Lénárd idézett levele.

²⁾ Erneszt főherczegnek Bécsből 1579. szeptember 24-én a királyhoz irt levele a bécsi állami levéltárban.

³⁾ Az 1579. november 6-án kelt királyi meghívólevél példányai több kir. város levéltárában.

⁴⁾ Erneszt főherczegnek 1580. február 11-én a királyhoz intézett levele.

gyarország közelében választhassa lakhelyét, és a jövő országgyűlésen személyesen megjelenhessen.

Ismervén az ország szerencsétlen állapotát, szívesen megkímélné újabb terhektől; de a véghelyek ellátásának roppant költségeit nem képes a saját jövedelmeiből és a német birodalom segélypénzeiből födözni. E miatt fölhívja a rendeket, hogy a következő három esztendőre 3—3 forintnyi adót szavazzanak meg, minden porta után. Tanácskozzanak az adó kivetése és behajtása körül tapasztalható visszaélések megszüntetéséről, az adóhátrálékok behajtásáról, a harminczadok és tizedek felől, úgy szintén gondoskodjanak a kereskedők biztosságáról. A lengyel pénz tárgyában eszközöljék az utolsó országgyűlés végzéseinek fogantatását. Az arany és ezüst kivitelét az országból akadályozzák meg.

Jobbágyaiknak tizenkét napi ingyen munkáját, minden 25 porta után kiállítandó egy kocsival, ajánlják föl a várak megerősítésére. Ismételi, a korábbi országgyűléseken sikertelenül előadott, kívánatát, hogy az ingyen munkák fölosztását bízták rá és Erneszt főherczegre.

Hasonlag ismételi felszólítását az önkénytes behódolások és a magyarországi hadak kalandozásainak megakadályozása tárgyában.

Mivel a magyarországi katonák soraiban a fegyelem teljesen meglazult, és azok tetszésök szerint szokták állomásaikat odahagyni; értesíti a rendeket, hogy a németországi hadaknál gyakorlatban levő katonai rendszabályokhoz hasonlókat a magyarországi hadak számára be fog hozni. A rendek is törvény útján intézkedjenek, hogy a kapitányaik engedélye nélkül, államásaikról távozó katonákat mások ne fogadják szolgálatjukba; valamint az iránt is, hogy a király, vagy Erneszt főherczeg engedélye nélkül, senki se léphessen idegen fejedelemszolgálatába.

Végül igéri, hogy az ország jogait és szabadságait tiszteletben tartandja; és megemlíti, hogy a rendeknek szabadságukban áll mindazt előadni, a mi által az ország javát előmozdíthatni és nyugalmát biztosíthatni vélik. ¹⁾

¹⁾ A propositio eredeti fogalmazata a bécsi állami levéltárban.

Az alsó táblánál, a mint a királyi propositió fölött a tanácskozások megindultak, a megyei követek nagy része azonnal sürgetni kezdé, hogy mindenekelőtt az országos sérelmeket kell fölterjeszteni, és csak miután azoknak orvoslása iránt biztosítást nyertek, a királyi kívánatok tárgyalásába bocsátkozni.¹⁾

Ebben, hosszan tartó, heves viták után mindkét tábla megegyezett. De, kétségkívül a főrendek befolyása következtében, a királyhoz intézett fölratot a legmérsékeltebb, sőt hódolatteljes hangon szerkesztették.

A rendek mindenekelőtt azt hangsúlyozták, mennyire óhajtották, hogy a király személyesen jelenjen meg közöttök. Azonban elmaradásának fontos okairól értesülve, megnyugosznak abban, és hálájokat tolmácsolják atyai gondosságáért, különösen pedig a propositióban foglalt ígéretekért, hogy az ország ősi jogait, szabadságait, és szokásait tiszteletben fogja tartani. Viszont biztosítják állandó hűségök felől.

Az adó megajánlásának kérdésére áttérve, emlékeztetik a királyt azon súlyos terhekre, melyeket az ő és elődeinek uralkodása alatt készséggel vettek magokra. Áldozatkészségben most sincs hiány. De a rendek és jobbágyaik egy részről a szűk termés, más részről a királyi hadak zsarolásai miatt, oly nyomorult állapotban vannak, hogy míg a hadak kicsapongásai és a többi visszaélések meg nem szűnnek, a közterhek viselésére képteleneknek tartják magokat.

Ugyanis a kapitányok és az idegen katonák mindennemű kegyetlenségekre és zsarolásokra, korlátlan önkényre érzik magokat feljogosítva. Erre különösen akkor van alkalmok, mikor a lovaskatonák lovaikat, kora tavasztól késő őszig, legelőkön tartják; ilyenkor ugyanis a szegény jobbágyoktól nem csak az élelmiszereket és takarmányt veszik el erőszakkal, de mindentől megfosztják őket, a mit házaikban találnak; sőt gyakran ezekből kizárva őket, magok helyezkednek be. Nem egyszer pedig ütlegekkel illetik, megsebesítik, megölik őket. A várak

¹⁾ A bányavárosok követeinek 1580. február 12-iki jelentése. Kőrmöcz városának levéltárában.

őrségei is be szokták kalandozni a körülfekvő helységeket, pusztítva és rabolva. Továbbá a kapitányok, a törökök példáját követve, a jobbágyokat felosztják az egyes katonák között, kiknek amazok mindennemű szolgálatokat tenni tartoznak. A földesurakat és alispánokat, kik e miatt panaszt tesznek, gúnyolva és fenyegetőzve utasítják el; sőt néhányat közülök egy ideig fogva tartottak. Az egy telkes nemesekkel pedig úgy bánnak, mintha jobbágyok volnának. A nemesi kiváltságok e szerint, úgy szólnán, egészen elenyésztek; a jobbágyok pedig nyomorúságukban a halál vagy a török uralom után áhítoznak.

Az idegen kapitányok nemcsak a jobbágyokra, hanem a nemesekre is kiterjesztik hatalmaskodásaikat. Elveszik váraikat, házaikat és tetszésök szerint eladományozzák; bírói hatalmat is bitorolnak a nemesek fölött. Sőt nem egyszer barátaiknak, magán sérelmek megbosszúlására vagy birtokok elfoglalására, katonákat bocsátanak rendelkezésükre.

A katonák önkényes eljárását követi a kamara is, mely szintén törvénytelenül jószágokat lefoglal; a tizedek és harminczadok behajtásánál sokféle visszaéléseket követ el.

Mindezen bajok megszüntetéseért már többször tettek a rendek lépéseket. Azonban kérvényeik rendszerint az udvari kamarához vagy a haditanácshoz utasítottak, hol azokat nem vették tekintetbe. Ezzel kapcsolatban előadják, hogy a magyarországi hatóságok elvesztették minden tekintélyüket. A királyi helytartó egész hatásköre az igazságszolgáltatásra van szorítva; a véghelyek és hadi ügyek elvonattak tőle. A magyar tanácsosok és a cancellaria a fontosabb ügyekben melldötetnek; sőt a magyar cancellaria útján kibocsátott királyi rendeleteket, az idegen kapitányok megvetik.

Ily körülmények között a törvények elvesztették tekintélyüket. Mindennemű kihágások napirenden vannak, és többnyire büntetlenül maradnak.

Isten irgalmára kérik tehát, hogy a király könyörüljön bajaikon és szüntesse meg azokat. Az üresedésben levő esz-

tergomi érsekséget a többi püspökségekkel, a világi hivatalokat, különösen pedig a nádori méltóságot töltsse be. Főkapitányokká és kapitányokká született magyarokat nevezzen ki. A magyar tanács, a cancellária és helytartó régi hatáskörét állítsa vissza, és általok tárgyalassa a magyar ügyeket.

Ha mindezen kívánataik a jelen országgyűlés tartama alatt nem teljesíttetnek, adót megajánlani nem lesznek képesek; habár újlag kijelentik, hogy a köteles hűségben tántoríthatlanul megmaradnak.¹⁾

A rendek február 15-én mutatták be föliratukat a főhercegnek, a ki azonnal megkezdte a környezetében levő német és magyar tanácsosokkal a teendők iránti tanácskozást. Ennek eredménye az volt, hogy a föliratot a királyhoz kell fölküldeni, és mivel Prágából a válasz csak több nap elteltével érkezhetik meg, oda kell hatni, hogy időközben az országgyűlés vegye a propositiót tárgyalás alá.

Erneszt főherceg február 19-én közlé elhatározását és fölhívását a rendekkel. Ezek azt válaszolták, hogy másnap fogják megállapodásukat előterjeszteni.

Február 20-án csakugyan ismét megjelentek a királyi várakban. A cancellár volt szónokuk. A szegény nép — így szólott — a katonaság részéről oly súlyos zaklatásoknak van kitéve, és annyira el van keseredve, hogy ha a rendek a bajok orvoslása nélkül térnek haza, attól kell tartaniok, hogy nyílt lázadás tör ki. E mellett, míg Egerben és más várakban magyar kapitányok voltak alkalmazva, az erősségek a legjobb állapotban voltak, most pedig annyira el vannak hanyagolva, hogy ha a török megtámadja, néhány napi ostromot sem volnának képesek kiállani. A király saját érdeke is kívánja, hogy e bajokon segítsen. Egyébiránt a rendek nevében kinyilatkoztatja, hogy ha ez megtörtént, az adó megajánlása és a többi királyi kívánatok teljesítése tárgyában semmi nehézség nem fog fölmerülni. Míg azonban ama két pontra

¹⁾ Az országgyűlés első föliratának egykorú példányai a bécsi állami, az udvari kamarai és több városi levéltárban.

nézve kielégítő választ kapnak, más ügyek tárgyalásába nem bocsátkozhatnak.

Erneszt főherczeg erre azt válaszolá, hogy habár a királyi propositió mielőbbi tárgyalása, és elintézése a rendekre nézve is előnyös volna, mivel kijelentett határozatukhoz ragaszkodnak, a sérelmi föliratot a lehető legrövidebb idő alatt a király kezeihez fogja juttatni. ¹⁾

A főherczeg még az nap értekezett bizalmas német tanácsosaival, és jayaslatait előadta a királynak.

Nézete szerint, minden időben nagy fontossággal birt az, hogy a véghelyek kapitányai németek legyenek; kétszerezen fontos ez most, a mindenfelől jelentkező, veszélyes ármányokkal szemben. ²⁾

Ennek következtében le kell modani a magyar rendektől várható segélyről, ha ezt csak oly föltételek alatt lehet elnyerni, melyek veszélyes következményeket vonnak magok után. Mert — úgy mond — mi haszna volna felségednek az úgy is jelentéktelen segélyből, ha ezt elfogadva az ország maradványait is veszélybe döntené, és a hűteleneknek alkalmat nyújtana, hogy ártalmas czélzataikat annál biztosabban vihessék keresztül.

A főherczeg tehát azt ajánlotta, hogy inkább meg kell engedni az országgyűlés eredménytelen feloszlását, mint teljesíteni azt, a mit a rendek kívánnak. Hogy azonban az országgyűlés feloszlása, a királyra nézve, tisztességes módon történjék, a következő módozatot hozta javaslatba. A király két leiratot készítsen. Az egyikben a rendek kívánatainak nagy részére kielégítő választ adjon, és azt az ő (a főherczeg) kezeihez küldje ³⁾. A másikat közvetlenül az országgyűléshez intézze. Ebben hívja föl a rendeket, hogy mivel Magyar-

¹⁾ Erneszt főherczegnek 1580. február 20-án a királyhoz, latin nyelven irt hivatalos jelentése.

²⁾ »Von wegen der gefehrlichen Praktika, die hin und wider sich erzaigen.«

³⁾ »In den merern und gemainern Artighn . . . mit gnadn resolvirn.«

országban soha sem volt szokás a királyi kívánatokat és az ország közszükségeit félretéve, sérelmeiket terjeszteni föl: ők is haladék nélkül vegyék a propositiót tárgyalás alá. Értesítse őket egyúttal, hogy sérelmeik nagy részére kegyelmes határozatát, melyben, a mennyire a körülmények engedik, kívánataikat teljesíteni igyekezett, megküldötte a főherczegnek; ama fontos kérdések iránt pedig, melyekre nézve most, mikor az ország határain kívül tartózkodik, nem határúzhatta el magát, ha a jövő országgyűlésen körükben megjelenik, személyesen fog velök tárgyalásokat indítani. Sőt a király e leiratban azt is megemlítheti, hogy annak bebizonyítására, miszerint személyes megjelenését nem szándékozik hosszú időre elhalasztani, megelégszik, ha a rendek ez alkalommal csak *egy* esztendőre szavaznak meg adót.

Ha a rendek — folytatja a főherczeg — ezzel megelégednek, úgy a nehézség el van hárítva. Ezt azonban nem remélheti. Ha pedig a rendek ezután is vonakodnak a propositió tárgyalásába bocsátkozni, és eredmény nélkül szétoszlanak a király elhárította magától a felelősséget.¹⁾

Ezalatt a rendek az egyes megyék, városok, urak és nemesek által előterjesztett sérelmeket, pereket és kérvényeket tárgyalták; a mi szintén gyakran adott heves vitákra, zajos jelenetekre alkalmat, úgy hogy a selmeczi követ egy alkalommal már azt várta, hogy a megyei követek kardot fognak egymásra rántani.²⁾

¹⁾ Ehhez a következő észrevételt csatolja: »Solte dann . . . sich ainicher mehrer Ungehorzamb oder Rebellion erregen, so kumdt ich nit sehen, wie Euer Kaiserlich Maiestät letzlich würden mögen umgehen diejenigen Mitl, so irn in dergleichen fällen göttliche und weltliche Recht zugeben für die Hand zunemen, und soviel möglich die Untreu gebürlichermassen zu strafen, inen dieselbig sauer zu machen.«

²⁾ Az egyik selmeczi követ 1580. február 26-iki jelentésében írja, hogy e napon adta elő az alsó tábla ülésén, a törökök fenyegető magatartása felől, Selmeczről vett tudósításokat. Az országgyűlési tanácskozásokról pedig többi között így ír: »In summa ess gehet unter inen zu, das zuerpammen, Was für ein Unainigkait. Die Ritterschafft oder der gross Adell der hengt an den Bischoffen und Pfaffen, die trachten nur wie sie ire Bistumber und Herrschafften erhalten und weiter fortpringen

A király egész terjedelmében elfogadta Erneszt főherczeg javaslatait. És február utolsó napján leérkezett Pozsonyba a két királyi leirat. ¹⁾

Az egyikben fölhívja a rendeket, hogy ősi szokás szerint mindenek előtt a propositiót vegyék tárgyalás alá, és az ebben foglalt kívánatainak tegyenek eleget; értésükre adva, hogy a sérelmeikre vonatkozó válasziratát szintén megküldötte a főherczegnek. ²⁾

E *másik leiratban* a katonák kicsapongásainak főokát a zsold rendetlen fizetésében keresi. Igéri, hogy igyekezni fog a zsoldot lehetőleg rendesen és pontosan fizetni. A kihágások szerzőit és részeseit szigoruan meg fogja büntetni, és zsoldjukból a károsultak kárpótlását el fogja rendelni, valamint a katonai fegyelem fentartása érdekében a Németországban alkalmazásban levő katonai rendszabályokat, be fogja hozni. Ezzel kapcsolatban megemlíti, hogy a főurak és a nemesek szolgálataiban álló magyar katonák is hasonló kihágásokat szoktak elkövetni, mint az idegen fegyveresek; és hogy az élelmi szerek szállítása körül a rendek nem felelnek meg elég pontosan kötelességeiknek.

Arról, hogy a kapitányok a katonák között a falvakat és jobbágyakat fosztják — nem volt tudomása; egyébiránt ezen eljárásnak meg van az a jó következménye, hogy minden jobbágy tudja, kitől kell a szolgáltatott élelmiszerek és takarmány árát követelni.

A hadi tanács tagadja, hogy törvénykezési hatóságot

khundten. Was der klein und gemein Adell, die trachten vielmehr auf des Landes wolfart . . . Da will einer dem Andern nichts nachgeben, ess lest sich gleich einsehen, dass wenig gnets durch solichen langen Verzug . . . ervolgen möcht. Wie dan an heut frue in der Zusammenkunft der Landstende ein solche Unainigkeit sich erhoben, das ich schon nit Anders vermaint, man werde zu den Sebel greiffen.« (Selmecz város, levéltárában.)

¹⁾ Erneszt főherczeg márczius 1-én, a királyhoz intézett levelében i hivatkozik a királynak február 25-én és 26-án hozzá intézett leveleire. Ezek, sajnos, nincsenek meg a bécsi állami levéltárban.

²⁾ A február 26-kán kelt királyi leirat eredeti fogalmazata a bécs állami levéltárban. — **L. Irományok.** IV. szám.

bitorolt volna. A kamara is tagadja, hogy oly jószágokat zálogosított volna el, melyek nem illették jogosan a királyi kincstárt.

A magyar ügyek tárgyalási módja iránt ismételi az 1578-ik évi országgyűlésen tett nyilatkozatát, és azt a felhívását, hogy a rendek válaszszanak tanácsosokat, kik a király és a főherczeg oldala mellett állandón tartózkodjanak. Az egri püspökséget nem töltheti be, mivel jövedelmeit Eger várának fenntartására kell fordítania. Ellenben a nyitrai püspököt közelebb ki fogja nevezni. Végül kijelenti, hogy a rendeknek azt a kívánatát, mely szerint a véghelyek paraacsnokaivá csak született magyarokat — még a honfusított idegeneket is kizárva — lehessen kineveznie, nem tartja helyesnek. ¹⁾

Erneszt főherczeg márczius elsején közlé az első királyi leiratot a rendekkel. Együttal intette őket, hogy a király felhívása értelmében, vegyék most már tárgyalás alá a propozíciót, és ajánlataikban, hazájok fennmaradása érdekében vegyék tekintetbe a közszükségeket. Ő viszont, a mit nekik egyetemesen és egyenkint tehet, készséggel meg fogja tenni.

A rendek ekkor egy mellékterembe félrevonultak, hogy az adandó válasz iránt tanácskozzanak. Kevés idő múlva küldöttséget bocsátottak a főherczeghez, a mely őt fölkérte, hogy a sérelmek tárgyában leérkezett másik királyi leiratot is közölje velök.

A főherczeg azonban ismételte előbbi fölhívását, hogy a régi szokás szerint előbb intézzék el a királyi kívánatokat, és bizalommal várják be, míg velök maga idején a sérelmeikre adott királyi válasz közöltetni fog.

A rendek erre eltávoztak, és más nap (márczius 2-án) elegyes ülést tartottak.

Itt a főrendek készek voltak a király fölhívásának megfelelni és odahatottak, hogy a nemességet is engedékenységre hangolják. Azonban igyekezeteik sikertelenek voltak. A megyei követek zajosan követelték a sérelmek tárgyában leérke-

¹⁾ A királyi leiratot nem bírjuk. Tartalmára világot vet a rendeknek márczius 10-iki fölirata.

zett királyi irat közlését, és szónokaik kijelentették, hogy ha a főherczeg kívánatukat nem teljesíti, vagy ha a királyi leirat tartalma főket meg nem nyugtatja, — rögtön elutaznak.

Többen a szónokok közül nem nagy reményeket csatoltak a szóban forgó leirathoz. »Jól tudjuk — mondák — hogy az egyáltalán nem, vagy csak igen kis mértékben fog bajainkon segíteni.«

A cancellár azon kérdésére: »mikép tudják, hogy mit tartalmaz a királyi leirat?« — röviden csak azt válaszolták: »Semmi jót!«

A főrendek végre kényszerítve látták magokat, hogy a köznemesség határozott követelése előtt meghajoljonak. Azonban vonakodtak megegyezéseket adni ahhoz, hogy határozatuk fölirat alakjában közöltessék a főherczeggel. Hosszas tanácskozás után, abban történt megálapodás, hogy a cancellár írásba foglalja a rendek üzenetét, melyet élőszóval, az írást kezében tartva, fog a főherczegnek előadni, a nélkül, hogy az iratot átnyujtáná. A cancellár kezdetben nem volt hajlandó elfogadni a megbízatást, kijelentvén, hogy ő a királynak, nem pedig a rendeknek cancellárja; de utóbb engedett.

Márczius 3-án tehát a cancellár, az összes rendek élén, megjelenve a főherczeg előtt, a következő beszédet tartotta: »A rendek köszönik a főherczeg eddigi fáradozásait. Fájdalommal töltötte el őket az a szemrehányás, hogy az ősi gyakorlattal ellenkező, helytelen eljárást követtek. A király ugyanis a propositióban arra hivta föl őket, hogy mindazt tárgyalják, a a mit az ország java igényel. Más országgyűléseken is előfordult az az eset, hogy a sérelmeket előbb tárgyalták, mint a propositiót. Az a vád, hogy a propositiót mellőzték, alaptalan; mert mihelyt a királytól átvették, azonnal felolvastatott, és azoknak, kik a latin nyelvet nem birják, magyarra lefordíttatott. Sőt magokban el voltak határozva az abban foglalt kívánatok teljesítésére. Ezen határozatukat csak azért nem foglalták írásba, mert mindenekelőtt sérelmeik orvoslását látták szükségesnek. Fölkérik tehát a főherczeget, hogy a sérelmeik tárgyában érkezett királyi leiratot még ma, vagy legkésőbb holnap közölje velök.«

A cancellár előadását befejezve, átnyújtotta a kezei között levő iratot a főherczegnek, azon észrevétellel, hogy ha olyasmit mondott volna, a mit az irat nem foglal magában, azt el nem mondottnak; ha pedig valamit a mit tartalmaz, elhallgatott volna, azt elmondottnak tekintse. ¹⁾

A főherczeg átvette az iratot, és így válaszolt. »Minthogy a cancellár előadásából látja, hogy az ügy bővebb megfontolást igényel, értekezni fog tanácsosaival, és azon lesz, hogy válaszáat mielőbb a rendek tudomására hozza, bár az időpontot nem jelölheti meg. Türelemmel várják be azt, és addig senki el ne utazzék.«

A főherczeg nagy zavarban volt. Előre látta ugyanis hogy akár átadja a leiratot, akár nem, a rendek felháborodva szét fognak oszolni. E miatt abban állapotott meg, hogy ha a királyi leirat a rendeket ki nem elégíti: ő maga fogja az országgyűlést elnapolni.

Többen a magyar tanácsosok soraiból azzal a javaslat-tal állottak elő, hogy erőszakos föllépéssel, az ellenzék titkos vezéreinek, — Batthyányi, Nádasdy, Forgács és a két Révay — elfogatásával kell a zavarokat elfojtani. Azonban a főherczeg úgy vélekedett, hogy erre elegendő ok nincs. Mindazáltal ő maga is szükségesnek látta, hogy intézkedések történjenek arra az esetre, ha az »engedetlenség« nagyobb mérveket öltene. ¹⁾

A főherczeg nem váratta soká válaszára a rendeket. Már a következő napon (márczius 4-én) magához hivatta őket.

¹⁾ Erneszt főherczeg márczius 3-iki jelentése. — A cancellár által átyújtott irat eredetije a bécsi állami levéltárban.

²⁾ Erneszt főherczeg 1580. márczius 3-ki terjedelmes jelentésének végén említi, hogy »etliche aus derselben fürnembsten hung. Räten« tanácsolják »dasz Euer Kais. Maiestät . . . khein andern weg der Sachen zu helfen hab, denn dass sie sich der Rädlfürer, als desz Batthyyan, Nadasdy Forgach, der zweien Reway mechtig mache und sie in Verhaftung bring, . . . Ich aber für meine Person zu einer solch stark Determination weder Grundt noch andere nothwendige Präparation sieh.« (Eredetije a bécsi állami levéltárban.)

»Bizton reméllette — így szól hozzájok — hogy a király atyai fölhívására, a régi szokás értelmében, tárgyalás alá fogják venni a propositiót; mert azzal, hogy ezt meghallgatták, és a válasz iránt tisztában vannak magokkal, nem elégedhetik meg. Mivel azonban már is hosszú idő telt el, ezennel átadja a királyi leiratot. Reméli, hogy az ki fogja őket elégíteni, és türelemmel bevárandják személyes megjelenését. Egyébiránt ő maga is kész meghallgatni minden nehézségüket. Most tehát ők is késedelem nélkül közöljék válaszukat a propositióra.«

A *rendek* köszönetet mondtak a főherczegnek, és ígérték, hogy határozataikat rövid idő alatt közölni fogják.

Azonban a tanácskozások és viták öt napot töltöttek be. A többség teljesen elégtelen volt a királyi resolúcióval, és azt akarta véghatározat gyanánt kimondani, hogy mivel a királyi leirat az országnak bajain nem segít, a rendek sem ajánlhatnak meg adót, minélfogva hazatérnek, bevárandók a király személyes megjelenését.

Mindazonáltal a főpapoknak és a főurak egy részének sikerült az országgyűlést arra bírni, hogy még egy kísérletet tegyenek, és a királyi iratra vonatkozó kifogásaikat a főherczeggel közöljék.

Ez márczius 10-én történt. A rendek átadták a főherczegnek újabb fölterjesztésöket.

Biztosan remélették — így szólnak abban — hogy bajaik orvoslására, a király föl fogja használni az alkalmas gyógyszereket. Mivel azonban »várakozásuk és reménységök ellenére«, a sokféle visszaélések által előidézett veszedelem elhárítására nem talál módot, és mivel panaszaiikat talán azért nem hallgatja meg, mivel azoknak hitelt nem ad: kénytelenek ismételni azokat, oly kéréssel, hogy nekik, kik az egész országot képviselik, inkább higgyen, mint egyeseknek, kiknek eselszövényei már is sok panaszra szolgáltatottak okot.

A király ígéretére, hogy a zsold pontos fizetése és a vétkecskék szigorú megbüntetése által, a katonai kihágásoknak megszüntetésére fog törekedni; megjegyzi, hogy nem kételkednek, miszerint a király alattvalóinak javát szíven viseli, azonban ismételt ígéretei és a kiküldött bizottságok vizsgálatai az elha-

talmasodott bajokon legkevesbbé sem segítettek, sőt azok folytonosan súlyosbodtak. Mert habár némely katonák zsoldjából levonások történtek, a károsultak azért kárpótlást nem nyertek; a fölingerelt katonák pedig azután még vadabbul viselték magokat. Leginkább a német vasas lovasok vonják magokra erőszakos tetteik által a nép gyűlöletét. Legzélszerűbb volna a németek helyett magyar zsoldosokat fogadni, a kik különben is fél annyi zsolddal elégednek meg, mint amazok.

A király azon megjegyzésére, hogy a magyar katonák sem kímélik jobban a népet, mint a németek; a rendek azt válszadják, hogy a magyar urak és nemesek szigorú fegyelemben tartják hadi népeiket; tehát e tekintetben is inkább nekik adjon hitelt. A hadi szabályokra nézve kiemelik, hogy a magyar hadseregnek mindig voltak ily szabályai, és hogy Zsigmond király uralkodása óta az idegenek mindig készséggel vállaltak Magyarországon hadi szolgálatot. Csodálkozásukat fejezik ki a fölött, hogy azon visszaélésről, a mely szerint a véghelyek körül lakó jobbágyok a katonák között felosztatnak, nem volt tudomása; pedig e tárgyban az utolsó országgyűlés törvényt is alkotott. Az élelmiszerek szállítása körül a rendek mindent megtesznek, a mire képesek; a nehézségek itt is onnan erednek, hogy német tisztviselők vannak alkalmazva, kik a magyarországi viszonyokat nem veszik tekintetbe. Ismételik, hogy az által, ha a király magyar katonákat fogadna zsoldjába, és magyar parancsnokokat nevezne ki, a legtöbb bajt el lehetne háritani.

Fölhoznak egyes eseteket, melyek a rendeknek a haditánács, kamara és a harminczad-tisztek ellen fölhozott vádjait igazolják; és a melyekből kitűnt, hogy még az úgynevezett »tiszttan magyarországi ügyek« is német tanácsosok közreműködésével intéztetnek el.

Ezek után panaszosan előadják, hogy az ország immár provinciává sülyedett, és régi szabadságainak alig van már nyoma. Fölkériki tehát a királyt, hogy állítsa vissza az ország kormányzásának és igazgatásának régi formáit, különösen pedig a helytartói tiszt régi hatáskörét

A király azon nyilatkozatában, hogy az egri püspökség

betöltését a körülmények nem engedik, megnyugszanak ; habár azt hiszik, hogy a püspök is ép úgy tudná a várnak gondját viselni, mint bárki más. De legalább azt kívánják, hogy Egerbe magyar kapitányt nevezzen ki, a ki föladatának mindenestre jobban meg fog felelni, mint a mostani. Emlékeztetik a királyt azon hősi ellenállásra, melyet Eger vára, Dobó parancsnoksága alatt, fejtett ki.

Az esztergomi érsekség betöltését újra kérik ; tekintettel arra, hogy az érsek egyúttal az ország primása, az alkotmányos kormány egyik tényezője, a kihez a rendek nehéz ügyekben folyamodni szoktak. Azon kijelentést, hogy a nyitrai püspököt közelebb ki fogja nevezni, köszönettel fogadják. Máthé-
sy István győri prépostnak, ki a nyolczadi törvényszékekben, és más országos ügyekben is hasznos szogálatokat tett, a tini püspöki czímet, a kapornaki és zalavári apátságokkal, kérik adományoztatni.

Ismételik azon kérésöket, hogy Dunántúli főkapitánynya alkalmas magyar urat nevezzen ki. De kijelentik, hogy midőn született magyarok alkalmazását sürgetik, nincs szándékuk a honfűsított idegeneket teljesen kizárni. Jól tudják, hogy sok kitűnő ember található az idegenek között. De nem fojthatják el fájdalmas érzéseket, mikor látják, hogy Dalmátia határszéleitől Szatmárig, mindenütt idegenek vannak alkalmazva. Pedig nincs hiány alkalmas és érdemes magyarokban, a kik a királynak és országnak nagyobb haszonnal szolgálhatnának.

»Isten szerelmére, ő felsége életére és boldogságára« esdekelnék tehát, hogy a király ne vegye panaszait rosz néven ; ne higgye, hogy gyűlölethől származik az, a minek elmondására a fájdalom készíti őket. Állítsa vissza végre elnyomott szabadságukat és az ország önálló kormányát. Mert különben nem képesek adót ajánlani, vagy bármely terheket vállalni magokra.

Végül értesítik a főherceget, hogy ezen fölirattal egyidejűleg a megyék és magánosok is benyújtják kérvényeiket, melyek szintén sérelmekkel és panaszokkal telvék. Fölkériki őt, hogy azokra mielőbb kegyelmes választ adjon. ¹⁾

¹⁾ A fölirat egykorú másolata a bécsi állami levéltárban.

A főherczeg e föliratot nem küldötte át Prágába. A maga nevében válaszolt rá, és márczius 14-én közlé válasziratát a rendekkel.

Mindenekelőtt megnyugtatójukra, alaptalannak jelenti ki azon fölfogásukat, mintha az általok előterjesztett panaszoknak a király nem adott volna hitelt. Ha — úgy mond — a bajok és veszedelmek eltávolítására, a köz- és magánjólét előmozdítására ő felsége és elődei oly hatalommal rendelkeztek volna, a mily buzgón igyekeztek: bizonyára most már nem kellene sem a miatt panaszkodniok, hogy nekik hitelt nem adnak, sem a király atyai jóindulatában kételkedniök, hanem a szerencsés eredmény és visszaállított szabadságuk fölött örvendhetnének.

Legyenek tehát meggyőződve, a király atyai jóindulatáról, és arról, hogy a főherczegnek sincs hőbb vágya, mint ezen szerencsétlen ország egykori hatalmának és jólétének visszaállítása. Ha e czélt minden erőfeszítés, a roppant pénz- és véráldozatok daczára el nem lehetett ekkorig érni, ezt Isten haragjának, a kedvezőtlen időviszonyoknak, a keresztény fejedelmek s népek között uralkodó egyenetlenségnek tulajdonítsák. Azonban ne essenek kétségbe, és ne szünjenek meg remélni, hogy Istennek megengesztelése és az egyetértés helyreállítása után ohajaik valósulni fognak.

A főherczegnek — folytatja — nem volt tudomása arról, hogy azon összeget, melyet a katonák zsoldjából levontak, nem fordították a károsultak kárpótlására. Vizsgálatot fog rendelni. Egyébiránt a katonai kihágások megszüntetésére a király már korábban bizottságot küldött ki, mely az igazság követelései szerint, erélyesen fog eljárni.

A rendek azon kívánata, hogy az idegen származású katonák eltávolíttatván, helyettök magyarok alkalmaztassanak, nem teljesíthető; minthogy a magyar hadak az ország megoltalmazására elégtelenek. És mivel az idegen hadaknak nem az országban való tartózkodása, hanem azoknak féltelensége okozza a bajokat: csak arra kell törekedni, hogy szigorú fegyelemben tartassanak. Egyébiránt oda fog hatni, hogy a felvidéken állomásozó vasas németek, a kik ellen leginkább panaszkodnak, legalább részben eltávolíttassanak. Intézkedni fog az iránt is,

hogy azon visszaélés, a mely szerint a helységek a katonák között, felosztatnak, megszűnjék. A mi azonban a rendek ama kvánatát illeti, hogy a német hadak a magyar katonai rendszabályokhoz alkalmazkodjanak, ha ez ügyet alaposabban megfontolják, magok is be fogják látni, hogy teljesítése lehetetlen. A hadi tanács mentségére felhossa, hogy midőn törvénykezési ügyekben rendeleteket bocsátott ki, a magyar cancellaria felhívására tette ezt, és az igazság követelésével összhangzóan járt el. A kamarát is, az ellene intézett vádak ellen védelmezi, és a felhozott eseteket magyarázza.

Ama gyakorlatot, mely szerint a rendek kérvényei a hadi tanácsshoz és az udvari kamarához tételnek át, mit a szükség parancsol és a korábbi országgyűlések törvényei jóváhagynak, nem lehet megváltoztatni. »És mivel, Csehországban és Ausztriában is ugyanazon eljárás alkalmaztatik, illő, hogy a rendek abban megnyugodjanak.«

Kedvesen veszi tudomásul, hogy a rendek készek megválasztani a tanácsosokat, kik az udvarnál és az ő környezetében állandóan tartózkodjanak; kellő intézkedések fognak tétetni, hogy megfelelő fizetésben részesüljenek.

A helytartó régi hatáskörének visszaállítására vonatkozó kérelmököt közölni fogja a királylyal; hasonlóan azt a kívánatot is, hogy Eger várába magyar kapitányt nevezzen. Erre nézve kijelenti, hogy a királynak soha sem volt szándéka a magyarokat a kapitányságokból kizárni; azokra mindig tekintettel fog lenni. A Dunántúli főkapitányság elvállalása tárgyában már alkudozásba bocsátkozott egy magyar főúrral. Azon panaszt, hogy az ország összes véghelyeiben idegen származású kapitányok vannak alkalmazva, indokolatlannak tartja; a mennyiben gyakran fordultak elő oly esetek, hogy azon magyar urak, kiknek ily kapitányi tisztek felajánlottak, ezeket elvállalni vonakodtak, vagy pedig oly föltételeket szabtak, melyeket nem lehetett elfogadni. A rendek hűségét és áldozatkészségét nem vonja kétségbe; viszont azonban kéri őket, legyenek meggyőződve arról, hogy a király is mindent kész megtenni, a mi az ország javára szolgál; és kijelenti, hogy jövőre a kapitányságok betöltésénél kívánatukra tekintettel leend.

Végre kifejezi azon reményét, hogy az országgyűlés most már késedelem nélkül a királyi propositió tárgyalását meg fogja kezdeni. ¹⁾

Azonban mindez hatástalan maradt. Az elkeseredés és ingerültség a rendek soraiban nőttön nőtt. A márczius 15-iki ülés viharos volt. A német nemzet és német befolyás ellen kifakadásokat lehetett hallani. ²⁾ A köznemesség szóvivői gyanánt Erneszt főherczeg különösen hármat nevez meg: *Csányi Bernátot, Geszteli Györgyöt és Megyeryt*, ³⁾ a távollevő Nádasdy követét. Az előbbi kettőnek jellemét igen sötét színekkel ecseteli. Csányi, mivel a zalavári apátnak hagyatékát elszakasztotta, fogságra volt ítélve; miután innen kiszabadult, Zalamegye alispánjává választatott, de hivatalát elvesztette. Geszteli pedig, tíz év előtt, a közjevedelmek hűtelen kezelése miatt elmarasztaltatott. ⁴⁾

Ezek, néhány főúr által támogatva, most már magokkal ragadták a gyülekezetet, és elnémíták az udvari pártot. ⁵⁾ A

¹⁾ A leirat egykorú másolata a bécsi állami levéltárában. — **L. Irományok.** VII. szám.

²⁾ Erneszt főherczeg márczius 17-iki levelében olvassuk: »Viel leichtfertiger, unnützer Reden von der Teutschen Regiment und Nation fürgetragen.«

³⁾ Megyery miként fentebb láttuk, az 1578-ki országgyűlésen is az ellenzék vezére volt.

⁴⁾ A főherczeg márczius 17-iki levelében közli e részleteket. A főherczeg főleg ezeket és Batthyányit okozza az országgyűlés eredménytelen feloszlásáért, minthogy a megyei követeket megtudták nyerni. És pedig a következő módon: »Das sy undter dem Adl etliche wol beredte Procuratores angestellt, welche in publicis deliberationibus an unterschiedlichen Orten gestanden und die unerträglichen Beschwerden mit weitläufiger Anführung und Exaggeration, auch Verklainerung des Regiments und der Teutschen Nation übrigen eingebildet, und sie zu unordentlichen Geschray und Widerspanigkait angeraizt und animirt. Zu welchen der übrig Adl, so den verdächtigen Baronibus anhängig sonderlich auch geholfen.« Egyúttal kiemeli, hogy sok főúr csak követekeket küld, kik, minthogy őket a főrendi táblához nem bocsátják, a köznemességhez szegődnek.

⁵⁾ A városi követek jelentéseikben keményen nyilatkoznak a megyei követekről. Így például az egyik selmeczi követ márczius 17-én így ír: »Is Alles bei diesem Barbarischen und Garamantischen gesind! !)

márczius 16-iki ülésén kimondatott a végzés, hogy a rendek a tárgyalásokat megszakítva, szétoszolnak.

Másnap megjelentek a főherczeg előtt, hogy tőle búcsut vegyenek. A helytartó beszédet tartott. Előadta, hogy mivel a főherczeg, a legfontosabb ügyekben a királyhoz utasítja őket, nem tehetnek egyebet, mint fölkérni a királyt, hogy mielőbb hívjon össze személyes vezetése alatt tartandó országgyűlést, a melyen a sérelmek iránt vele tanácskozni fognak; de időközben is lásson bajaik orvoslásához.

A főherczeg nem bocsátotta el őket, és azon megjegyzéssel, hogy az adandó választ meg akarja fontolni, félrevonult. Ezalatt pedig megbizásából, a magyar tanácsosok azon fáradoztak, hogy a rendeket legalább a királyi kívánatok egy részének, úgymint az állandó lovasok tartása, az élelmi szerek szállítása az ingyen munkák további kiszolgáltatása és a nyolczadik törvényszékek tartása iránt, határozzanak.

Heves vita fejlődött ki, a melynek folyamában Csányi Bernát a cancellárt megsértette, úgy hogy ez actiót kért ellene. A világi urak közül pedig többen — és legfeltűnőbbben Bathyáni — félrevonultak, egészen távol tartva magokat a tárgyalástól.

A rendeket ezek után új határozatokra nem lehetett rábírni; az utolsó országgyűlésen alkotott törvényekhez ragaszkodtak.

Ezen végzést közlé a helytartó Erneszt főherczeggel, mikor ez a rendek körében ismét megjelent, hogy a sikertelen alkudozásoknak véget vessen.

»Tekintettel arra — így szólott a főherczeg — hogy úgy a király, mint ő maga is, mindent a mi hatalmokban áll, a rendek megnyugtatóására megtettek, más eredményt várt a jelen országgyűléstől. A propositió is inkább a rendeknek, mint a királynak előnyére czéloz. Mivel azonban állhatatosan vonakodnak azt tárgyalás alá venni, erről jelentést teend a királynak. Egyébiránt az állandó lovasok tartására és a többi pontokra nézve tett nyilatkozatukat, mint végleges ha-

sonst gewesen. Es ist ein solcher tumult bei ihnen, das nit zu glauben und sieht gleich einer Aufrur.« (Selmecz város levéltárában.)

tározatukat, tudomásul veszi; és reméli, hogy a véghelyek oltalmazására vonatkozó egyéb ügyekben is készségesen fogják a királyt támogatni.«

Erre a rendek nagy része búcsút vett a főhercegtől, és rögtön elutazott Pozsonyból. Az országgyűlés befejeztetett, a nélkül, hogy törvénykönyv alkottatott volna.

A főherceg e miatt azt ajánlotta a királynak, hogy mielőbb tartson személyes vezetése alatt új országgyűlést; és ha itt is hasonló engedetlenséggel találkoznék, a »hütelenekeket és engedetleneket, különösen pedig a szóvivőket, büntesse meg.« ¹⁾

¹⁾ A főherceg márczius 17-iki jelentésének eredetije a bécsi állami levéltárában.

V.

Horvát- és Tótországi gyűlések.

1573—1581.

I.

Erdődy Péter horvátországi bánnak, 1566-ban bekövetkezett halála után, Miksa király, a báni tisztelet két egyénre ruházta: Draskovics György zágrábi püspökre és gróf Frangepán Ferenczre. Ezek hat éven át közösen vezették a két tartomány kormányát és gyűléseit. Frangepán Ferencznek 1572. december 11-én bekövetkezett halála ¹⁾ után a király Draskovics mellé nem nevezett ki társbánt; a báni hivatal jogait, egész teljességökben, rá bízta.

Hogy az erre vonatkozó királyi intézkedést a rendek tudomására hozza, 1573. január 18-ára Zágrábba tartománygyűlést hirdetett, hol magát új minőségében bemutatta. Ugyanekkor az albánt is ki kellett volna neveznie. Mivel azonban erre nézve nehézségek merültek föl, a gyűlés abban állapodott meg, hogy mihelyt a kinevezés meg fog történni, a szolgabírákhoz intézett körirat által hozza azt, valamint az eskületételre kitűzött napot köztudomásra.

A báni ítélőmester, Pethe Imre, kit a királyi helytartó hasonló minőségben maga mellett alkalmazott, és az utolsó tartományi gyűlés fölhívott, hogy állandón Slavóniában lakjék; ²⁾ most azt jelentette be, hogy szent György napig el fogja határozni, melyiket a két ítélőmesteri hivatal közül tartja meg. A miben a rendek megnyugodtak.

¹⁾ *Kerchelich*: *Historia Cathedralis Ecclesiae Zagrabienensis*. I. 246. l.

²⁾ *L. Országgyűlési Emlékek*. V. 492. l.

Többeknek az urak közül, kik magán ügyekben a királyhoz és Károly főherceghez szándékoztak folyamodni, a gyűlés ajánlóleveleket állított ki. ¹⁾

A rendeket ezen gyűlésen nem kevésbé foglalkoztatta a parasztok lázadása, mely Tahy Ferencz birtokain, az általa sanyargatott jobbágyok között (1572. végén) vette kezdetét. A zavarok lecsillapítására, a király, Fehérkövy István veszprémi püspököt küldötte Slavoniába, ki a lázongó parasztokat fölhívta, hogy megbizottjaikat a tartományi gyűlésre küldjék. Ezek meg is jelentek, de itt egy iratot nyujtottak be, melyben kijelentették, hogy miután ismételt panaszaik után sem nyertek igazságszolgáltatást, Tahy Ferenczet és örököseit többé uroknak el nem ismerik; bár készek ő felségének, vagy annak a kit urokul rendel, engedelmeskedni.

Tahy és barátai erre oly végzést eszközöltek ki, mely a parasztokat lázadóknak nyilvánította, őket földjeik és házaik birtokától megfosztotta. ²⁾

Erre a kétségbeesett parasztok fegyvert ragadtak, és csatlakozásra szólították föl a többi jobbágyokat. A lázadás csakhamar az egész Kulpa és Száva közötti országrészt elborította, és csak véres küzdelem után sikerült a békét ismét helyreállítani.

II.

Az 1574. február 10-re kihirdetett magyar országgyűlésre, Horvát- és Tótország részéről küldendő követek megválasztása végett, a bán az 1573-ik év utolsó napjaiban Zágrábban gyűlést tartott.

Megválasztatott *Heressinczi Péter* zágrábi olvasó kano-nok és *Petrichevich János* al-ítelő mester, kiknek, költségeik födözésre, 150 forintot szavaztak meg, és utasítást dolgoztak ki.

A gyűlés többi végzései között kiemelendők a következők. Intézkedések tétettek a füstpé-nz-hátralékok behajtására,

¹⁾ A gyűlés végzései a zágrábi országos levéltár »Protocollum Regni Congregationum« című, XVII. századbeli kéziratában.

²⁾ A gyűlés ezen végzéséről csak Liszthi cancellárnak Bécsből, 1573. febr. 28-án Verancsicshoz intézett levele tudósít. *Katona* Historia Critica. XXV. 425. l.

és az ellenszegülők irányában kényszer-eszközök alkalmazására. A báni törvényszék üléseinek január 6-ra kitűzött határnapja, a magyar országgyűlés miatt, későbbre halasztott.

Az országos határok védelmére, és a báni hadak czélszerű elhelyezése végett, a bán indítványozta, hogy a Kulpa folyó mellékein, két ponton, ugymint Breszt és Topuszka közelében, új erősségek építtessenek. Azonban a rendek ezen indítvány tárgyalását a jövő gyűlésre hagyták. Addig is, a főnálló várak megerősítésére jobbágyaiknak hat napi ingyen munkáját ajánlották meg, és ennek mikénti fölhasználását részletesen szabályozták.

Egy királyi rendelet a gabona kivitelét, míg a véghelyek őrségeik számára szükséges készletet beszerzik, eltiltotta. A rendek, hivatkozva ősi szabadságukra, és kiemelve azt, hogy gabonájukat nem üzérkedésből, hanem sürgető szükségéik fődözésére árusítják el, ama rendeletnek hatályon kívül helyezéseért folyamodtak.¹⁾

III.

A pozsonyi országgyűlés befejezése után, Draskovics bán, 1574. május 5-ére Zágrábba gyűlést hívott össze.

Itt kihirdette az országgyűlésen alkotott törvényczikkeket. Mire a rendek kinyilatkoztatták, hogy azoknak készségesen meghódnak; és az adó behajtása iránt azonnal intézkedéseket tettek. Azonban a kamara által kinevezett egyik adó-kivetőt, mivel azon vármegyében, a melynek területén működnie kellett, nem volt birtoka, el nem fogadták.

A bán javaslatára, a Kulpa partjain létesítendő két új erősség építésére, valamint a többi várak, hídak és gázlőhelyek megerősítésére ingyen munkákat ajánlottak.

Végre a nyolczadi törvényszékek megtartása iránt intézkedtek.²⁾

¹⁾ A gyűlés végzése ugyanott.

²⁾ A gyűlés végzése ugyanott.

IV.

Draskovics György, ismételt kérelmei következtében, Miksa király, az 1574-ik év február elején, *Alapi Gáspárt* a báni hivatalban társául nevezte ki.¹⁾

Azonban ez csak az 1574. december 19-ére Zágrábba hirdetett gyűlésen vezetett be hivatalába, *Hallek Vitus* a slávoniai véghelyek főkapitánya és egy más főhadi tisz, mint királyi biztosok által. Az új bán, a rendek színe előtt, letette az esküt. Ezek, kinevezetéseért köszönetet szavaztak a királynak; de mivel a biztosok, a gyűléshez szóló külön királyi rendeletet nem hoztak magokkal; a régi szokás föntartása érdekében, kívánták, hogy a király ezen rendeletet utólag küldje meg, a mely a legközelebb tartandó nyolczadi törvényszék ülésén fog bemutatatni.

A rendek, a várak, utak és gázlőhelyek megerősítésére ismét (6—8 napi) ingyen munkákat szavaztak meg; a munkások részére fegyveres védelemért a főkapitányhoz fordultak.

Intézkedtek az adószedők szamadásainak megvizsgálása ügyében. Felszólaltak a harminczad-tisztek zsarolásai ellen. És több magán-ügyet intéztek el.²⁾

V.

Az 1575. márczius 23-ára, a bánok által, Zágrábba egybehívott tartományi gyűlés jelentéktelen ügyekkel, leginkább magán-kérelmek tárgyalásával, volt elfoglalva.

A Kulpa-melléki jobbágyok, tekintettel arra, hogy a törökök dúlásaitól sokat szenvednek, az adó és a füstpénz fizetésétől fölmentetni kérték magokat. Némely urak és nemesek, váraik számára, ágyukért és egyéb lőszerekért folyamodtak.

Egyébkint ápril 17-én újabb gyűlés megtartása határoztatott.³⁾ Azonban vajjon megtartott-e ezen gyűlés, arról nincs tudomásunk.

¹⁾ Az erre vonatkozólag Miksa és Draskovics között folyt levelezést ismerteti *Kercselics*. I. 246. l.

²⁾ A gyűlés végzése, ugyanott. *Draskovics* decz. 23-án tett jelentést a támadt nehézségekről, a királynak. *Kercselics* i. h.

³⁾ A gyűlés végzése ugyanott.

VI.

Az 1575. december 20-án tartott zágrábi gyűlés végzéseit nem ismerjük. Csak a királyhoz intézett fölirata maradt fenn, a melyben a Kulpa mellékén lakó jobbágyoknak az adófizetésről való fölmentéseért folyamodnak. ¹⁾

VII.

Az 1576. évi július 8-án Zágrábban tartott gyűlés, a király parancsára, hivatott egybe.

Az ez év elején tartott pozsonyi országgyűlés a porták új összeírását határozván el, a király fölhívta a horvát- és tótországi rendeket, hogy ezen új összeírást haladék nélkül rendeljék el, és e célra válaszszaak meg az esküdt nemeseket, kik abban közreműködnek. Ezeket rögtön megválasztották.

Továbbá, a várak megerősítésére ingyen munkákat ajánlottak meg, és intézkedtek az adószedők számadásainak megvizsgálása iránt.

Némely országos sérelmek előterjesztése végett, Keglevich Simon, Károly főherczeghez, Grácza küldetett. ²⁾

VIII.

Erneszt főherczeg rendeletére, 1577. május 4-én Zágrábban összegyűltek Horvát- és Tótország rendei.

A főherczeg, biztosai gyanánt, *Draskovics Györgyöt*, *Hallek Vitust* és *Teuffenbach Servátiust* küldötte. Ezek által első sorban arra hívta föl a rendeket, hogy Kaproncza városának és a többi váraknak megerősítéséről gondoskodjanak.

A rendek erre azt a sajtászerű választ adták, hogy mivel tartományukban nincs törvényes hatóság (legitimus magistratus), azaz oly bán, a ki tisztének teljes hatalmát bírva, az engedetleneket és hanyagokat meg tudja büntetni: e miatt semmit sem határozhatnak, és semmit sem ajánlhatnak. Mindazáltal Alapi Gáspár bánt, az albánt, az alispánokat és szolgabirákat azon »mágán hatalommal« (privata autoritate) ru-

¹⁾ A fölirat eredetije a bécsi állami levéltárban.

²⁾ A gyűlés végzése a zágrábi protocollumban.

házzák föl, hogy a korábbi gyűléseken megajánlott, de le nem szolgált, ingyen munkákat behajthassák.

Együttal követeket küldenek, a kik Erneszt főherceget és azután a királyt is »akárhol találhatják« fölkeresve, a bán törvényes hatalmának visszaállítása és más bajaik iránt előterjesztést tegyenek. ¹⁾

Miben állottak a báni hatalom ellen történt sérelmek, melyek a gyűlés ezen határozatainak indító okai valának, és mikép orvosoltattak azok, — arról nincs tudomásunk. A következő gyűléseken ez ügy nem kerül többé szónyegre; a miből következtetjük, hogy kielégítő elintézést nyert.

IX.

Az 1577. október 16-ra kihirdetett pozsonyi országgyűlésre, Horvát- és Tótország rendei, október 1-én, zágrábi gyűlésökben, választották meg követeiket; ugyanazokat, a kik a korábbi országgyűléseken is jelen voltak: Heressinczy Péter zágrábi olvasókanonokot és Petrichevich János alitélőmestert.

A 200 forintnyi összeget, melyet költségeikre megszávtak, Urnóczi Mihálytól kellett kölcsön venniök, a mely áldozatkészségért, a rendek őt és gyermekeit örök hálájokról biztosítják! Mivel pedig ugyanő már korábban is, közczélokra, 150 forintot előlegezett volt, — a 350 forintnyi adósság törlesztésére 10 dénár adót vetettek ki, minden füstre és minden egytelkes nemesre; a mi ellen azonban a távollevő Erdődy grófok követe óvást emelt.

A tartomány pénzügyeinek állapotát még szomorúbb világításban tünteti föl, a Kulpa folyó partvidékének oltalmazására felfogadott katonák ajánlata, melyszerint régtől fogva ki nem fizetett zsoldjuk egyharmadát készek voltak elengedni, ha a másik kétharmad kifizettetik. Az ajánlat elfogadtatott.

Ezzel kapcsolatban intézkedések történtek az adóhátralekok behajtására.

Végre több magánügy intéztetett el. ²⁾

¹⁾ A gyűlés végzései ugyanott.

²⁾ A gyűlés végzései ugyanott.

X.

Az 1578. július 15-ikén, szintén Zágrábban tartott gyűlésen, *Hallek Vitus* főkapitány, mint Károly főherczeg biztosa jelent meg, és ennek megbízásából előadta, hogy a főherczeg augusztus 10-re nagy haderőt készül Horvátországban összpontosítani, melyet a törökök ellen fog vezetni. Fölhívta tehát a rendeket, hogy haladék nélkül fogjanak ők is fegyvert; ajánljának a hadsereg élelmezésére gabonát, részint ingyen, részint mérsékelt árak mellett; gondoskodjanak a szükséges fuvarról.

A rendek, meleg szavakkal, hálájokat fejezték ki a főherczeg elhatározásáért. Elrendelték a személyes közfölkelést, olyképen, hogy augusztus 6-án, a turopolyai mezőn gyülekezzenek a bán zászlói alá. Ugyanis, hivatkozva az utolsó pozsonyi országgyűlés végzéseire, mely a bán törvényes hatóságát föntartotta, kijelentették, hogy a bán semmiféle kapitánynak nem fogja magát alárendelni.

Továbbá minden jobbágytelek után egy mérő buzát és egy mérő zabot ingyen ajánlottak föl, a melyet a jobbágyok ingyen fognak két kijelölt pontra szállítani. De fölkérték a főherczeget, hogy több gabonának, mérsékelt árakon való átengedésére ne kötelezze őket.

Intézkedtek a lövegek és más hadiszerek szállításáról. Megállapították az arany és a tallér értékét; s egyúttal kívánták, hogy körülmetélt pénzek ne hozassanak forgalomba. Szabályozták az erőszakosan elfoglalt jószágok tárgyában követendő peres eljárást. ¹⁾

Az 1578-ik évben történt Draskovics György bánnak áthelyezése a győri püspökségre. Bár a király óhajtotta volna, hogy kitünő főpap a zágrábi püspökséget és a báni méltóságot is megtartsa, ő mind a kettőről lemondott. A báni méltóságban *Ungnád Kristóf* neveztetett ki utódjává. Mikor történt meg ünnepélyes beigtatása, — arról nincs tudomásunk.

XI.

A következő 1579-ik évben *négy gyűlés* tartatott. Az első május 3-án.

¹⁾ A gyűlés végzései, ugyanott.

Károly főherczeg Székely Jakabot és Waczler György pettaui kapitányt rendelte biztosaiúl. Előadásuknak legfontosabb pontja az volt, hogy a főherczeg a határok védelmére, a Kulpa partján, Dobrucz mellett új erősséget szándékozik építtetni. ¹⁾ Ezen célra, úgy szintén a kapronczai vár megerősítésére, a rendek hozzájárulását kérte.

A gyűlés az új erősség építésére készséggel szavazott meg ingyen munkákat; sőt ezeknek szolgáltatására a Kulpán túli országrész jobbágyait is kötelezte, bár ezek minden más közterhektől föl voltak mentve. Egyébkint figyelmeztették a főherczeget, hogy Sztenichnyák vidéke alkalmasabb volna a tervezett erősség építésére, mint a kijelölt hely.

Hasonlag Kaproncza és a többi várak megerősítésére is rendeltek ingyen munkákat. A főherczeghez pedig azon kérelemmel fordultak, hogy a Kulpán innen lakók védelméről is gondoskodják; e miatt Brezt várába helyezzen őrséget, és Topuszka várát is vegye gondjai alá.

Mindezen ügyek tüzetes tárgyalása végett, Heressinczi Péter zágrábi nagyprépost és Petrichevich János ítélőmester, a főherczeghez Grácza küldettek.

A rendek az utak és hidak jobb karba helyezéséről gondoskodni kívánván, megállapították, hogy az urakat és nemeseket, kik vámok birtokában vannak, ezektől, ha a területökön levő hidakat és utakat nem tartják jó karban, meg kell fosztani. ²⁾

XII.

Az 1579-ik évi májusban és ugyanazon év szeptember havában tartott két zágrábi tartományi gyűlés között Varasdon is tartatott egy tartományi gyűlés, melynek végzései nem maradtak fön. Csak annyit tudunk azokról, hogy egyik pontban a rendek a várak megerősítésére ingyen munkákat ajánlottak. ³⁾

¹⁾ Dubovác, a későbbi Károlyváros.

²⁾ A gyűlés végzései, ugyanott.

³⁾ A következő gyűlésen történt ez ajánlatokra hivatkozás.

XIII.

Az 1579. szeptember 21-re egybehívott gyűlésen ismét Székely Jakab és a pettaui kapitány jelentek meg, mint Károly főherczeg biztosai. A Kaproncza, Ivanics és Kőrös váraknak megerősítéséhez szükséges anyag szállítása végett ingyen fuvar megajánlására hívták föl a rendeket. Ezek készséggel teljesítették e kívánatot. Együttal intézkedtek a Kulpa-melléki várak megerősítéséről.

A főherczeg értésökre adta, hogy a horvát- és tótországi véghelyek megvizsgálására és a hadi ügyek rendezésére néhány tanácsosát küldötte ki, és fölszólította őket, hogy a magok soraiból is 3—4 egyént rendeljenek melléjük. A rendek erre szívesen ráállottak, sőt kívánták, hogy a küldöttség az összes végvárakra terjeszsze ki figyelmét.

A rendek továbbá, a bán fölhívására, a Kulpa folyam fenyegetett pontjainak megerősítésére ingyen munkákat ajánlottak. Intézkedtek az adószedők, és a hadak számára szolgáltatott gabona kezelői számadásainak megvizsgálásáról; végre a nyolczadi törvényszék tartásáról. ¹⁾

XIV.

Kevéssel utóbb a rendek *Varasdon* tartottak gyűlést. Itt az erőszakosan elfoglalt jószágok visszaadása tárgyában, az utolsó pozsonyi országgyűlésen alkotott törvény fogantatása képezte a tanácskozások tárgyát. Azonban a jelenlevő főurak és néhányan a tekintélyesebb nemesek közül ezen törvény érvényét megtámadva, kijelentették, hogy annak engedelmessé nem fognak. A gyűlés erre eredmény nélkül szétoszlott. ²⁾

XV.

Az 1579. december 21-én tartott gyűlésnek első és fő teendője volt a pozsonyi országgyűlésre követeket választani.

¹⁾ A gyűlés végzése ugyanott.

²⁾ E gyűlés végzése nem maradt fön. A szövegben elbeszélte tény a következő (1579. december 21-iki) gyűlés végzéseiben beszélik el a rendek. És mivel „*in proxime praeterita generali congregatione Regni*

Ekkorig az volt a gyakorlat, hogy két vagy három követ választatott, kik azután az alsó táblánál birtak ülésel és szavazattal. Most először találkozunk új eljárással, melyet utóbb az 1608-ik évi országgyűlés törvény erejére emelt, és a mely legujabb időkig érvényben maradt.

A rendek t. i., egy követet a főrendi táblához és hármat az alsó táblához választottak meg.

A részökre adott *utasításban*, a rendek panaszt emelnek, hogy többen a horvát- és tótországi urak közül a tartományi gyűlésekre nem jelennek meg, és azután a végzéseket nem engedik végrehajtatni; hasonlóan honvédelmi kötelességeiknek is vonakodnak eleget tenni. Szükségesnek tartják tehát, hogy az országgyűlés törvényt alkosson, mely azokra büntetést szab. Hasonlag kívánják, hogy szigorú büntetések állapíttassanak meg az erőszakoskodó főurakra és azokra, kik az erőszakosan elfoglalt jószágokat törvényes birtokosaiknak visszaadni vonakodnak. Sürgetik a harminczadok körül meghonosult visszaélések megszüntetését.

Továbbá számos bajoknak kútforrása gyanánt emelik ki a fennálló állapotot, a mely szerint Horvát- és Tótországnak, a bánon kívül, még két főkapitánya van. Kérik, hogy a király *egy* főkapitány parancsnoksága alá helyezze őket, és e tisztet a bánra ruházza.

A követek hivatva voltak Zágráb városa ellen is panaszt emelni, mint a mely a tartományi gyűlés végzéseinek és a bán rendeleteinek engedelmeskedni vonakodik, sőt a bánnt igazságtalanul bevádolta a királynál. E miatt ohajtják, hogy a tartományi gyűlések és a törvényszékek ezentúl ne tartassanak Zágrábban, hanem a bán belátására legyen bízva, a gyűlések és törvényszékek helyét meghatározni.¹⁾

Végre utasították a követeket, hogy a király figyelmét a fontos topuszkai várra hívják föl. A topuszkai apátság javait

per D. Banum Varasini indicta“ mondatik, nem vonatkozhatik az a tavasszal tartott varasdi gyűlésre, minthogy ezt még a szeptember 21-ki zágrábi gyűlés követte.

¹⁾ Zágráb városa ezen végzés ellen folyamodást intézett a királyhoz, újabb vádat emelve a bán ellen.

a zágrábi püspökök bírták, a nélkül, hogy azok jövedelméből a várat jó karban tartották és megfelelő őrséggel ellátták volna. A rendek tehát arra kérték a királyt, hogy az apátság birtokait, a vár föntartására, engedje át a bánnak, a püspököt pedig más birtokok adományozása által kárpótolja.

Ugyanezen kérelmeket, a királyhoz intézett *fölriratban* is előadták. Egy úttal jelentették, hogy a Kulpa-melléki országrész megoltalmazása ügyében Károly főherceghez folyamodtak, de attól azt a választ nyerték, hogy újabb áldozatokra már nem képes. Mivel pedig a Kulpa mellett épülő két erődnek őrséggel és lőszerrel való ellátása a rendek erőit is fölülmúlja, a királyt kérik föl, hogy erről gondoskodjék.

Egyébkint a gyűlés, saját hatáskörén belül, több végzést alkotott.

Intézkedett az adószedők számadásainak átvizsgálásáról, és a le nem szolgált ingyen munkák behajtásáról. Elhatározatott, hogy a bán a határookra öröket rendeljen, kik a gabonának kivitelét megakadályozzák; és azoktól, kik üzleti célból gabonájokat kivinni megkísérlik, azt lefoglalják, hogy a véghelyek javára fordíttassék. Megújított az utak és hidak jó karba helyezése érdekében hozott korábbi határozat. Végre bírságok állapítottak meg azokra, kik a birtokaikon átvezető utakat, vagy azoknak széleit fölszántják. ¹⁾

XVI.

Az 1579-ik évi szeptemberi gyűlés határozata értelmében, a következő, 1580. május 1-re kihirdetett gyűlés, már nem Zágrábban, hanem *Varasdon* tartatott meg, a hol a pozsonyi országgyűlésről visszatért követek jelentéseket bemutatatták.

Hallek főkapitány proposítiójára, a le nem szolgált ingyen munkák behajtása elrendeltetett. Azonban új ajánlatokat, tekintettel a mult évi szűk termés által előidézett nagy nyomorra, nem tettek; kilátásba helyezve, hogy a jövő aratás

¹⁾ A gyűlés végzései, a királyhoz intézett fölirata, és Zágráb városának a gyűlés végzései ellen a királyhoz intézett fölirata, — a zágrábi protocollumban.

után, különösen a dubováczi új erősség építésére, a kívánt ingyen munkákat meg fogják szavazni. Csak a bírák fizetésére vetettek ki tíz dénárt, minden füstre.

A rendek panaszt emeltek a kapronczai kapitány ellen, a ki a várhoz tartozó jobbágyokat saját birtokainak művelésére használja föl, és mindennemű erőszakos tetteket követ el.

A topuszkai vár ügye, valamint a Zágráb városa és a bán között fönnálló egyenetlenségek, ezen gyűlést is foglalkoztatták. Követek küldettek Prágába, a királyhoz, azon kérelemmel, hogy küldjön ki bizottságot, mely a Zágráb városa ellen felhozott vádakát megvizsgálja, és ha azokat alaposnak találja, a város szigorú megbüntetését eszközölje. ¹⁾

XVII.

Az 1581. ápril 25-én Varasdon tartott gyűlésre úgy Erneszt mint Károly főherczeg is küldött biztosokat. Az előbbinek nevében *Draskovics György*, ekkor már kalocsai érsek és bibornok, jelent meg. Károly főherczeg biztosai pedig Hallek Vitus, Teuffenbach Servátius és Ringsmaul Mihály valának.

Ezek felhívták a rendeket, hogy a Kulpa partjain épülő Brezt és Szredicske várakra ingyen munkákat határozzanak, és azokban, saját költségükön 300 gyalogot és 200 lovas tartsanak; Hrasztoicza várának lerombolását rendeljék el; és a véghelyek őrsege számára gabonát ingyen ajánljanak föl.

A rendek válasziratukban, sötét szinekkel esetelték az ország szerencsétlen állapotát. A mult évi szűk termés miatt a nép nagy része arra volt utalva, hogy makkal tegesse életét, és most már a makk is fogytán van. Ennek következtében, a jövő aratásig ingyen munkákat nem ajánlhatnak. Csak az 1579-ben megszavazott és le nem szolgált ingyen munkák behajtását rendelik el. A két új erősség védelmére, saját költségükön 100 gyalognál többet nem ígérhetnek. A királyt kériik föl, hogy kellő számú őrsegről ő gondoskodjék; és a bánnak oly fizetést rendeljen, a milyent elődei kaptak, hogy mint ezek, ő is a báni dandár létszámát 600 lovasra és 400 gyalogra emelhesse.

¹⁾ A gyűlés végzései ugyanott.

Gabonát készpénz fizetés mellett sem szolgáltatathatnának. Ingyen semmi esetre sem ajánlhatnak föl. A mult évi termés oly szűk volt, hogy vetőmagot is vásárolni kellett; minélfogva a jövő termés sem lehet bőséges. A király tehát Magyarországból szerezzen gabonát.

Hrasztovicza lerombolását ellenzik. A király lássa el ezt, a mint Topuszkát is, oly őrséggel, a mely képessé tegye a török ostromoknak ellenállani.

Megújítják korábbi panaszait a kapronczai kapitány ellen; és általán panaszkodnak a kapitányok ellen, a kik a békét megszegve, gyakran betöréseket intéznek török területre, és így a törököket is visszatorlásra készítetik.

A *főherczegék biztosai* ezen föliratra válaszoltak, és föntartották előadott kívánataikat.

A *rendek* erre új iratot nyújtottak be nekik, melyben még hosszasabban rajzolják a nép szegénységét és szenvedéseit. Ragaszkodnak tehát előbbi nyilatkozatukhoz; bár kilátásba helyezték, hogy ha bő termés lesz, a jövő gyűlésen készséggel fognak ajánlatokat tenni.

Mindazáltal a biztosok nem hagytak föl igyekezeeteikkel. És csakugyan sikerült, a két vár építésére ingyen munkák megszavazását eszközölni ki. A rendek egy úttal közfelkelést rendeltek el, oly czélból, hogy a munkások, — a netán bekövetkező támadások ellen, meg legyenek védve. ¹⁾

XVIII.

Az 1581. július 22-én, ismét *Zágrábban* tartott gyűlés tanácskozásait Ungnád Kristóf bán vezette. Minthogy az albán, Gregorianczy István, hivataláról lemondott, helyébe Draskóczy Gáspár varasdi alispánt nevezte ki. Ez a rendek által megerősítettven, színök előtt letette az esküt. Mire a varasdi alispánság és több szolgabirói hivatal, a rendek választása által, betöltetett.

A gyűlés, ezek után, rendelkezett az adóhátralékok behajtásáról, a nyolczadi törvényszék megtartásáról, Szredicske

¹⁾ A gyűlésnek a biztosok előterjesztésére adott két válaszirata és végzései ugyanott.

vár építéséről. Több határ-per elintéztetett Topuszka ügye újra a király figyelmébe ajánlatott. Végre a zágrábi püspökség és káptalan tizedeinek pontos beszolgáltatása elrendeltetett. ¹⁾

XIX.

Az 1581-ik évben még egy harmadik gyűlés is tartottott: október 28-án Zágrábban.

A bán távolléte miatt, Heressinczy Péter zágrábi nagyprépost és Draskóczy Gáspár al-bán vezették a tanácskozásokat.

Mindenek előtt bemutatták a királyi meghívólevelet a pozsonyi országgyűlésre. A rendek megállapították a küldendő követek ²⁾ utasítását, melyben fölhívatnak, hogy a magyarországi rendekkel egyetértőleg járjanak el, és a sziszeki jobbágyoknak adómentességet eszközöljenek ki.

A bánnak azon kérelmét, hogy távolléte idejére a vég-helyek védelmének intézését, a rendek Erdődy Péterre és az al-bánra bízák; — nem tartották az ősi gyakorlattal megegyezőnek, a mely a bán távollétében helyettesül az al-bánt tekinti.

A bán azon fölszólítása is, hogy a Kulpa-melléki várak megerősítésére ingyen munkákat ajánljanak, eredménytelen maradt; ez ügyben elhatározásukat akkorra halasztották, mikor a királyhoz és Károly főherceghez intézett fölterjesztésökre, az illető váraknak őrséggel ellátása tárgyában, a válasz megérkezik.

E mellett a hamis pénzverők kinyomozása és megbüntetése iránt rendelkeztek, és több magán ügyet intéztek el. ³⁾

¹⁾ A gyűlés végzései a zágrábi protocollumban.

²⁾ A végzések nem nevezik meg a választott követeket.

³⁾ A gyűlés végzései ugyanott.

